

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ὁ ΠΑΛΑΜΑΣ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΝ
ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ
ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΕΤΟΣ 87
ΤΕΥΧΟΣ 803
ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ - ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2004

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

Βογατσικοῦ 7, 546 22 (ἢ Τ.Θ. 10335, 541 10) Θεσσαλονίκη

ΙΔΡΥΘΗ ΕΝ ΕΤΕΙ 1917
ΥΠΟ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ (†)

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
κ.κ. ΑΝΘΙΜΟΣ

ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΣ
Μ. Πρωτοπρεσβύτερος ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΒΑΚΑΡΟΣ, Διδάκτωρ Θεολογίας

ΕΠΙΜΕΛΕΛΗΤΗΣ-ΣΥΝΤΑΚΤΗΣ
ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΚΟΝΤΑΚΗΣ, Διδάκτωρ Θεολογίας

ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ
ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: 15 εὐρώ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: 50 δολλάρια Η.Π.Α.
ΑΞΙΑ ΤΟΜΩΝ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΩΝ ΕΤΩΝ: 20 εὐρώ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ISSN 1011 - 3010

Παναγιωτάτου
Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης
κ.κ. Ἀνθίμου

ΕΟΡΤΙΟ ΜΗΝΥΜΑ

Ἀγαπητά μου πνευματικά παιδιά καί ἀδέλφια στό ὄνομα τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ.

Μέ τή δύναμη καί τό ἔλεος τοῦ Ἁγίου Θεοῦ ἀξιωνόμεθα καί πάλι νά ἑορτάσωμε μέ ἔντονα συναισθήματα καί σίγουρους λογισμούς τῆς πίστεως, τήν ἱερά μνήμη τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου τοῦ Μυροβλύτου. Ἡ 26η Ὀκτωβρίου, ἡμέρα οὐράνια γιά τήν Ἐκκλησία καί πανένδοξη γιά τήν Ἑλλάδα, προβάλλει ἐνώπιόν μας τήν δύναμη τῆς πίστεως μέ τό μαρτύριο τοῦ Δημητρίου, καί τόν θρίαμβο τῶν ἀγώνων τοῦ Γένους τῶν Ἑλλήνων γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς Θεσσαλονίκης καί τῆς Μακεδονίας μας.

Ἡ ἀγαθή συγκυρία νά συμπέση ἡ ἡμέρα τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Θεσσαλονίκης μέ τήν ἡμέρα τῆς μνήμης τοῦ ἁγίου Δημητρίου, δηλαδή τήν 26η Ὀκτωβρίου 1912, εἶναι ἕνα θαῦμα τοῦ Θεοῦ καί ἀληθινή χαρά τῶν Θεσσαλονικέων καί τῶν ὅπου Γῆς Ἑλλήνων.

Πανηγυρίσατε Ὀρθόδοξοι Ἕλληνες Χριστιανοί τήν πρόνοια τοῦ Θεοῦ καί τοῦ ἁγίου Δημητρίου τό δῶρο. Θαυμάσατε τόν θεοσεβῆ ἡρωϊσμό τοῦ μάρτυρος καί τήν ἡρωϊκή αὐτοθυσία τῶν προγόνων μας Μακεδονομάχων. Προσκυνῆστε τόν τόπο τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἁγίου Δημητρίου στόν περίλαμπρο ὁμώνυμο Ναό του καί σταθῆτε μέ σεβασμό μπροστά στούς τάφους καί τούς ἀνδριάντες τῶν προμάχων τῆς ἐθνικῆς μας ἐλευθερίας, ἀνωνύμων καί ἡγητόρων στρατιωτικῶν καί πολιτικῶν. Ἀνάψατε κεριά εὐγνωμοσύνης καί τιμῆς στό συντρίψαντα τήν ἀθεΐα, τόν ὑλισμό καί τήν στυγνή ἀπολυταρχία μεγαλομάρτυρα Δημήτριο καί στούς

μακαριστούς Ἕλληνες ἥρωες τῆς ἑλληνικωτάτης Μακεδονικῆς Γῆς, τούς στήσαντες βωμούς θυσιῶν καί κατορθωμάτων σέ βουνά καί πεδιάδες τῆς πολυαγαπητῆς μας Πατρίδας. Κυκλώσατε τήν Ἅγια Τράπεζα τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Δημητρίου, ἐλαφροπατῆστε στήν κρύπτη τῆς φυλακῆς του καί στόν τόπο τοῦ κρυφοῦ μαρτυρίου του καί κοινωνῆστε ἐν μετανοίᾳ τοῦ Σώματος καί τοῦ Αἵματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἀδέλφια μου, παιδιά, νέοι καί γέροντες, ἄνδρες καί γυναῖκες, ἀναπνεύσατε τό πνεῦμα τῆς ζήδωρης αὔρας τοῦ μαρτυρίου τοῦ πολιούχου μας ἁγίου Δημητρίου, γευθῆτε τό πολύρρυτο περιεχόμενο τῆς ὑπέρ τοῦ Νέστορος εὐλαβοῦς, μά καί πολυδύναμης προσευχῆς του, καί ἀντικρίσατε μέ πνεῦμα ἡρωϊσμοῦ καί αὐτοπεποιθήσεως τό σύγχρονο στάδιο τῶν ἀγώνων, τῶν προβληματισμῶν καί τῶν ἐλπίδων. Σταθῆτε μέ αἰσιοδοξία μπροστά στίς δυσκολίες τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καί ἀναλάβατε τίς εὐθῦνες σας γιά τήν ἀρετή καί τήν ἁγιότητα πού πρέπει νά κοσμοῦν τίς ψυχές μας. Ἀντισταθῆτε στό σύγχρονο πνεῦμα τοῦ εὐδαιμονισμοῦ καί δείξατε ἔμπρακτη ἀγάπη σ᾿ αὐτούς πού δέν τά κατάφεραν καλά στήν προσπάθειά τους γιά ἀνθρώπινη ἐπιβίωση.

Ἐλᾶτε, ὅλοι μαζί, κλῆρος καί λαός, ἄρχοντες καί ἀρχόμενοι, νά γεμίσωμε τίς καρδιές μας μέ τήν ὀρθόδοξη θεοσέβεια καί τήν φιλοπατρία τῶν προγόνων μας. Νά ἀξιολογήσωμε μέ ὀρθότητα καί ὀξύνοια τίς ἀξίες τῆς ζωῆς καί νά ἀγωνισθοῦμε γιά νά ἐπικρατήσῃ τό πνεῦμα τοῦ σεβασμοῦ πρός τήν ἀνθρώπινη ὕπαρξη, πρός τήν ἀλήθεια, πρός τήν δικαιοσύνη καί πρός τήν ἐλευθερία. Ἀρχή καί τέλος τῆς ζωῆς μας ὁ Χριστός, ὡς αἰώνιος λυτρωτής καί σωτῆρας. Ὁ μεγαλομάρτυς μας Δημήτριος ἐνίκησε τούς διῶκτες του, ἐξουδετέρωσε τόν Λυαῖο, καταπάτησε τόν θάνατο, ἐκέρδισε τήν αἰωνιότητα, κατά τήν διδασκαλία τοῦ Ἀποστόλου τῶν Ἐθνῶν Παύλου· «Πιστός ὁ λόγος, εἰ γάρ συναπεθάνομεν (τῷ Χριστῷ), καί συζήσωμεν (Αὐτῷ). Εἰ ὑπομένομεν, καί συμβασιλεύσομεν, εἰ ἀρνούμεθα, κἀκεῖνος ἀρνήσετε ἡμᾶς» (*Β΄ Τιμ.* 2, 11).

Τίποτε τό ἀνθρώπινο, ἀδελφοί μου, δέν μπορεῖ νά ἀντικαταστήσῃ τήν πληρότητα, τήν ἀλήθεια, τήν λύτρωση, τήν φιλανθρωπία, τήν ἀγάπη καί τίς ἐπαγγελίες γιά τήν νῦν

καί τήν μέλλουσα ζωή, τῆς ὀρθοδόξου χριστιανικῆς καί εὐαγγελικῆς πίστεως. Ἡ ἐμπειρία δύο χιλιάδων χρόνων διδάσκει ὅτι «ὁμολογουμένως, μέγα ἐστί τό τῆς εὐσεβείας μυστήριον· Θεός ἐφανερώθη ἐν σαρκί, ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι, ὤφθη ἀγγέλοις, ἐκηρύχθη ἐν ἔθνεσιν, ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ, ἀνελήφθη ἐν δόξῃ» (*Α΄ Τιμ.* 3, 16). Ἀλλά νά τό καταλάβωμε καλά. Ἡ αἰωνιότητα δέν κερδίζεται μέ βρώση καί πόση καί τίς ἄλλες ἀπολαύσεις τῆς παρούσης ζωῆς.

Ὁ τιμώμενος οἰκουμενικός Ἅγιός μας ἄκουσε καί ἐφήρμοσε τήν προτροπή τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς Ἐκκλησίας τῶν Θεσσαλονικέων καί Μακεδόνων, Ἀποστόλου Παύλου· «Σύ οὖν, τέκνον μου, ἐνδυναμοῦ ἐν τῇ χάριτι τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. . . Σύν οὖν κακοπάθησον ὡς καλός στρατιώτης Ἰησοῦ Χριστοῦ» (*Β΄ Τιμ.* 2, 1 καί 3). Ἀγωνιστής, ὅσιος, ὁμολογητής, ἐμψυχωτής, ἥρωας, μέγας μάρτυς μέχρις αἵματος καί θανάτου, ὁ θαυματουργός καί πολυφίλητος, τῆς Ἐκκλησίας τό καύχημα, ὁ ἅγιος Δημήτριος.

Περαίνων αὐτό τό Ἑορταστικό Μήνυμα, ἀδελφοί μου, θέλω νά σᾶς προτρέψω καί νά σᾶς παρακαλέσω, κλῆρο καί λαό, νά μή λησμονήσωμε ὅτι μέ τήν δύναμη τοῦ Χριστοῦ , τήν προστασία τῆς Παναγίας καί τοῦ ἁγίου Δημητρίου τίς εὐλογίες, ἐπί 55 χρόνια ζοῦμε στήν Πατρίδα μας τήν Ἑλλάδα καί στήν γύρω περιοχή μας, χωρίς πολέμους καί αἱματοχυσίες, χωρίς ἐμφύλιες συγκρούσεις, χωρίς ἐκπατρισμούς, χωρίς τήν παλαιά φτώχεια, χωρίς τίς στερήσεις καί τήν μιζέρια τοῦ παλαιοῦ κόσμου, γεγονός πού περιοποιεῖ τιμή στόν πολιτικό κόσμο τῆς χώρας.

Ἐλᾶτε, λοιπόν, ὅλοι μαζί, νά παρακαλέσωμε τόν Ἅγιο Θεό καί τόν προστάτη μας μεγαλομάρτυρα ἅγιο Δημήτριο νά μᾶς χαρίσουν τό μεγάλο ἀγαθό τῆς εἰρήνης. Θέλομε νά ζήσωμε στά σπίτια μας, στά χωριά μας, στίς πολιτεῖες μας καί στίς θάλασσές μας, εἰρηνικά μέ τούς γειτονικούς μας λαούς, ὁμοθρήσκους καί ἑτεροθρήσκους. Θέλομε νά συνεργασθοῦμε μέ ὅλους γιά τό καλό καί τήν πρόοδο τῶν λαῶν μας. Ἤδη μέ πρώτη σύσσωμη τήν πολιτική ἡγεσία μας. Ἕλληνες καί Ἑλλάδα, ἐντεταγμένοι πλήρως στήν Εὐρωπαϊκή Ἕνωση, κρατοῦμε φιλικά ἀπό τό χέρι τίς γειτονικές χῶρες, γιά νά γίνουν καί αὐτές μέλη τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως. Δῶρο τοῦ Θεοῦ καί ἀπόκτημα τῶν

λαῶν εἶναι ἡ εἰρήνη. Ἂς τὴν ὑπηρετήσωμε.

Μὲ τὴν καρδιὰ καὶ τὸ νοῦ ἐστραμμένοι στὸν τιμώμενο Ἅγιό μας, μεγαλομάρτυρα Δημήτριο, ἂς τὸν προσφωνήσωμε εὐγνωμόνως καὶ παρακλητικῶς:

«Τοῖς τῶν αἱμάτων σου ῥείθροις, Δημήτριε,
τὴν Ἐκκλησίαν Θεὸς ἐπορφύρωσεν,
ὁ δοὺς σοι τὸ κράτος ἀήττητον
καὶ περιέπων τὴν πόλιν σου ἄτρωτον·
αὐτῆς γὰρ ὑπάρχεις τὸ στήριγμα».

Χρόνια Πολλά, ἀδελφοί μου.
Εἰρηνικά, Ὀρθόδοξα, Ἑλληνικά.

Εὐχέτης
Ὁ Μητροπολίτης
† Ὁ Θεσσαλονίκης ΑΝΘΙΜΟΣ

Μ. Πρωτ/ρου Δημητρίου Βακάρου, Δρ. Θ.
Διευθυντοῦ Α.Ε.Σ.Θ.

Τό κήρυγμα τοῦ προφήτη Ἠσαΐα

1. Ἡ ἔννοια τῆς προφητείας

Γιά τήν καλύτερη κατανόηση τῆς ἐννοίας τοῦ προφητικοῦ κηρύγματος γενικώτερα κρίνουμε σκόπιμο νά προτάξουμε μερικές σκέψεις γιά τήν 1) ἔννοια τῆς προφητείας καί 2) τόν τρόπο μεταδόσεως τῆς προφητείας.

Μελετώντας προσεκτικά τά προφητικά βιβλία τῆς Π.Δ. καί ἐξετάζοντας βαθύτερα τίς λέξεις, οἱ ὁποῖες ἐκφράζουν τήν ἔννοια τῆς προφητείας ἀνακαλύπτουμε τόν τριπλοῦν χαρακτῆρα της.

Πρῶτο, στήν ἑβραϊκή γλῶσσα ἡ εὐχρηστότερη λέξη γιά τήν ἔκφραση τῆς προφητείας εἶναι τό ρῆμα ναβᾶ. Τό ρῆμα αὐτό στήν Ἰφείλ διάθεση ἔχει τήν ἔννοια τοῦ ὁμιλεῖν. Σημαίνει τόν ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος μιλάει ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ, τόν κήρυκα καί ἑπομένως προφητεία=κήρυγμα. Ἔτσι ὁ Ἀβραάμ στό *Γεν.* 10,7 ὀνομάζεται Ναβί=προφήτης ὡς μεσίτης Θεοῦ καί ἀνθρώπων, ὡς ὄργανο τῆς θείας ἀποκαλύψεως: *«Τώρα γύρισε πίσω τήν γυναῖκα στόν σύζυγό της, τόν Ἀβραάμ, διότι αὐτός εἶναι προφήτης, θά προσευχηθεῖ γιά σένα καί δέν θά τιμωρηθεῖς μέ θάνατο. Ἐάν ὅμως δέν τήν ἐπιστρέψεις, μάθε, ὅτι θά τιμωρηθεῖς μέ θάνατο καί σύ καί ὅλοι οἱ δικοί σου»*[1]. Τό ἴδιο καί ὁ Ἀαρών. Στό *Ἐξ.* 4,16 λέει ὁ Θεός πρός τόν Μωϋσή: *«Αὐτός (ὁ Ἀαρών) θά μιλάει ἀντί γιά σένα στό λαό, αὐτός θά εἶναι στόμα σου, σύ δέ θά ἀνα-*

---

1. *Γεν.* 20,7 : *«Νῦν δέ ἀπόδος τήν γυναῖκα τῷ ἀνθρώπῳ ὅτι προφήτης ἐστί καί προσεύξεται περί σοῦ καί ζήσῃ· εἰ δέ μή ἀποδίδως, γνῶθι, ὅτι ἀποθανῇ σύ καί πάντα τά σά».*

κοινώσεις σ᾽ αὐτόν τίς ἀποκαλυπτόμενες ἀπό τόν Θεό ἐντολές»[2]. Ὁ Μωϋσῆς παρουσιάζεται ὡς Θεός, διότι εἶναι πρόσωπο, τό ὁποῖο μετέχει τῆς θείας μεγαλειότητος, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Θεοῦ. Στή μετάφραση τῶν Ο′ ἡ λέξη προφητεία, ἀπό τό ρῆμα προφάναι, κατά κυριολεξία δέν σημαίνει τήν πρόρρηση μελλόντων γεγονότων, ἀλλά τό ὁμιλεῖν ἀντί ἄλλου. Ἔτσι οἱ ποιητές ὀνομάζονται ἀπό τόν Πλάτωνα «*προφῆται τῶν μουσῶν*»[3], δηλαδή ἐκεῖνοι πού ἑρμήνευαν τίς Μοῦσες. Ὁ Ἀπόλλωνας ὀνομάζεται «*προφήτης τοῦ Διός*» διότι ἐκφράζει τό θέλημά του. Μέ τήν ἔννοια αὐτή ἡ προφητεία βρίσκεται καί στούς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας[4]. Στόν Μέγα Βασίλειο συναντοῦμε τήν πρώτη ἔννοια τῆς προφητείας: «*Ὁρῶσιν οἱ προφῆται οὐ μόνον τά μέλλοντα ἀλλά καί τῶν παρόντων τά λανθάνοντα*»[5].

Δεύτερο. Τό ρῆμα Naba στήν Κάλ διάθεση σημαίνει ἀναβρύειν, παμφλάζειν καί κυριολεκτεῖται ἐπί τῶν ἀναπηδώντων ὑδάτων μιᾶς πηγῆς. Σέ εὐρύτερη ἔννοια σημαίνει τό νά μιλάει κανείς μέ εὐκολία καί ἐνθουσιασμό, ὅπως ἔκαναν οἱ προφῆτες ἐμπνεόμενοι ἀπό τόν Θεό. Ἔτσι ἦταν ὅλοι οἱ προφῆτες τῆς Π.Δ., ἰδιαίτερα ὅμως ὁ ὅμιλος ἐκεῖνος τῶν προφητῶν ἡ «*Ἐκκλησία*» γύρω ἀπό τόν Σαμουήλ. Αὐτοί οἱ προφῆτες ἐμπνεόμενοι ἀπό τόν λόγο τοῦ Σαμουήλ ἐξεδήλωναν τόν ἐνθουσιασμό τους μέ ὕμνους, ᾄσματα, μουσική, χορό, ἀκόμη καί μέ τήν γύμνωσή τους[6]. Οἱ ἐνθουσιαστικές αὐτές πράξεις ἐπιδροῦσαν στόν λαό καί τόν ὁδηγοῦσαν στό Θεό. Οἱ προφῆτες αὐτοί καί πιθανότατα καί οἱ διάδοχοί

---

2. Ἐξ. 4,16: «*Καί αὐτός σοι λαλήσει πρός τόν λαόν, καί αὐτός ἔσται σου στόμα, σύ δέ αὐτῷ ἔσῃ τά πρός τόν Θεόν*».

3. Πλάτωνος *Φαῖδρος* 2, 62.

4. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ὁμιλία εἰς 1 Κορ.* 31, 4, *PG* καί *Ὁμιλία εἰς Πράξεις*19,5, *PG*.

5. *PG* 30, 124.

6. *Α′ Βασ.* 10,5: «*. . . καί ἔσται ὡς ἄν εἰσέλθητε ἐκεῖ εἰς τήν πόλιν, καί ἀπαντήσεις χορῷ προφητῶν καταβαινόντων ἐκ τῆς Βαμᾶ καί ἔμπροσθεν αὐτῶν νάβλα καί τύμπανον καί αὐλός καί κινύρα καί αὐτοί προφητεύοντες*». Καί *Α′ Βασ.* 19, 20: «*Καί ἀπέστειλε Σαούλ ἀγγέλους λαβεῖν τόν Δαυΐδ καί εἶδαν τήν Ἐκκλησίαν τῶν προφητῶν καί Σαμουήλ εἱστήκει καθεστηκώς ἐπ᾽ αὐτῶν καί ἐγενήθη ἐπί τούς ἀγγέλους τοῦ Σαούλ πνεῦμα Θεοῦ, καί προφητεύουσιν*».

τους «*υἱοί τῶν προφητῶν*» τοῦ προφήτου Ἠλία καί Ἐλισαίου[7] ἦταν ἕνα εἶδος μοναχικῶν ταγμάτων, τά ὁποῖα χωρίς κάποια ἰδιαίτερη θεία ἀποκάλυψη, ἀλλά μέ τήν ἐνθουσιώδη ζωή τους ἐνίσχυαν τήν πίστη τῶν Ἰσραηλιτῶν.

Τρίτο. Οἱ προφῆτες δέν ὀνομάζονται μόνο Ναβί=ὁ ὁμιλῶν, ἀλλά καί Raa=ὁ ὁρῶν καί Χάζα=θεώμενος. Ὀνομάζονται ἔτσι διότι προέβλεπαν ὄχι μόνο παρόντα ἀλλά καί μέλλοντα γεγονότα καί ἔτσι ἀπευθύνονταν ὄχι μόνο πρός τούς συγχρόνους τους ἀλλά καί πρός τούς μεταγενεστέρους. Οἱ προφητεῖες αὐτές ἀφοροῦσαν Ἰσραηλῖτες καί ἐθνικούς, ἰδίως δέ τόν Μεσσία, τόν ὁποῖο περίμεναν ὅλα τά ἔθνη. Τέτοιοι προφῆτες ὑπάρχουν ἀπό τήν ὥρα πού ὑπῆρξε ὁ ἄνθρωπος ἐπί τῆς γῆς. Πρῶτος τέτοιος προφήτης ἦταν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ὁ Ἀδάμ[8]. Ἔπειτα ἀπ᾽ αὐτόν ἀκολούθησαν καί ἄλλοι, ὄχι ἕνας καί δύο, ἀλλά λαός ὁλόκληρος: ὁ Νῶε[9], ὁ Ἰσαάκ[10], ὁ Ἰακώβ[11], ὁ Μωϋσῆς[12], ὁ Σαμουήλ[13], ὁ Δαυΐδ, ὁ Γάδ, ὁ Νάθαν[14], καί πλῆθος ἄλλοι, οἱ ὁποῖοι ὀνομάζονται πρότεροι προφῆτες. Μετά ἀπ᾽ αὐτούς τούς προφῆτες ἔρχονται οἱ 16 ὕστεροι προφῆτες, οἱ ὁποῖοι ἄφησαν καί προφητικά συγγράμματα ἀπό τό 800 π.Χ. μέχρι τό 400 π.Χ. Μετά τήν χρονολογία αὐτή ἔπαυσε αὐτό τό εἶδος τῶν προφητειῶν, διότι ἀναμενόταν ἡ ἐκπλήρωσή τους γιά τόν προφητευθέντα ἀπ᾽ αὐτές Μεσσία Χριστό.

2. Ὁ τρόπος μεταδόσεως τῆς προφητείας

Οἱ προφῆτες σέ ἀντίθεση μέ τό ἱερατικό καί βασιλικό ἀξίωμα, τά ὁποῖα ἦταν κληρονομικά, ἐκλέγονταν ἀπό τόν Θεό ἀπό ὁποιαδήποτε φυλή, φῦλο καί κοινωνική τάξη. Ὁ προφήτης Ἠσαΐας ἦταν γόνος εὐγενοῦς τάξεως, ὁ Ἱερεμίας

---

7. *Α΄ Βασ.* 2, 1. 3-5.15. 4, 38.
8. *Γεν.* 2, 23-24.
9. *Γεν.* 9, 25,27.
10. *Γεν.* 27, 26-40.
11. *Γεν.* 49, 1-28.
12. *Δευτ.* 18, 15.
13. *Α΄ Βασ.* 3, 1, 19-21.
14. *Β΄ Βασ.* 7, 1 ἑξ.

ἱερεύς, ὁ Ἀμώς ποιμήν, ἡ Δεββώρα[15], ἡ Ὄλδα[16], ἡ Μαριάμ[17] ἦταν γυναῖκες.

Τό ἔργο τῶν προφητῶν ἦταν πολλαπλοῦν. Πρωτίστως δίδασκαν ὡς κήρυκες τοῦ Θεοῦ τήν ἀληθινή θρησκεία, τήν πίστη σ᾽ ἕνα Θεό καί τήν ἀληθινή καί καθαρή λατρεία μακράν τῆς τυπολατρίας. Δίδασκαν ὅτι ὁ Θεός εἶναι ἕνας γιά ὅλους τούς ἀνθρώπους ὅλου τοῦ κόσμου, Ἰουδαίους, ἐθνικούς καί εἰδωλολάτρες. Ἑπομένως τό ἔργο τους ἦταν *θεολογικό*. Πέραν ἀπ᾽ αὐτό οἱ προφῆτες στιγμάτιζαν χωρίς οἶκτο τήν ἠθική διαφθορά τῶν ἀρχόντων πού ζοῦσαν σέ βάρος τῶν ἀρχομένων· τούς συνιστοῦσαν κατ᾽ ἐπανάληψη τήν δικαιοσύνη ἀπέναντι τῶν ἀδυνάτων πτωχῶν, χηρῶν καί ὀρφανῶν. Ἄρα τό κήρυγμά τους ἦταν *κοινωνικό*. Ἐπειδή πολλοί βασιλεῖς ἦταν ἀσεβεῖς, οἱ προφῆτες καταφέρονταν ἐναντίον τους καί τούς ἤλεγχαν δριμύτατα. Ἐπειδή οἱ βασιλεῖς τοῦ Ἰσραήλ τοῦ βορείου βασιλείου ἦταν ἀσεβέστεροι συναντοῦμε ἐκεῖ τούς περισσότερους προφῆτες. Τό ἔργο τους λοιπόν ἦταν καί *πολιτικό*. Ἐκτός τοῦ θεολογικοῦ, κοινωνικοῦ καί πολιτικοῦ χαρακτῆρα τοῦ ἔργου τους, αὐτό εἶχε καί *ἐθνικό* χαρακτῆρα, διότι αὐτοί ἀγωνίζονταν γιά τό Ἰσραηλιτικό ἔθνος τους, ἐπειδή ἦταν φορέας τῶν Μεσσιανικῶν ἐπαγγελιῶν. Σ᾽ ὅλα αὐτά, ἄς προστεθεῖ καί τό συγγραφικό τους ἔργο. Οἱ προφῆτες κρατοῦσαν τίς περισσότερες φορές τά χρονικά[18] τοῦ ἔθνους τους καί ἄφησαν προφητικά συγγράμματα.

Οἱ προφῆτες αὐτοί ἦταν εὐσεβέστατοι καί ἁγιώτατοι. Καμμιά δύναμη, καμμιά γοητεία, κανένας φόβος δέν μποροῦσε νά τούς παρεκλίνει πρός τά δεξιά ἤ ἀριστερά. Στούς Δεσπότες εἰδωλολάτρες βασιλεῖς ἦταν ἀτρόμητοι. Στόν λαό μιλοῦσαν χωρίς δειλία καί κολακεία. Ἦσαν χείμαρροι κατά τῶν ἀσεβῶν ἱερέων, οἱ ὁποῖοι ἦταν ἀντιπρόσωποι τοῦ Θεοῦ. Πολλοί ἀπό τούς προφῆτες πέθαναν μέ μαρτυρικό θάνατο. Ὁ προφήτης δέν ἦταν πάντοτε σέ προφητική κατάσταση, ἔστω καί ἄν τό προφητικό του ἀξίωμα τό κατεῖχε μέχρι τό τέλος τῆς ζωῆς του. Ἦταν

15. *Κριτ.* 4, 4-6, 14, 6, 8-10.
16. *Β΄ Παραλ.* 34, 22.
17. *Ἔξοδ.* 15, 20.
18. *Β΄ Παραλ.* 26, 22.

ἐξαρτημένος ἀπό τόν Θεό. Ὁ προφήτης δέν ἔχανε τήν ἐλευθερία τῆς βουλήσεώς του καλούμενος στό προφητικό ἀξίωμα, ἀλλά καί οὔτε μποροῦσε νά προφητεύσει ὅσες φορέ ς αὐτός ἤθελε. Τό προφητικό χάρισμα ἦταν δυνατόν νά διακονεῖ, ὅταν ὁ Θεός ἔκρινε αὐτό δίκαιο[19]. Τό ἔδινε ὁ Θεός ἀπροειδοποίητα[20], ἤ κατόπιν προσευχῆς[21]. Οἱ προφητεῖες μεταδίδονταν μέ διαφόρους τρόπους, σέ ἐγρήγορση καί καθ᾽ ὕπνον.

Πρῶτον μέ ἐνύπνια. Τά ἐνύπνια αὐτά τά ἔβλεπαν ὄχι μόνον οἱ εὐσεβεῖς προφῆτες, ὅπως ἀναφέρεται στό βιβλίο τῶν *Ἀριθμῶν* 12, 6, ἀλλά καί ἀσεβεῖς βασιλεῖς, ὅπως ὁ Φαραώ τῆς Αἰγύπτου[22], καί ὁ Ναβουχοδονόσωρ τῶν Βαβυλωνίων[23]. Κατάχρηση τῆς προφητείας δι᾽ ἐνυπνίων μποροῦσαν νά κάνουν καί οἱ ψευδοπροφῆτες σύμφωνα μέ τό *Ἱερ.* 23, 35, *Δευτ.* 13, 1 ἑξ., *Ζαχ.* 10,2.

Δεύτερο μέ ἔκσταση. Ἡ κατάσταση τῆς ἔκστασης ἦταν κάτι μεταξύ ὕπνου καί ἐγρήγορσης. Στήν κατάσταση αὐτή ὁ προφήτης διατελεῖ σέ ἄγνοια τῶν ὅσων συμβαίνουν γύρω του καί ἔχει χάσει κατά τήν στιγμή αὐτή τίς αἰσθήσεις του. Ὄχι ὅμως καί τήν διαύγεια τοῦ πνεύματός του. Τέτοια παραδείγματα ἔχουμε ὅπως τοῦ Ἰωνᾶ στή κοιλιά τοῦ κήτους[24] καί τοῦ Δανιήλ[25]. Σέ πλήρη ἔκσταση εἶναι ἡ κατάσταση τοῦ Ἀβραάμ[26] καί τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου[27]. Παρόμοια κατάσταση ἔκστασης ἦταν καί τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ὁ ὁποῖος ἀνηρπάγη ἕως τρίτου οὐρανοῦ: «*εἴτε ἐν σώματι, εἴτε ἐκτός τοῦ σώματος οὐκ οἶδα*»[28]. Οἱ θεῖες ἀποκαλύψεις δέν μεταδίδονταν πάντοτε μέ τή βαθειά ὕπνωση, ἔκσταση ἤ ἁρπαγή. Ἦταν ἁπλές καί σέ ἁπλό ὕπνο· ὅπως ὁ Σαμουήλ στό *Α΄ Βασ.* 3, 3-8 καί *Ἰεζ.* 3, 22.

---

19. *Α΄ Μακ.* 4, 46.
20. *Ἱερ.* 33, 6. *Ἰεζ.* 1,3.
21. *Ἱερ.* 32, 16-25, 26-44.
22. *Γεν.* Κεφ. 43.
23. *Δαν.* 2 καί 4.
24. *Ἰωνᾶ*, κεφ. 2.
25. *Δανιήλ* 8, 10 καί 10,9.
26. *Γεν.* 15, 12.
27. *Πράξ.* 10, 10.
28. *Β΄ Κορ.* 12, 2.

Τρίτον μέ όράματα. Τά όράματα ἦταν ἐν ἐγρηγόρσει. Αὐτός ὁ τρόπος ἦταν ὁ συνηθέστερος. Τέτοια ὁράματα ἦταν τοῦ Ἠσαΐα κεφ. ἕκτο (6), τοῦ Ἱερεμία κεφάλαιο 1, 11-15, τοῦ Ἰεζεκιήλ κεφάλαιο 1, 4-28. Ἐξ ἄλλου ὁλόκληρο τό βιβλίο τοῦ Ἠσαΐα ὀνομάζεται «*ὅρασις*»= ἀποκάλυψη[29]. Ἔτσι ὀνομάζονται καί τά βιβλία τῶν προφητῶν Ὀβδιοῦ[30] καί Ναούμ[31]. Κατά τήν ὅραση αὐτή μπορεῖ ὁ προφήτης νά βλέπει μυστηριώδη ἐξωτερικά ἀντικείμενα ὅπως εἶναι τό χέρι πού γράφει στόν τοῖχο τοῦ Βαλτάσαρ[32] καί ἡ καιομένη βάτος, τήν ὁποία εἶδε ὁ Μωϋσῆς[33]. Σέ ἄλλες περιπτώσεις τό ὅραμα μπορεῖ νά εἶναι ἐσωτερικό, ὅπως εἶναι τό ὅραμα τῶν ὀστῶν τοῦ Ἰεζεκιήλ[34] ἤ τοῦ Ζαχαρίου[35], ὁ ὁποῖος στέκεται ἐνώπιον τοῦ Ἀγγέλου τοῦ Κυρίου μαζί μέ τόν Σατανᾶ ὡς κατήγορο. Οἱ προφῆτες βλέποντας τά προλεγόμενα γιά τό μέλλον σέ εἰκόνες, κήρυτταν τά μελλοντικά γεγονότα σέ ἀόριστο χρόνο. Αὐτό ὀνομάζεται προφητικός ἀόριστος.

Τέταρτον μέ ἐσωτερική ἀποκάλυψη. Ἡ ἀποκάλυψη αὐτή εἶναι ἐν ἐγρηγόρσει ἀλλά χωρίς εἰκόνες. Ὁ προφήτης ἀκούει τή φωνή τοῦ Θεοῦ, πείθεται γι' αὐτή, ἔστω καί ἄν δέν εἶναι αἰσθητή παρά μόνο διά τῆς ἀκοῆς τῆς ψυχῆς. Τότε συμβαίνει ἐκεῖνο γιά τό ὁποῖο ὁ ἱερός Αὐγουστῖνος λέει: «*Ὁλόκληρος ἡ ψυχή εἶδε ἤ τίς εἰκόνες τῶν σωμάτων διά τῆς ὁράσεως τοῦ πνεύματος, ἤ τά ἀσώματα πράγματα τά ὑπό οὐδεμιᾶς σωματικῆς εἰκόνος μορφούμενα (τίς ἰδέες) διά τῆς ὁράσεως τῆς διανοίας*»[36].

Κατά τίς ἀποκαλύψεις αὐτές οἱ προφῆτες ἔχαναν ἐνίοτε τίς ἐξωτερικές αἰσθήσεις ὄχι ὅμως καί τήν ἐσωτερική διαύγεια. Οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας τούς ὀνομάζουν

---

29. *Ἠσ.* 1, 1: «*Ὅρασις ἥν εἶδεν Ἠσαΐας υἱός Ἀμώς ....*»
30. Ὀβδιοῦ 1, 1: «*Ὅρασις Ὀβδιοῦ*».
31. Ναούμ 1, 1: «*Λῆμμα Νινευή, βιβλίον ὁράσεως Ναούμ τοῦ Ἐλκεσαίου*».
32. *Δανιήλ* 5, 5-24.
33. *Ἔξοδ.* 3, 2.
34. *Ἰεζ.* κεφ. 37.
35. *Ζαχ.* κεφ. 3.
36. PL 34, 463: «Totus animi contuitus aut in corporum imaginibus est per Spiritaualem aut in rebus incorporeis nulla corporis imagine figuratis per intellectualem visionem».

μουσικά ὄργανα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος[37], καί κάτοπτρα καθαρά, ὅπου κατοπτρίζονται πιστά οἱ θεῖες ἀλήθειες. Δέν εἶναι οἱ προφῆτες νευρόσπαστα πλήρη παραληρημάτων ὅπως οἱ ἐθνικοί μάντεις, διότι οἱ προφῆτες φωτιζόμενοι ἀπό τό Ἅγιο Πνεῦμα ᾐσθάνετο μεγαλύτερη διαύγεια τό πνεῦμα τους καί ἡ βούλησή τους ἐνισχύετο καί δέν κατηγορεῖτο. Οἱ προφῆτες ἀνακοίνωναν τίς ἀποκαλύψεις τους πολλές φορές μέ εἰκόνες πού ἔβλεπαν, διότι αὐτό ἦταν ἐντυπωσιακό καί ὠφέλιμο γιά τούς ἀκροατές τους. Ἔτσι ὁ Ἠσαΐας πορεύεται *ἀνυπόδητος καί γυμνός* ἐπί 3 ἔτη, γιά νά δηλώσει τήν κατάσταση τῶν Αἰγυπτίων, οἱ ὁποῖοι θά αἰχμαλωτισθοῦν ἀπό τούς Ἀσσυρίους[38]. Τό ἴδιο κάνει καί ὁ Ἰερεμίας[39] μέ τά δύο κάνιστρα, τά ὁποῖα ἦταν γεμᾶτα μέ σύκα καλά καί σάπια, καί ὁ Ζαχαρίας[40] μέ τά τέσσερα κέρατα.

3. Ὁ προφήτης Ἠσαΐας

3.1. Ἡ ζωή τοῦ προφήτου Ἠσαΐα

Ὁ προφήτης Ἠσαΐας γεννήθηκε περί τό 770 π.Χ καί ἔδρασε στά Ἱεροσόλυμα κατά τίς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ Η΄ π.Χ. αἰῶνα, ἐπί τῶν βασιλέων τοῦ Ἰούδα Ἰωάθαμ, Ἄχαζ καί Ἐζεκία. Ὁ πατέρας του ὀνομαζόταν Ἀμώς, πρόσωπο διαφορετικό ἀπό τόν προφήτη Ἀμώς.

Γιά τήν οἰκογένεια, τήν προέλευση καί τήν τάξη στήν ὁποία ἀνῆκε ὁ Ἠσαΐας δέν γνωρίζουμε πολλά πράγματα. Μόνο ἀπό τήν τεσσαρακονταετῆ δράση του μποροῦμε νά ἔχουμε μερικά στοιχεῖα γι᾽ αὐτόν.

Σύμφωνα λοιπόν μέ μαρτυρία τοῦ βιβλίου του ὁ Ἠσαΐας καταγόταν κατά πᾶσαν πιθανότητα ἀπό τή φυλή τοῦ Ἰούδα καί ἀνῆκε χωρίς ἀμφιβολία στά ἀνώτερα κοινωνικά στρώματα. Αὐτό φαίνεται ἀπό τό γεγονός ὅτι εἶχε ἐπαφές μέ τή βασιλική αὐλή καί τούς ἄρχοντες[41]. Ὁ Ἠσαΐας διέ-

---

37. Ἰουστίνου. *Λόγος παραινετικός πρός Ἕλληνας* 8. ΒΕΠ 4. 20. Ἀθηναγόρου *Πρεσβεία περί Χριστιανῶν* 9. ΒΕΠ 4. 287-288.

38. *Ἠσ.* 20.2.

39. *Ἰερ.* Κεφ. 24.

40. *Ζαχ.* 1, 18.

41. *Ἠσ.* 7, 3ἑξ. 30,1. 31, 1 ἑξ. Πρβλ. 22, 15 ἑξ.

θετε κῦρος καί μεγάλη μόρφωση, ὅπως φαίνεται ἀπό τόν εὐρύ ὁρίζοντα τῶν ἰδεῶν, τή βαθειά σκέψη, τήν ὡραία γλώσσα, τό γλαφυρό ὕφος καί τά ἄλλα δείγματα τοῦ λόγου καί τῆς γραφῖδος του.

Ὁ Ἠσαΐας κλήθηκε στό προφητικό ἀξίωμα μέ μεγαλειώδη ὅραμα κατά τό ἔτος «*οὗ ἀπέθανεν Ὀζίας, ὁ βασιλεύς*»[42] καί ἔδρασε κατά τίς βασιλεῖες τῶν τριῶν μετά τόν Ὀζία βασιλέων. Γνωρίζουμε ἀκόμη ὅτι ἦταν ἔγγαμος[43] καί εἶχε τουλάχιστον δύο τέκνα, στά ὁποῖα ὁ προφήτης ἔδωσε κατά θεία ἐπιταγή συμβολικά ὀνόματα[44], δηλωτικά βασικῶν διδασκαλιῶν τοῦ κηρύγματός του[45].

Ἡ δράση τοῦ προφήτου Ἠσαΐα ἀρχίζει τό 740/39 μέ τήν ἐνθρόνιση τοῦ βασιλέως τοῦ Ἰούδα Ἰωάθαμ καί τελειώνει τό 701/0 ὁπότε καί ἐξαφανίζονται πλέον τά ἴχνη του. Σύμφωνα μέ τήν ραββινική καί πατερική παράδοση ὁ προφήτης Ἠσαΐας ὑπέστη μαρτυρικό διά πριονισμοῦ θάνατο ἐπί τῆς βασιλείας τοῦ ἀσεβοῦς Μανασσῆ (689-642). Ἡ Ἐκκλησία τιμᾶ τή μνήμη τοῦ προφήτου Ἠσαΐα στίς 9 Μαΐου.

3.2. Χαρακτηριστικά τῆς ἐποχῆς τῆς δράσης τοῦ Ἠσαΐα

Ἡ θρησκευτική, ἠθική καί κοινωνική κατάσταση τῆς ἐποχῆς, κατά τήν ὁποία ἔδρασε ὁ προφήτης Ἠσαΐας περιγράφεται μέ τά μελανώτερα χρώματα. Ἀπό τούς τέσσερις βασιλεῖς, ἐπί τῆς βασιλείας τῶν ὁποίων ἔδρασε, μόνον ὁ Ἐζεκίας «*ἐποίησε τό εὐθές ἐν ὀφθαλμοῖς Κυρίου κατά πάντα, ὅσα ἐποίησεν Δαυΐδ, ὁ πατήρ αὐτοῦ*»[46]. Ὁ Ἐζεκίας ἐπιθυμώντας τήν ἐπαναφορά τῆς καθαρῆς θρησκείας τοῦ Θεοῦ, προσπάθησε νά κάνει μιά εὐρεία θρησκευτική μεταρρύθμιση. Ξεκαθάρισε καί τήν ὕπαιθρο χώρα, κατέστρεψε τά εἴδωλα καί τούς εἰδωλολατρικούς θυσιαστικούς

---

42. *Ἠσ.* 6, 1.
43. *Ἠσ.* 8,3.
44. Τό ἕνα ἀπό τά δύο τέκνα τοῦ προφήτου Ἠσαΐα ὀνομάσθηκε «*κατάλοιπόν τι θά ἐπιστρέψῃ* (Ἡσ. 7,3) καί τό ἄλλο «*τό λάφυρο σπεύδει, ἡ λεία ἐπείγεται* (Ἡσ. 8,3).
45. *Ἠσ.* 4, 3. 6,13. 14, 24 ἑξ. 17,1 ἑξ.
46. *Δ΄Βασ.* 18, 3.

τόπους, διοργάνωσε τό ἱερατεῖο, ἑόρτασε τήν ἑορτή τοῦ Πάσχα κ.λ.π.[47]. Ἐντελῶς ἀντίθετη στάση τήρησε ὁ πατέρας τοῦ Ἐζεκία Ἄχαζ, ὁ ὁποῖος ὄχι μόνο ἐνθάρρυνε, ἀλλά καί ἐργάσθηκε γιά τήν εἴσοδο εἰδωλολατρικῶν στοιχείων στήν ἰσραηλιτική θρησκεία. Θυσίαζε στούς «*ὑψηλούς τόπους*», οἰκοδόμησε εἰδωλολατρικό θυσιαστήριο στό ναό τοῦ Σολομῶντος κατά τό πρότυπο τοῦ θυσιαστηρίου τῆς Δαμασκοῦ, καί πάνω σ᾽ αὐτό προσέφερε θυσίες στά εἴδωλα, θυσίασε μάλιστα καί ἕνα ἀπό τά παιδιά του σέ ξένες θεότητες[48]. Ὅσον ἀφορᾶ τούς ἄλλους βασιλεῖς τοῦ Ἰούδα, τόσον ὁ Ἀζαρίας ὅσο καί ὁ υἱός του Ἰωάθαμ ἀκολούθησαν μέν γενικά συνεπῆ θρησκευτική πολιτική, ἐλέγχονται ὅμως, διότι δέν κατώρθωσαν νά καταργήσουν τήν εἰς τά «*ὑψηλά*», δηλαδή τήν εἰδωλολατρική λατρεία.

Ἡ θρησκευτική πολιτική τῶν ἀσεβῶν βασιλέων τοῦ Ἰούδα συντέλεσε, ὕστερα μάλιστα ἀπό τίς συμμαχίες καί τήν ἐξάρτηση ἀπό τούς Ἀσσυρίους, στήν εἴσοδο τῆς εἰδωλολατρίας στή χώρα, διότι κάθε συμμαχία εἶχε ὡς πρώτη καί κύρια συνέπεια τήν ἀναγνώριση τοῦ εἰδωλολατρικοῦ πανθέου καί τήν ἄσκηση ἀπό τό λαό τῆς ξένης λατρείας, μέ τίς ποικίλες μορφές τῆς δεισιδαιμονίας[49] (μαντεία, μαγεία, γοητεία, νεκρομαντεία κλπ).

Ἔτσι, οἱ Ἰουδαῖοι προσκυνοῦσαν «*τά ἔργα τῶν χειρῶν αὐτῶν*»[50], λάτρευαν τά δένδρα[51], καί φύτευαν κήπους πρός τιμήν τοῦ Θεοῦ Ἀδώνιδος[52]. Καί σ᾽ αὐτόν ἀκόμη τόν Ναό τοῦ Σολομῶντος ὅπου ἡ θρησκεία διατηρεῖτο καθαρή, ἡ λατρεία εἶχε καταντήσει νεκρός τύπος, διότι εἶχε ἀποχρωματισθεῖ ἀπό τό πνευματικό της στοιχεῖο καί παρέμεινε τελείως ἐξωτερική, χωρίς συνεπεῖς προεκτάσεις στή διαγωγή τῶν ἀνθρώπων πρός τούς συνανθρώπους τους, ἰδιαίτερα δέ πρός τούς ἐνδεεῖς καί ἀδυνάτους, τίς χῆρες καί τά ὀρφανά[53]. Ἡ

---

47. *Β' Παρ.* 29, 3-31,19.
48. *Δ'Βασ.* 16, 3 ἑξ. 10 ἑξ.
49. *Ἠσ.* 2,6. 3, 2 ἑξ. 8,19. Δόϊκου Δαμιανοῦ, *Ὁ προφήτης Ἠσαΐας*, Παράρτημα Ε.Ε.Θ.Σ.Θ, ἀριθμ. 16 τοῦ τόμου ΙΖ' , Θεσσαλονίκη 1974, 12-13.
50. *Ἠσ.* 2,8,20· 17,8. 30, 22. 31,7.
51. *Ἠσ.* 1, 29 ἑξ.
52. *Ἠσ.* 17, 10 ἑξ.
53. *Ἠσ.* 1, 11-17.

δικαιοσύνη ἀπουσίαζε ἀπό ὅλες τίς μορφές τῆς ζωῆς[54], οἱ ἱερεῖς καί οἱ ψευδοπροφῆτες ἦταν ἔνοχοι θανασίμων ἁμαρτημάτων[55], καί τό ἐνδιαφέρον τῶν γυναικῶν περιοριζόταν μόνο στό ντύσιμο[56]. Στά αὐτιά τέτοιου λαοῦ, ὁ ὁποῖος αἰσθανόταν ἀσφαλής καί ζοῦσε βίο ἀκόλαστο[57], τό προφητικό κήρυγμα φαινόταν τελείως ἀκατανόητο, καί ἡ δίκαιη ὀργή τοῦ Ἠσαΐα ἐντελῶς ἀδικαιολόγητη.

4. *Τό κήρυγμα τοῦ προφήτου Ἠσαΐα*

4.1. Τό ἁμαρτωλό ἔθνος καί ἡ ξένη λατρεία

Τό κήρυγμα τοῦ προφήτου Ἠσαΐα πηγάζει ἀπό τή βαθύτατη γνώση τοῦ Γιαχβέ καί τῆς καθαρῆς πίστεώς του στόν μόνο ὑπάρχοντα παντοδύναμο καί ἅγιο Θεό. Γιά τόν Ἠσαΐα οἱ ἄλλες θεότητες εἶναι μόνο εἴδωλα, δημιουργήματα τοῦ ἀνθρώπου καί συνεπῶς ἀνίσχυρα νά τόν βοηθήσουν. Στό δεύτερο κεφάλαιο καί στούς στίχους 6-11 (*Ἠσ. 2,6-11)* ὁ Ἠσαΐας ἀναφέρεται στό ἁμαρτωλό ἔθνος καί τήν ξένη λατρεία. Μέ τό κήρυγμα τοῦ Ἠσαΐα ἐλέγχεται ὁ λαός γιά τήν εἰδωλολατρία, τόν πλοῦτο καί τήν ἐμπιστοσύνη του στή δύναμη τῶν πολεμικῶν ὅπλων καί ἀπειλεῖται συγχρόνως καί μέ καταστροφή. Παραθέτουμε παρακάτω τό κείμενο.

(6) *Ἀνῆκεν γάρ τόν λαόν αὐτοῦ τόν οἶκον τοῦ Ἰσραήλ,*
ὅτι ἐνεπλήσθη ὡς τό ἀπ᾽ ἀρχῆς ἡ χώρα αὐτῶν κληδονισμῶν
ὡς ἡ τῶν ἀλλοφύλων
καί τέκνα πολλά ἀλλόφυλα ἐγενήθη αὐτοῖς
(7) *Ἐνεπλήσθη γάρ ἡ χώρα αὐτῶν ἀργυρίου καί χρυσίου*
καί οὐκ ἦν ἀριθμός τῶν θησαυρῶν αὐτῶν·
καί ἐνεπλήσθη ἡ γῆ ἵππων
καί οὐκ ἦν ἀριθμός τῶν ἁρμάτων αὐτῶν·
(8) καί ἐνεπλήσθη ἡ γῆ βδελυγμάτων τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτῶν
καί προσεκύνησαν οἷς ἐποίησαν οἱ δάκτυλοι αὐτῶν·

---

54. Ἠσ. 1, 17,21. 3, 14 ἑξ. 5, 23.
55. Ἠσ. 28,7-13.
56. Ἠσ. 3, 16-24. 32,9.
57. Ἠσ. 5, 11-14. 22,12-14.

(9) καί ἔκυψεν ἄνθρωπος καί ἐταπεινώθη ἀνήρ
καί οὐ μή ἀνήσω αὐτούς.
(10) Καί νῦν εἰσέλθετε εἰς τάς πέτρας καί κρύπτεσθε εἰς τήν γῆν
ἀπό προσώπου τοῦ φόβου κυρίου
καί ἀπό τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ,
ὅταν ἀναστῇ θραῦσαι τήν γῆν,
(11) Οἱ γάρ ὀφθαλμοί κυρίου ὑψηλοί, ὁ δέ ἄνθρωπος ταπεινός·
καί ταπεινωθήσεται τό ὕψος τῶν ἀνθρώπων
καί ὑψωθήσεται κύριος μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ.

(6) Διότι ἀπέρριψες τόν λαόν σου, τόν οἶκον Ἰακώβ,
διότι εἶναι πλήρεις Ἀνατολῆς καί (εἶναι) μάντεις ὡς Φιλισταῖοι
καί κτυποῦν (τάς χεῖρας) μέ τά τέκνα τῶν ἀλλοφύλων.
(7) Πλήρης εἶναι ἡ χώρα του ἀργύρου καί χρυσοῦ
καί ἀναρίθμητοι εἶναι οἱ θησαυροί του.
Πλήρης εἶναι ἡ χώρα του ἵππων
καί ἀναρίθμητα εἶναι τά ἅρματά του.
(8) Πλήρης εἶναι ἡ χώρα του εἰδώλων,
προσκυνοῦν τό ἔργον τῶν χειρῶν των, ὅσα ἐποίησαν οἱ δάκτυλοί των.
(9) Καί ὁ (κοινός) ἄνθρωπος ἐταπεινώθη καί ὁ (μεγάλος) ἄνθρωπος ἐταπεινώθη.
Δέν θά τούς συγχωρήσῃς.
(10) Εἴσελθε εἰς τόν βράχον καί κρύψου εἰς τό χῶμα
πρό τοῦ τρόμου τοῦ Κυρίου
καί πρό τῆς λαμπρότητος τῆς μεγαλοπρεπείας του.
(11) Οἱ ὑπερήφανοι ὀφθαλμοί τοῦ ἀνθρώπου θά ταπεινωθοῦν
καί ἡ ὑπερηφάνεια τῶν ἀνθρώπων θά ταπεινωθῇ.
Ὁ Κύριος μόνον θά ὑψωθῇ κατ᾽ ἐκείνην τήν ἡμέραν.

Στήν ἀρχή αὐτῆς τῆς ἑνότητας ὁ Ἠσαΐας κηρύττει ὅτι ὁ Θεός ἀπέρριψε τόν λαό του «*διότι ἡ γῆ εἶναι γεμάτη ἀπό μάγους καί μάντεις, ὅπως εἶναι ἡ χώρα τῶν Φιλισταίων, καί διότι συνάπτουν ἐμπορικές συμφωνίες μέ ξένους*». Ὁ Γιαχβέ ἐγκατέλειψε ἤ θά ἐγκαταλείψει τόν λαό του, διότι ὁ λαός υἱοθέτησε εἰδωλολατρικές θρησκευτικές συνήθειες ὅπως τήν μαγεία καί μαντεία, ἡ ἄσκηση τῶν ὁποίων κατα-

δικαζόταν ἀπό τούς συγγραφεῖς τῆς Π. Διαθήκης[58] καί τιμωροῦνταν μάλιστα μέ τήν ποινή τοῦ θανάτου ἀπό τόν Νόμο[59]. Σ᾽ αὐτή τήν ἀπαγόρευση προστίθεται ἐδῶ καί ἡ φωνή τοῦ προφήτου, διότι ἡ μαντική τέχνη, τήν ὁποία μαζί μέ ἄλλους ἀνατολικούς λαούς ἀσκοῦσαν καί οἱ Φιλισταῖοι[60], ἐπιδροῦσε δυσμενῶς ἐπί τῆς πνευματικότητος τοῦ λαοῦ. Ὄχι δέ μόνον ἡ μαντική τέχνη ἀλλά καί τό ἐμπόριο μέ τούς ξένους θεωρεῖται ἀπό τόν προφήτη ὡς λόγος ἐγκατάλειψης τοῦ λαοῦ ἀπό τόν Θεό, διότι καί τό ἐμπόριο γινόταν ἀφορμή εἰσόδου εἰδωλολατρικῶν ἐθίμων στήν χώρα.

Στή συνέχεια ὁ Ἠσαΐας συνεχίζοντας τήν αἰτιολόγηση τῆς ἐγκαταλείψεως ἀπό τόν Θεό τοῦ λαοῦ του ἀναφέρεται στό στίχο 7 στήν οἰκονομική κατάσταση, ἡ ὁποία καταφαίνεται ἀπό τήν αὔξηση ὑλικῶν ἀγαθῶν, ὅπως *τοῦ ἀργυρίου, χρυσίου καί τῶν θησαυρῶν*, καθώς καί στούς ἐξοπλισμούς μέ τήν μορφή πολεμικῶν ἐφοδίων *ἵππων καί ἁρμάτων*. Ὅλα αὐτά τά καταδικάζει ὁ προφήτης ὄχι μόνο διότι ἡ δύναμη μέ τήν μορφή τῶν ὅπλων καί τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν ὁδηγεῖ ἀσφαλέστερα τόν ἄνθρωπο στήν ἁμαρτία, γιά παράδειγμα ἡ περίπτωση τοῦ Σολομῶντος[61], ἀλλά καί διότι ἡ ἐμπιστοσύνη σέ «*μηχανάς μεμηχανευμένας*»[62] κλονίζει τήν πίστη στίς ἀξίες καί τά πνευματικά ἀγαθά, τά ὁποῖα προσφέρει ὁ Θεός τῆς Διαθήκης πρός τόν περιούσιο λαό[63].

Στόν στίχο 8 ὁ προφήτης συμπληρώνει τόν κατάλογο τῶν σοβαρῶν σφαλμάτων τοῦ λαοῦ λέγοντας: «*καί ἐνεπλήσθη ἡ γῆ βδελυγμάτων (εἰδώλων) τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτῶν καί προσεκύνησαν, οἷς ἐποίησαν οἱ δάκτυλοι αὐτῶν*». Ἦταν πολύ φυσικό ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου νά εἶχε ὡς συνέπεια τήν εἴσοδο πολλῶν ξένων θεοτήτων (βδελυγμάτων) στή χώρα, καί τήν προσκύνησή τους ἀπό τό λαό. Ἔτσι ἡ ἀσκουμένη εἰδωλολατρία εἶναι γιά τόν προφήτη

---

58. *Ἠσ.* 8,19. *Ἀρ.* 23,23. *Α΄ Βασ.* 28,9.
59. *Ἐξ.* 22, 18. *Λευΐτ.* 20, 27.
60. *Α΄ Βασ.* 6, 2.
61. Πρβλ. *Δευτ.* 17, 16 ἑξ. *Γ΄ Βασ.* 10, 14-11,8.
62. *Β΄ Παρ.* 26, 15.
63. Πρβλ. *Ἠσ.* 30, 15-17. 31, 1-3. *Ὠσ.* 10, 13. *Μιχ.* 5,9.

καθαρή οὐτοπία, διότι οἱ θεοί πού εἶναι «ποιήματα» μόνον τῶν χειρῶν τῶν ἀνθρώπων, δέν μποροῦν νά βοηθήσουν ἐκείνους πού καταφεύγουν σ᾽ αὐτούς. Ὁραματιζόμενος ὁ προφήτης στή συνέχεια τήν ἐπερχόμενη κρίση τοῦ Θεοῦ ἐπί τοῦ λαοῦ του, τόν προτρέπει νά καταφύγει *εἰς τάς πέτρας καί κρυβῇ εἰς τήν γῆν ἀπό προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου καί ἀπό τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ*. Ἐάν κατά τήν διάρκεια τοῦ σεισμοῦ οἱ ἄνθρωποι πανικοβάλλονται καί προσπαθοῦν νά βροῦν καταφύγιο, ἤ κατά τήν ἐπίθεση ἐχθρῶν καταφεύγουν γιά ἀσφάλεια σέ σπήλαια[64], πολύ περισσότερο πρέπει νά κάνουν τό ἴδιο πρό τοῦ φόβου τοῦ Κυρίου[65].

Τελειώνοντας ὁ προφήτης τόν λόγο ἐκφράζει τήν ἀπόλυτη βεβαιότητα ὅτι ὁ ἄνθρωπος πού ἀποξενώθηκε ἀπό τόν Θεό *ταπεινωθήσεται* ὁ δέ Κύριος *ὑψωθήσεται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ*. Ἡ ἐπῳδός αὐτή, ἡ ὁποία ἐπαναλαμβάνεται στόν στίχο 17 καί τονίζει ἰδιαίτερα τό ἄτιμο τέλος τῶν ὑπερηφάνων σέ σύγκριση μέ τήν μέλλουσα δόξα τοῦ Θεοῦ, εἶναι δεῖγμα ἀληθινῆς προφητείας, ὅπως στήν προκειμένη τιμωρία τῶν ἀνθρώπων ἐκείνη τήν ἡμέρα τῆς καθολικῆς κρίσεως μέ τήν ταπείνωση τῆς ὑπερηφανείας τους[66].

Κατά τήν κλήση του ὁ Ἠσαΐας εἶδε τόν ἅγιο Θεό, τοῦ ὁποίου ἡ μεγαλοπρέπεια πληροῦσε οὐρανό καί γῆ. Εἶναι ὁ Γιαχβέ Θεός καί βασιλεύς, εἶναι *ὁ ἅγιος τοῦ Ἰσραήλ*[67], τοῦ ὁποίου ἡ παντοδυναμία δέν περιορίζεται μόνον ἐπί τῆς φύσεως, ἀλλά φθάνει καί στίς πλέον ἀσήμαντες γιά τόν ἄνθρωπο λεπτομέρειες τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου. Εἶναι νομοθέτης τῆς ἠθικῆς τάξεως τοῦ κόσμου καί τιμωρός σέ κάθε ἄνθρωπο πού τήν παραβαίνει.

Ἡ Πατερική ἑρμηνεία αὐτῆς τῆς ἑνότητος κινεῖται κυρίως μέσα στά ἱστορικά πλαίσια τοῦ προφητικοῦ λόγου μέ ἐπιχειρήματα πού ἀντλεῖ κυρίως ἀπό τά βιβλικά δεδομένα. Μερικές φορές ὅμως οἱ Πατέρες προβαίνουν εἴτε σέ χρονολογική θεώρηση, εἴτε σέ ἠθική ἐπεξεργασία τῶν

---

64. Πρβλ. *Α΄ Βασ.* 13,6.
65. Πρβλ. *Ὠσ.* 10,8.
66. Βλ. Δόϊκου Δαμιανοῦ, *Ὁ Προφήτης Ἠσαΐας, ὅ.π.*, 89-90 ὅπου παρατίθεται ἡ πατερική ἑρμηνεία τῶν στίχων Ἠσ. 2,6-11.
67. *Ἠσ.* 1,4.

σημείων πού ἐπιδέχονται τέτοιες ἑρμηνεῖες, ἀκολουθώντας πάντοτε κατά στίχο τό κείμενο τῶν Ο΄. Ἑρμηνεύοντας λοιπόν τόν προφητικό λόγο, ἀπό τήν ἀρχή ὑπογραμμίζουν ὅτι ὁ Θεός «*τῆς αὐτοῦ προνοίας ἐγύμνωσεν*» τόν λαό ὄχι χωρίς λόγο, ἀλλά διότι μιμήθηκε ὁ λαός τίς συνήθειες τῶν γηγενῶν κατοίκων τῆς χώρας καί ἐπανῆλθε στήν ἀγνωσία τῶν παλαιῶν χρόνων «*ὅταν δέν εἶχαν γνωρίσει τό Θεό, ὅταν δέν εἶχαν λάβει τό νόμο, ὅταν δέν εἶχαν γνωρίσει τίς εὐεργεσίες του, ὅταν ζοῦσαν μαζί μέ τούς ἐθνικούς*».[68]

Τή μαντεία σέ ὅλες τίς μορφές καταδικάζουν οἱ πατέρες· διότι ὁδηγεῖ στήν ἀνόητη πλάνη τῶν δαιμόνων. Σχολιάζοντας ὁ ἱερός Χρυσόστομος τόν στίχο: «*Ὅτι ἐνεπλήσθη ἡ χώρα αὐτῶν κλυδωνισμῶν, ὡς ἡ τῶν ἀλλοφύλων*» γράφει: «*Διότι προηγουμένως μέν τούς κατηγοροῦσε γιά καπηλεία, φιλαργυρία καί περιφρόνηση τῶν χειρῶν, ἐδῶ δέ γιά πονηρά δόγματα καί λείψανα τῆς ἀσέβειας, πού σιγά-σιγά τούς παρασύρουν πρός τήν πλάνη τῶν δαιμόνων*».[69]

Καταφέρονται ἐπίσης οἱ πατέρες κατά τῶν ἐπιγαμιῶν μέ θυγατέρες τῶν ὁμόρων μέ τόν Ἰσραήλ ἐθνῶν, πού ἀπαγορευόταν τόσο ἀπό τόν Νόμο ὅσο καί ἀπό τούς προφῆτες γιά τίς ὀλέθριες συνέπειές τους ἐπί τῆς θρησκείας τοῦ Νόμου. Ἑρμηνεύοντας ὁ ἱερός Χρυσόστομος τόν στίχο: «*Καί γεννήθηκαν σ᾽ αὐτούς πολλά ἀλλόφυλα τέκνα*» γράφει: «*Τί σημαίνει, "Τέκνα ἀλλόφυλα"; Ὑπῆρχε νόμος δοσμένος σ᾽ αὐτούς ἀπό τό Θεό, λόγω τοῦ ὅτι τόσο εὔκολα μετέβαλλαν γνώμη καί ἐξαπατοῦνταν τόσο εὔκολα, νά μή συνάπτουν γάμο μέ κανένα ἀπό τούς ὑπόλοιπους ἀνθρώπους, ὥστε οἱ τέτοιου εἴδους συγγένειες νά μή γίνονται ἀφορμή ἀσέβειας. Ἐπειδή δηλαδή δέν μποροῦσαν ὄχι μόνο ἄλλουςνά διορθώσουν, ἀλλά δέν μποροῦσαν οὔτε τή βλάβη ν᾽ ἀποφύγουν πού προερχόταν ἀπό ἄλλους, ἀφοῦ τούς περιφρούρησε μέ τό νόμο καί τούς ἀπομάκρυνε ἀπό τή σύναψη γάμων μέ*

---

68. ΕΠΕ 8, 278: «*Ὅτε Θεόν οὐκ ἐγνώκεισαν, ὅτι νόμον οὐκ εἰλήφεισαν, ὅτε τῆς εὐεργεσίας αὐτοῦ πεῖραν εἰληφότες οὐκ ἦσαν, ὅτε μετά τῶν ἐθνῶν ἔζων...*».

69. ΕΠΕ 8, 278: «*Ἔμπροσθεν μέν γάρ καπηλείαν αὐτοῖς καί φιλαργυρίαν καί τῶν χηρῶν ὑπεροψίαν ἐνεκάλει, κατά μικρόν αὐτούς ὑποσύροντα πρός τήν τῶν δαιμόνων πλάνην*».

τούς ὑπόλοιπους ἀνθρωπους, τους διεπλαθε και τους κυβερνοῦσε ἐντελῶς ξεχωριστα· διοτι ἐπιθυμοῦσε ἔστω και ἔτσι ὁδηγουμενοι να μπορεσει να διατηρησει τον τροπο ζωῆς πού εἶχε δοθεῖ σ' αὐτους ἀπο το Θεο. Ἀλλ' ὅπως ἀκριβῶς παρέβαιναν τίς ἄλλες ἐντολες, ἔτσι λοιπον παραβλεποντας και αὐτην, προχωρησαν στη συναψη γαμων με τους γειτονικους τους λαους, και παιρνοντας ἀπο ἐκεινους νυφες, ἀπο τους Μωαβιτες δηλαδη, τους Ἀμμανῆτες και ἀπο ἄλλα ἀσεβῆ ἔθνη, και ἀποδεχομενοι και τις ἄλλες συγγενειες, δεχονταν δασκαλους τῆς κακιας και διεφθειραν την καθαροτητα τῆς ὑψηλῆς καταγωγῆς τους. Αὐτο λοιπον μαζι με τα ἄλλα κατηγορεῖ ὁ προφητης».[70]

Ἀναφερομενοι στη συνεχεια στα ὑλικα ἀγαθα (χρυσο, ἄργυρο, θησαυρους) και στα πολεμικα ἀγαθα (ἵππους, ἅρματα), διδασκουν ὅτι *«ὅπου γαρ το τρυφᾶν, ἐκεῖ που παντως κῶμοι και μεθαι, κοῖται και ἀσελγειαι και πᾶν εἶδος ἀκολασιας»*[71] τονιζει ὁ ἅγιος Κυριλλος Ἀλεξανδρειας.

---

70. ΕΠΕ 8, 282: *«Και τεκνα πολλα ἀλλοφυλα ἐγεννηθη αὐτοῖς» Τί ἐστι «Τεκνα ἀλλοφυλα»; Νομος ἦν αὐτοῖς ἀνωθεν κειμενος δια τε τῆς γνωμης εὐολισθον, και το τῆς διανοιας εὐεξαπατητον, μηδενι τῶν λοιπῶν ἀνθρωπων ἐμιμιγνυσθαι, ὥστε μη τοιαυτας συγγενειας ἀσεβειας ὑποθεσιν γενεσθαι. Ἐπειδη γαρ οὐ μονον ἑτερους διορθῶσαι οὐκ ἴσχυον, ἀλλ' ἑτερων οὐδὲ τε ἦσαν διακρουεσθαι βλαβην, τῷ νομῳ τειχισας αὐτους και τῆς προς τους λοιπους ἐπιμιξιας αὐτους ἀποστησας, κατ' ἰδιαν αὐτους ἐπλαττε και ἐρρυθμιζεν· ἀγαπητον γαρ ἦν και οὕτως ἀγομενους δυνηθῆναι διατηρῆσαι την παρα τοῦ Θεοῦ δεδομενην πολιτειαν αὐτοῖς. Ἀλλ' ὥσπερ τας ἀλλας παρεβαινον ἐντολας, οὕτω δη και ταυτης ὑπεριδοντες, μετεβησαν προς τας τῶν πλησιον ἀγχιστειας, και νυμφας ἐκεῖθεν ἀγομενοι παρα Μωαβιτῶν, παρα Ἀμμανητῶν, παρ' ἑτερων ἀσεβῶν ἐθνῶν, και τας ἀλλας ἀσπαζομενοι συγγενειας, διδασκαλους πονηριας ἐδεχοντο, και το τῆς εὐγενειας ἀκεραιον διεφθειρον. Τοῦτο τοινυν μετα τῶν ἀλλων ὁ προφητης ἐγκαλεῖ»* Πρβλ. και Κυριλλου Ἀλεξανδρειας, *PG* 70, 80B *«Συνῴκησαν δε και ταῖς τῶν ἀλλοφυλων ἐθνῶν θυγατρασιν, ἀπειρηκοτος τοῦ νομου το χρῆμα. Γυναια τε πονηρα και θεομισῆ και τοῖς τῆς εἰδωλολατρειας ἔθεσιν ἐντεθραμμενα παρανομως εἰσοικισαμενοι, παιδων ἀλλοτριων γεγονασι πατερες, εἰ και ἀνετρεφοντο τοῖς τῶν μητερων ἔθεσι, τον δια Μωσεως νομον, οὐδ' ὅσον εἰπεῖν, εἰδεναι προσποιουμενοι. Ταυτη τοι φησιν, ὅτι ἐνεπλησθη ὡς το ἀπαρχῆς ἡ χωρα αὐτῶν κληδονισμῶν ὡσει τῶν ἀλλοφυλων, και τεκνα ἀλλοφυλα ἐγε(ν)νηθησαν αὐτοῖς. Ἦν δε σφοδρα τῶν ἀτοπων, και πανταπασιν ἀληθῶς την ἁγιαν πολιν κατῳκηκοτας, τους ἐξ ἀλλοφυλων γυναικῶν γεγονοτας αὐτοῖς υἱεις, ἔθεσιν Ἑλληνικοῖς πολιτευεσθαι και ζῆν ἔξω νομου»*

71. *PG* 70, 80-81. Πρβλ. *ΒΕΠ* 23, 20.

Ὅπου δέ πολεμική δύναμη ἐκεῖ καί ὑπεροψία, ἀλαζονεία καί ἐμπιστοσύνη *«τῇ οἰκείᾳ δυνάμει»* καί ἀποξένωση ἀπό τῆς θείας ἐλπίδος. Ἑρμηνεύει ὁ ἱερός Χρυσόστομος: *«Καί ὄχι αὐτό μόνο, ἀλλά καί ἐπειδή, ὑπερηφανευόμενοι γιά τόν πλοῦτο τους καί γιά τή δύναμη τῶν ἵππων τους, ἀπομακρύνονταν σιγά-σιγά ἀπό τήν ἐλπίδα στό Θεό».*[72] Τήν εἰδωλολατρία ὁ ἱερός Χρυσόστομος τήν θεωρεῖ *«καταγελαστότερον»* ὅλων καί ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἀλεξανδρείας *«νοητήν πορνείαν»,*[73] διότι ἡ προσκύνηση ψευδωνύμων θεῶν ἀποτελεῖ *«ὕβριν εἰς Θεόν αὐτόν καί εἰς τήν ἀνθρώπου φύσιν».*[74] Εἶναι πράγματι ἀκατανόητο γιά τούς πατέρες τῆς Ἐκκλησίας πῶς ὁ ἄνθρωπος, *«ὁ κατ᾽ εἰκόνα θείαν πεποιημένος καί τῶν ἐν γῇ πάντων τήν ἐξουσίαν λαχών»,*[75] ὁ τιμηθείς ὑπό τοῦ Θεοῦ δι᾽ αὐτουργίας καί πνεύματος ζωῆς, ὁ ἔμψυχος καί λογικός προσκυνεῖ τά ἄψυχα καί αναίσθητα εἴδωλα, ζητώντας μάλιστα ἀπ᾽ αὐτά τήν σωτηρία. Ἡ στάση αὐτή τῶν ἀνθρώπων ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ προδικάζει αὐτά πού πρόκειται νά τοῦ συμβοῦν μελλοντικά. Στήν προφητική προτροπή *«εἰσέλθετε εἰς τάς πέτρας ...»* ὁ Προκόπιος Γαζαῖος προσδίδει χριστολογικό-σωτηριολογικό χαρακτῆρα, ἐπεξηγώντας ὅτι ἡ πέτρα εἶναι *«τό στερέωμα τῆς εἰς Χριστόν πίστεως»* ὑπό τήν σκέπη τῆς ὁποίας καλούμαστε ὅλοι νά εἰσέλθουμε *«ἵνα συνταφέντες αὐτῷ (τῷ Χριστῷ) διά τοῦ βαπτίσματος καί συναποθανόντες, ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσωμεν, ἀποθανόντες τῇ ἁμαρτίᾳ ... ὅταν μέλλῃ ἀφανίζειν τά γήϊνα καί ἀφανίζειν τόν χοϊκόν ἐπί τῷ ἀνεμπόδιστον παρέχειν τῷ πνευματικῷ τήν ζωήν».*[76] Πότε θά ταπεινωθεῖ ἡ ὑπερηφάνεια τῶν ἀνθρώπων καί θά ὑψωθεῖ Κύριος μόνος; *«Ὅταν ἀναστῇ θραῦσαι τήν γῆν»* ἤ *«ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ»*, ἐπαναλαμβάνουν μαζί μέ τόν προφήτη οἱ Πατέρες. Κατά τήν ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ πού εἶναι γεμάτη

---

72. *ΕΠΕ* 80,284: *«Καί οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλ᾽ ὅτι πεφυσιμένοι τῷ πλούτῳ καί τῇ τῶν ἵππων δυναστείᾳ κατά μικρόν ἀπό τῆς εἰς τόν Θεόν ἐλπίδος παρεσύροντο»*, καί Θεοδωρήτου Κύρου, *PG* 81, 240C.

73. *PG* 70,81.

74. *PG* 70,84.

75. *PG* 81, 241 καί *ΒΕΠ* 23,20.

76. *PG* 87B, 1885.

δύναμη καί δόξα, ἤ κατά τήν ἡμέρα ἐκείνη ἀπαντᾶ ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας[77] καί ὁ Προκόπιος Γαζαῖος,[78] τήν ἔσχατη ὅλων τῶν ἡμερῶν, «*ἥν οὔτε νῦξ διακόπτει, οὐ χρόνος περιορίζει, οὐ σωματικόν φῶς ἀρχήν αὐτῇ παρέχει τέλος, ἀλλά μία ἐστίν ὁμοία πρός ἑαυτήν, ἀκίνητος, ἀνέσπερος, ἀδιάδεκτος*».

Γιά τήν ἱστορία τῆς ἑρμηνείας ἄς σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι κατά τόν Θεοδώρητο ὅλα αὐτά θά συμβοῦν κατά τόν ρωμαϊκό πόλεμο, ὅταν δηλαδή θά ἐπέλθει ἐναντίον τοῦ Ἰσραήλ ἡ ρωμαϊκή στρατιά.[79]

4.2. Ὁ ταλανισμός τῶν ἁμαρτωλῶν

Στόν στίχο 1,4 ὁ προφήτης ἐλέγχει τόν ἐγκαταλείψαντα τόν Θεό ἁμαρτωλό λαό. Ὁ ταλανισμός τῶν ἁμαρτωλῶν εἶναι ἐμφανής...

> *«Οὐαί ἔθνος ἁμαρτωλόν, λαός πλήρης ἁμαρτιῶν,*
> *σπέρμα πονηρόν, υἱοί ἄνομοι·*
> *ἐγκατελίπατε τόν κύριον καί παρωργίσατε τόν ἅγιον τοῦ Ἰσραήλ.*
> *. . . . .»*
> *Ἀλλοίμονον ἔθνος ἁμαρτωλόν, λαέ φορτωμένε ἁμαρτίαν,*
> *σπέρμα κακοποιῶν, υἱοί διεφθαρμένοι.*
> *Ἐγκατέλιπον τόν Κύριον, ἀπέρριψαν τόν ἅγιον τοῦ Ἰσραήλ,*
> *ἐστράφησαν ὀπίσω.*

Πράγματι μεγάλη ἠθική κατάπτωση περιγράφει ὁ προφήτης γιά τό ἄλλοτε *ἅγιον ἔθνος*, τόν περιούσιο λαό τοῦ Θεοῦ, τό σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ καί τούς υἱούς τοῦ Θεοῦ. Καί ὡς σύνολο ὁ Ἰούδας καί ὡς ἄτομα οἱ Ἰουδαῖοι ἔχασαν ἐκτός ἀπό τόν Θεό καί τίς ἠθικές ἐκεῖνες δυνάμεις μέ τίς ὁποῖες ἀντιστέκονται στό κακό. Διότι «*ἐγκατέλειπον τόν Κύριον*» χάρη ἄλλων θεοτήτων[80], «*ἀπέρριψαν τόν ἅγιον τοῦ Ἰσραήλ*» καί «*ἐστράφησαν ὀπίσω*» περιφρονήσαντες αὐτόν

---

77. *ΒΕΠ* 23,20.
78. PG 87B, 1885C.
79. *PG* 81, 2001.
80. Πρβλ. *Κρ.* 2, 11 ἑξ. *Δευτ.* 31, 16. Ἰερ. 1, 16. 5,7.

τελείως. Ἡ στάση αὐτή τοῦ Ἰούδα μαρτυρεῖ ὅτι ὁ λαός οὔτε τήν δύναμη τοῦ Θεοῦ ἀναγνωρίζει πλέον οὔτε τήν βεβαιότητα ἔχει ὅτι ὁ Θεός μπορεῖ νά ἐκπληρώσει τίς ὑποσχέσεις του ἤ νά πραγματοποιήσει τίς ἀπειλές του. Αὐτή ἡ στάση τοῦ Ἰούδα ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ γίνεται ἀκόμη περισσότερο καταδικαστέα, καθότι δείχνει περιφρόνηση πρός *τόν κύριον καί ἅγιον τοῦ Ἰσραήλ*.

Ὁ στίχος 1,4 γιά τούς Πατέρες ὡς φιλολογικό εἶδος ἀνήκει στούς θρήνους, οἱ ὁποῖοι μέ τή μορφή τοῦ ταλανισμοῦ ἤ τῆς ἐπίπληξης ἀποτελοῦν ἕνα εἶδος ἔκφρασης τοῦ προφητικοῦ λόγου. Μέ τόν λόγο αὐτό οἱ προφῆτες ἀπέβλεπαν «*τούς τά ἀνίατα νοσοῦντας θρηνεῖν*»[81] ὡς «*φιλοῦντες καί οὐ μισοῦντες*»[82] ὑπογραμμίζουν οἱ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, ἱερός Χρυσόστομος καί Θεοδώρητος Κύρου. Καί πράγματι τέτοιου ταλανισμοῦ ἄξιζε ὁ Ἰούδας, διότι, ἀφοῦ ἐπέδειξε «*πᾶν εἶδος κακίας*»[83] κατά τόν Προκόπιο Γαζαῖο, ἀποδείχθηκε «*χείρων πάντων τῶν ἐθνῶν*» χωρίς καθόλου νά ὠφεληθεῖ οὔτε ἀπό τήν υἱοθεσία, οὔτε ἀπό τῆς τιμῆς παρά τοῦ Θεοῦ, οὔτε καί ἐκ τῶν πρός νουθεσία τιμωριῶν, τονίζουν οἱ Εὐσέβιος[84] καί Θεοδώρητος.[85] Ἀναλύοντας στή συνέχεια τήν ἔκφραση «*σπέρμα πονηρόν*» παρατηροῦν οἱ Πατέρες ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι δέν ἦταν πονηροί «*κατά φύσιν*», ἀλλά «*κατά προαίρεσιν*». Ἐνῶ δηλαδή ἔχουν προγόνους «λαμπρούς»,[86] τούς Πατριάρχες, ἤ ὅπως ἀλλοῦ ἀναφέρεται «*ἁγίους*», παρ' ὅλα αὐτά ἔγιναν «*πονηροί*» μέν λόγω πονηρῶν πατέρων κατά τούς Κύριλλο Ἀλεξανδρείας[87] καί Προκόπιο Γαζαῖο, ἐκ προθέσεως δέ υἱοί ἄνομοι λόγω τῆς τοῦ «*ἀγαθοῦ ἐγκαταλείψεως*» κατά τόν Μέγα Βασίλειο.[88] Ἡ ἐγκατάλειψη αὐτή, ἡ ὁποία ὀφείλεται στήν ἀπομάκρυνση ἀπό τόν Θεό, ὁδηγεῖ, ὅπως εἶναι φυσικό, στήν «*ἐπί τό χεῖρον ἀπόπτωσιν*»

---

81. *ΕΠΕ* 8, 208. *PG* 70, 20-21.
82. *PG* 81, 220C.
83. *PG* 87B, 1832BC.
84. *ΒΕΠ* 23, 12.
85. *PG* 81, 220C.
86. *PG* 87B, 1832D.
87. *PG* 70, 21A.
88. *ΒΕΠ* 50, 60.

κατά τόν Μ. Βασίλειο,[89] διότι ὅπως ὁ τελειούμενος ἐπεκτείνεται πρός τά ἐμπρός, ἔτσι καί ὁ ἁμαρτάνων ἀπομακρύνει τόν ἑαυτό του ἀπό τόν Κύριο καί γι᾽ αὐτό ἀπόλλυται τονίζουν οἱ Θεοδώρητος[90] καί Προκόπιος Γαζαῖος.[91] Τήν ἴδια σκέψη, ἐφαρμοζομένη ὅμως στό Χριστό, ἐκφράζει καί ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας λέγοντας «*τίς δέ ἦν ὅν ἐγκατέλιπον ἤ ὁ Χριστός· οὗ διά τό παρωργικέναι καί ἐγκαταλελοιπέναι, τά ἑξῆς ἐπιλεγόμενα πεπόνθασιν;*»[92] Συμπληρώνει δέ ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας μέ τά λόγια «*μεμένηκε τοίνυν ἀναπότρεπτον ἔχων τήν ἁμαρτίαν ὁ Ἰσραήλ καί τήν διά Χριστοῦ κάθαρσιν οὐκ ἠθέλησε λαβεῖν*».[93]

4.3. Ἀπιστία καί ἀχαριστία τοῦ λαοῦ

Ἕνα ἄλλο χαρακτηριστικό τοῦ κηρύγματος τοῦ Ἠσαΐα εἶναι ἡ πικρία τοῦ Θεοῦ γιά τήν ἀγνωμοσύνη, τήν ἀπιστία καί τήν ἀχαριστία τοῦ κατά πολλούς τρόπους εὐεργετηθέντος λαοῦ του. Οἱ στίχοι *Ἠσ.* 1, 2-3 εἶναι στήν προκειμένη περίπτωση χαρακτηριστικοί:

(2) *Ἄκουε, οὐρανέ, καί ἐνωτίζου γῆ,*
ὅτι κύριος ἐλάλησεν·
Υἱούς ἐγέννησα καί ὕψωσα,
αὐτοί δέ μέ ἠθέτησαν.
(3) *Ἔγνω βοῦς τόν κτησάμενον*
καί ὄνος τήν φάτνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ·
Ἰσραήλ δέ με οὐκ ἔγνω
καί ὁ λαός με οὐ συνῆκεν.

(2) Ἀκούσατε οὐρανοί καί δός ἀκρόασιν γῆ,
διότι ὁ Γιαχβέ ὁμιλεῖ.
«Τέκνα ἐμεγάλωσα καί ἀνύψωσα,
ἀλλ᾽ αὐτά ἐπανεστάτησαν κατ᾽ ἐμοῦ.
(3) Ὁ βοῦς γνωρίζει τόν ἰδιοκτήτην του

---

89. *ΒΕΠ* 50, 60.
90. *PG* 81, 221B.
91. *PG* 87B, 1833A.
92. *ΒΕΠ* 23, 13.
93. *PG* 70, 21C.

καί ὁ ὄνος τήν φάτνην τοῦ κυρίου του,
ὁ Ἰσραήλ ὅμως δέν γνωρίζει,
ὁ λαός μου δέν ἐννοεῖ».

Παρατηροῦμε ἐδῶ ὅτι ὁ προφητικός λόγος εἶναι πολύ μεγαλοπρεπής, εἶναι ἡ ἐπίκληση *ἄκουε οὐρανέ καί ἐνωτίζου γῆ*, μέ τήν ὁποία καλεῖται ὁλόκληρη ἡ λογική δημιουργία ὄχι ὡς μάρτυρας[94] κατά τήν κρίση τοῦ λαοῦ[95], ἀλλά ὡς ἀκροατής τοῦ σφοδροῦ καί δικαίου κατηγορητηρίου τοῦ Θεοῦ κατά τοῦ ἀγνώμονος λαοῦ τοῦ Ἰούδα. Ὁ ἔλεγχος δέ τοῦ Γιαχβέ-Θεοῦ ἦτο ἀνάλογος πρός τό μέγεθος τῶν παραπτωμάτων τοῦ λαοῦ καί τοῦ δικαιώματος, τό ὁποῖο εἶχε ὄχι μόνον ὡς δημιουργός τοῦ Ἰσραήλ -*ἐγέννησα*[96]- ἀλλά καί ὡς πνευματικός πατέρας τοῦ λαοῦ νά ἐλέγχει τόν μέ πνευματική ἔννοια «*πρωτότοκον*» υἱό τοῦ Ἰούδα. Κατά τήν Π. Διαθήκη ὁ Θεός θεωρεῖτο πατέρας πρῶτον μέν τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραήλ[97], δεύτερον δέ καί κάθε ἀτόμου-ἀνθρώπου[98]. Ὁ Θεός, λοιπόν, ὡς πατέρας τοῦ λαοῦ, τόν ὁποῖο ὀνομάζει *υἱόν*[99], εὐεργέτησε αὐτόν κατά πολλούς τρόπους στό παρελθόν. Πρῶτον μέ τήν ἐκλογή τοῦ Ἀβραάμ, τήν σωτηρία ἀπό τήν Αἴγυπτο μέ τόν Μωϋσῆ καί μέ τή διαθήκη τοῦ Σινᾶ,[100] ὕστερα μέ τήν εἰδική μέριμνα πρός αὐτόν στήν πορεία τῆς ἱστορίας. Κατέστησε τόν λαόν αὐτόν πολυάριθμο καί ἰσχυρό, τόν ἐμεγάλυνε παρά πάνω ἀπό τούς γύρω κατοικούντας λαούς καί τόν ἀνύψωσε σέ ἔθνος μέγα, λαόν περιούσιο, ἱκανό ὄχι μόνο νά μετέχει τῶν ἀγαθῶν μιᾶς ἀνώτερης θρησκευτικῆς ζωῆς, ἀλλά καί ὑποχρεωμένο νά τηρεῖ τόν νόμο του, μάλιστα δέ τόν ἠθικό. Ὁ Ἰούδας ὅμως παρ᾽ ὅλα αὐτά παρεξέκλινε ἀπό τόν ὀρθό δρόμο, ἀπέρριψε τήν πατρική φροντίδα, ἀπομακρύνθηκε ἀπό τόν Θεό καί *ἀθέτησε τούς ὅρους τῆς Διαθήκης*. Ὅλα αὐτά ἐξοργίζουν τόν Θεόν καί τόν προφήτη, διότι ἡ ἀγνωμοσύνη τοῦ λαοῦ

---

94. Πρβλ. *Δευτ.* 32, 1.
95. *Ψαλμ.* 50,4.
96. Πρβλ. *Ἡσ.* 43, 1, 15.
97. *Ἡσ.* 1, 2. 63, 16.64,7.
98. *Ἡσ.* 30, 1,9· *Δευτ.* 14, 1· 32,5· *Ψαλμ.* 103, 13.
99. Πρβλ. *Δευτ.* 14, 1.
100. *Ἐξ.* 4,22 ἑξ. *Ὡσ.* 11,1.

ἀπέναντι στήν πιστότητα τοῦ Θεοῦ φθάνει σέ τέτοιο σημεῖο, ὥστε νά τόν κάνει λιγότερο συμπαθῆ καί ἀπ᾿ αὐτά τά τετράποδα ζῶα τόν *βοῦν* καί τόν *ὄνον*.[101] Ὁ *βοῦς*, λοιπόν, γνωρίζει *τόν κτησάμενον*, δηλαδή ἐμπιστεύεται καί ὑπακούει στόν ἀγοραστή του, καί *ὁ ὄνος τόν κύριόν του*, δηλαδή τόν ἄνθρωπο στόν ὁποῖον ἀνήκει, τόν ἰδιοκτήτη καί χορηγό τῆς τροφῆς του, ἐνῶ ὁ Ἰούδας δέν διαθέτει οὔτε τέτοια νοημοσύνη. Αὐτή ἡ κατάσταση τοῦ περιούσιου λαοῦ δημιουργεῖ βαθύτατη ἀπογοήτευση στόν Γιαχβέ-Θεό[102], ὁ ὁποῖος βλέπει τόν προσφιλῆ υἱό του νά ἀποδεικνύεται μέ τίς πράξεις του ἀνοητότερος ἀπό τά ζῶα καί μάλιστα ἐκείνων, τά ὁποῖα δέν διακρίνονται γιά τή νοημοσύνη τους, ἀφοῦ οὔτε ἐμπιστεύεται, οὔτε ὑπακούει σ᾿ αὐτόν. Ἐκεῖνο, τό ὁποῖο βάζει τόν προφήτη σέ σκέψεις γιά τόν λαό του εἶναι ἡ παντελής ἔλλειψη «*γνώσεως*» τοῦ Θεοῦ ἐκ μέρους του. Ἡ γνώση μάλιστα τοῦ Θεοῦ ἔπρεπε νά εἶναι γιά τόν Ἰσραηλίτη ὄχι μόνο ἐπίτευγμα ἑνός νοῦ, ἀλλά καί ἐμπειρία μέ ἠθικές πρακτικές συνέπειες πάντοτε. Συνεπῶς *γνωρίζω* τόν Θεό σημαίνει κατά τήν Π. Διαθήκη «*γνωρίζω τό θέλημα τοῦ Θεοῦ καί πράττω αὐτό*». Τό παράπονο τοῦ Θεοῦ καί τοῦ προφήτου εἶναι ὅτι ὁ Ἰούδας στερεῖται τοιαύτης γνώσεως τοῦ Θεοῦ.

Ὁ ἱερός Χρυσόστομος διαπιστώνει ὅτι «*πολλοῦ γέμει θυμοῦ τό προοίμιον*»,[103] ἄλλοι δέ πατέρες ἑρμηνεύουν διά πολλῶν τήν ἑνότητα τῶν στίχων 1,2-3, ἀρχίζοντας ἀπό τήν βεβαίωση ὅτι «*οὐ γάρ ἄνθρωπος ὁ φθεγγόμενος, ἀλλά δι᾿ ἀνθρώπου ὁ Θεός*» λέει ὁ Θεοδώρητος.[104] Ἀπευθυνόμενος, γράφει ὁ Θεόδωρος Ἡρακλείας,[105] ὁ προφήτης πρός τόν οὐρανό καί τή γῆ, τά «*συνεκτικά ταῦτα μέρη τοῦ παντός κόσμου*», ἀποσκοπεῖ νά τούς καταστήσει ἀξιόπιστους «*μάρτυρας*» καί δίκαιους «*δικαστάς*», ἔτσι ὥστε ὅταν ὁ λαός λησμονήσει τά λόγια τοῦ προφήτου, «*οὐρανός καί ἡ γῆ ὁρώμενοι ὑπομιμνήσκωσι τῶν τοῦ Θεοῦ ρημάτων*» ὑπογραμμίζει

---

101. Πρβ. *Ἱερ.* 8,7.
102. Πρβλ. *Ἡσ.* 6,9.
103. *ΕΠΕ* 8, 204.
104. *PG* 81, 217D.
105. *ΒΕΠ* 19, 121. Πρβλ. Προκοπίου Γαζαίου, *PG* 87B, 1826CD.

ὁ Προκόπιος Γαζαῖος.[106] Τί ὅμως ἐννοοῦν οἱ πατέρες ὑπό τό δίδυμο *«οὐρανός καί γῆ»*; Ἐπ᾿ αὐτοῦ τοῦ σημείου ἐνδιατρίβουν διά πολλῶν γιά νά καταλήξουν ὅτι *«οὐρανός»* εἶναι μετωνυμικά *«αἱ θεῖαι δυνάμεις»* κατά τόν Θεόδωρο Ἡρακλείας,[107] *«οἱ ἄγγελοι»* ἤ οἱ *«ἐν οὐρανῷ Πατέρες πνευματικοί»* σύμφωνα μέ τόν Κύριλλο Ἀλεξανδρείας,[108] καί γῆ *«εἶναι τό τῶν θνητῶν οἰκητήριον»* κατά Θεόδωρον Ἡρακλείας,[109] ἤ *«οἱ ἐπί τῆς γῆς σαρκικοί καί πνευματικοί πατέρες»* κατά Κύριλλο Ἀλεξανδρείας.[110] Διά τόν Θεοδώρητο Κύρου ὅμως *«οὐρανόν καί γῆν οὐχ ὡς ἐμψύχους καλεῖ -ὁ προφήτης-, ἀλλ᾿ ὡς πᾶσαν ὁρωμένην περιέχοντας κτίσιν καί ἐπί πλεῖστον διαρκοῦντας»*.[111] Ὡς ἐκ τούτου πρός ὅλη τήν κτίση διαμαρτύρεται ὁ Θεός, διότι *«ἔπρεπε οὖν τούς ὅτε ἐδίδοτο ὁ νόμος παραληφθέντας μάρτυρας, τούς αὐτούς κληθῆναι ἐπί τῷ ἐλέγχῳ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου»* τονίζει ὁ Μ. Βασίλειος,[112] ἤ ἀκόμη, λέει ὁ Θεοδώρητος Κύρου,[113] ἐπειδή *«διά τούτων παντοδαπάς εὐεργεσίας ἐτρύγησαν· οὐρανός ... ἐχορήγησε τήν τοῦ μάννα ζωήν... ἡ δέ γῆ ἤνεγκε μέν αὐτοῖς ἐν τῇ ἐρήμῳ τῶν ὑδάτων τήν χρείαν· προσήνεγκε δέ αὐτοῖς ἐν Παλαιστίνῃ παντοδαπῶν καρπῶν τάς ἀφθονίας»*.

Σχολιάζοντας στή συνέχεια οἱ Πατέρες τό χωρίο τῶν Ο' *«υἱούς ἐγέννησα καί ὕψωσα, αὐτοί δέ μέ ἠθέτησαν»* ἐπεξηγοῦν τήν *«γέννησιν»*, τήν *«ὕψωσιν»* καί τήν *«ἀθέτησιν»* τοῦ Ἰούδα. Ἀπό τά δύο εἴδη γέννησης, τῆς φυσικῆς καί τῆς υἱοθεσίας, ἔχουν τήν γνώμη ὅτι ὁ στίχος αὐτός δέν ἀναφέρεται στή *«κοινήν»* πρός ὅλους τούς ἀνθρώπους εὐεργεσία, ἤτοι τήν ὕπαρξη, ἀλλά τήν *«ἐξαίρετον»*, δηλαδή τό *«υἱούς γενέσθαι»* τονίζουν οἱ Χρυσόστομος,[114] Εὐσέβιος[115] καί

---

106. *PG* 87B, 1825C.
107. *ΒΕΠ* 19,121.
108. *PG* 70, 17B.
109. *ΒΕΠ* 19, 121.
110. *PG* 70, 17B.
111. *PG* 81, 217C.
112. *ΒΕΠ* 56, 57.
113. *PG* 81, 220A.
114. *ΕΠΕ* 8, 204.
115. *ΒΕΠ* 23, 12.

Βασίλειος.[116] Καί ὄχι μόνον υἱούς Του τούς Ἰουδαίους κατέστησε ὁ Θεός μέ υἱοθεσία, ἀλλά καί τούς «*ὕψωσεν*». Ὕψωσε τόν Ἰσραήλ μέ τήν ἔξοδο ἀπό τήν Αἴγυπτο, μέ τά θαύματα καί ὅλα ὅσα ἔγιναν καί δόθηκαν σ᾽ αὐτούς, κατά τούς Θεόδωρο Ἡρακλείας[117] καί τόν Χρυσόστομο,[118] καί μέ τήν «*πατρικήν πρόνοιαν, ἥν ὑπέρ αὐτῶν ἐπεδείξατο· οἷον ἄρτον ἐξ οὐρανοῦ καί τράπεζαν ἐν ἐρήμῳ διδούς*» κατά Προκόπιο Γαζαῖο[119] καί Χρυσόστομο,[120] ἤ διά «*τῷ γενέσθαι τῶν οὐρανίων μέτοχοι*» κατά τόν Μ. Βασίλειο.[121]

Ὡς πρός τήν «*ἀθέτησιν*», αὐτή καθαρά φανερώνει τήν ἀποστασία τοῦ λαοῦ ἀπό τόν Θεό, ἡ ὁποία ἐκδηλώνεται ἀφ᾽ ἑνός μέν διά τῆς παραβάσεως τοῦ Νόμου, ἀφ᾽ ἑτέρου δέ διά τῆς ἀσκήσεως τῆς εἰδωλολατρίας μέ ὅλες της τίς μορφές, ὑπογραμμίζουν οἱ Θεόδωρος Ἡρακλείας, Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Χρυσόστομος, Μ. Βασίλειος καί Προκόπιος Γαζαῖος. «*Ἀτιμώσαντες*», σημειώνει ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, «*τήν διά τοῦ νόμου παίδευσιν οἱ ἐξ Ἰσραήλ καί τῶν σωτηρίων μαθημάτων ὀλιγωρήσαντες τόν ἕνα τε καί φύσει καταλελοιπότες Θεόν, τοῖς ἀκαθάρτοις δαίμοσιν τάς θεραπείας προσῆγον ἐν ὄρεσι καί βουνοῖς καί ἐν ταῖς ἐνδενδροτάταις φάραγξιν τεθυμιάκασί τε καί προσεκυνήκασι τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν ... καί βωμούς καί τεμένη κατασκευάσας ἐκεῖ τοῖς ἀκαθάρτοις δαίμοσιν ... προσεκύνησαν τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ, ἡλίῳ καί σελήνῃ, δεχόμενοι δέ καί τήν ἐκ τῆς γῆς ὕλην, ξύλα καί λίθους, ἐποίησαν ἑαυτοῖς εἴδωλα κατά τῷ ἑκάστῳ δοκοῦν*».[122]

Ἔχοντας ὑπόψη ὅλα τά παραπάνω οἱ Πατέρες δέν μποροῦν παρά νά κακίσουν τόν περιούσιο λαό, ὁ ὁποῖος ἀποδείχθηκε ἀνίκανος νά συλλάβει τό μέγεθος τῶν θείων εὐεργεσιῶν καί παρασύρθηκε εὔκολα στούς δρόμους τῆς εἰδωλολατρίας, τονίζει ὁ ἱερός Χρυσόστομος.[123] Αἰτιολογοῦν

---

116. *ΒΕΠ* 56, 58.
117. *ΒΕΠ* 19, 121.
118. *ΕΠΕ* 8, 206.
119. *PG* 87Β, 1829Α.
120. *ΕΠΕ* 8, 206.
121. *ΕΠΕ* 56, 58
122. *PG* 70, 16-17. Πρβλ. Προκόπιος Γαζαῖος, *PG* 87Β, 1829-1832.
123. *ΕΠΕ* 8, 206-208.

ἀκόμη οἱ Πατέρες τήν πικρία τοῦ Θεοῦ ἀπό τήν ἐπιδειχθεῖσα ἀγνωμοσύνη τοῦ πλουσιοπαρόχως εὐεργετηθέντος υἱοῦ. Σχολιάζοντας δηλαδή τήν σύγκριση τοῦ Ἰούδα πρός *τόν βοῦν καί τόν ὄνον*, τήν βρίσκουν ὄχι πολύ κολακευτική γιά τόν λαό τῆς Ἐκλογῆς, διότι «*αἱ συγκρίσεις αὔξησιν τῆς κατηγορίας ποιοῦσι καί μάλιστα ὅταν ἐξ ἀνίσων ὦσι*» λέει ὁ ἱερός Χρυσόστομος.[124] Κατά τά ἄλλα τήν βαρύτητα τῆς σύγκρισης ἐπεξηγοῦν μέ λογικά ἐπιχειρήματα, ἤτοι: «*βοῦς μέν καί ὄνος φύσει φαντασίᾳ τούς τρέφοντας ἐπιγιγνώσκουσιν· οἱ δέ τοσαύτης ἀξιωθέντες παρά Θεοῦ· προνοίας, ὡς μή μόνον λογικούς καταστῆναι, ἀλλά καί λαόν Θεοῦ χρηματίσαι καταξιωθῆναι, υἱῶν τε προσηγορίᾳ τιμηθῆναι, οὐ ὁμοίως τοῖς ἀλόγοις θρέμμασι τόν γεννήσαντα καί θρέψαντα, τιμήσαντά τε καί ὑψώσαντα αὐτούς Κύριον ἔγνωσαν*» ὑπογραμμίζουν οἱ Εὐσέβιος,[125] Θεοδώρητος,[126] καί Χρυσόστομος.[127]

Σχολιάζοντας οἱ Πατέρες τά βασικά σημεῖα αὐτῆς τῆς ἑνότητας, τήν γέννηση καί τήν ὕψωση καθώς καί τήν ἔλλειψη γνώσεως τοῦ Θεοῦ, λένε ὅτι ὁ προφήτης μιλάει «*περί τῆς ἀληθοῦς καί πνευματικῆς ἀναγεννήσεως*» διά τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως, διότι μέ αὐτή γεννιόμαστε «*ἐξ ὕδατος καί πνεύματος*», σημειώνει ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας.[128] Σημειώνουν ἀκόμη, ὅτι ὁ Ἠσαΐας ἐδῶ προφητικά ὑπαινίσσεται τόν Κύριο ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστό, τόν «*μόνον αὐτοῖς ἐξ ἁπάντων τῶν ἐθνῶν ἐπιδημήσαντα κατά τήν ἐνανθρώπησιν, (ὅν ὅμως) οὐ παραδέξονται, οὐδέ ἐπιγνώσονται αὐτόν, οὐδέ νοήσουσιν, ἀλλ᾽ οὐδέ συνήσουσι*» γράφουν οἱ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας[129] καί Προκόπιος Γαζαῖος.[130]

Τέλος, ὅσον ἀφορᾷ στήν φύση καί τά εἴδη τῆς γεννήσεως τοῦ ἀνθρώπου, οἱ Πατέρες διδάσκουν ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι «*σύνθετος*» ἀπό ψυχή καί σῶμα καί ὅτι ἔχουμε δύο εἴδη «*γεννήσεως*»· Τήν μόρφωση κατά Θεό «*ἐξ ἔργων καί παραδοχῆς*

---

124. *ΕΠΕ* 8, 206.
125. *ΒΕΠ* 23, 12.
126. *PG* 81, 260BC.
127. *ΕΠΕ* 8, 206-208.
128. *PG* 70, 18C.
129. *PG* 70, 20A.
130. *PG* 87B, 1829B.

δογμάτων ἐπιτελουμένην» καί τήν *«εἰς τόν βίον εἴσοδον»* διδάσκουν οἱ Εὐσέβιος Καισαρείας[131] καί Μέγας Βασίλειος.[132]

4.4. *Οἱ συνέπειες τῆς ἁμαρτίας*

Στήν ἑνότητα τῶν στίχων *Ἡσ.* 1, 5-9 συνεχίζει ὁ προφήτης νά μιλᾶ ἐξ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ γιά τίς συνέπειες τῆς ἁμαρτίας.

(5) Τί ἔτι πληγῆτε, προστιθέντες ἀνομίαν;
Πᾶσα κεφαλή εἰς πόνον καί πᾶσα καρδία εἰς λύπην.
(6) Ἀπό ποδῶν ἕως κεφαλῆς
οὔτε τραῦμα οὔτε μώλωψ οὔτε πληγή φλεγμαίνουσα,
οὐκ ἔστιν μάλαγμα ἐπιθεῖναι
οὔτε ἔλαιον οὔτε καταδέσμους.
(7) Ἡ γῆ ὑμῶν ἔρημος, αἱ πόλεις ὑμῶν πυρίκαυστοι·
τήν χώραν ὑμῶν ἐνώπιον ὑμῶν ἀλλότριοι κατεσθίουσιν αὐτήν
καί ἠρήμωται κατεστραμμένη ὑπό λαῶν ἀλλοτρίων.
(8) Ἐγκαταλειφθήσεται ἡ θυγάτηρ Σιών ὡς σκηνή ἐν ἀμπελῶνι
καί ὡς ὀπωροφυλάκιον ἐν σικυηράτῳ, ὡς πόλις πολιορκουμένη·
(9) καί εἰ μή κύριος σαβαώθ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα,
ὡς Σόδομα ἄν ἐγενήθημεν καί ὡς Γόμορα ἄν ὡμοιώθημεν.

(5) Ποῦ ἀκόμη θά κτυπηθῆτε, προσθέτοντες ἀποστασίαν;
Ὅλη ἡ κεφαλή ἀσθενεῖ καί ὅλη ἡ καρδία νοσεῖ.
(6) Ἀπό τοῦ πέλματος τοῦ ποδός μέχρι τῆς κεφαλῆς δέν ὑπάρχει ὑγιές μέρος,
ἀλλά πληγαί, μώλωπες καί νωπά τραύματα·
δέν ἐπιέσθησαν οὔτε ἐπεδέθησαν
οὔτε ἐμαλάχθησαν δι᾿ ἐλαίου.
(7) Ἡ χώρα σας ἠρημώθη, αἱ πόλεις σας ἐπυρπολήθησαν·
τήν γῆν σας ἐνώπιόν σας ξένοι κατατρώγουν·
εἶναι ἐρημία ὡς καταστροφή ὑπό ξένων.
(8) Μόνη ἀπέμεινεν ἡ θυγάτηρ Σιών ὡς σκηνή εἰς ἀμπελῶνα
ὡς κατάλυμα εἰς κῆπον ἀγγουρίων, ὡς πόλις πολιορ-

131. *ΒΕΠ* 23, 12.
132. *ΒΕΠ* 56, 58.

κουμένη.

(9) *Ἐάν ὁ Κύριος τῶν δυνάμεων δέν μᾶς εἶχεν ἀφήσει μικρόν τι ὑπόλοιπον,*
θά ἐγενόμεθα ὡς τά Σόδομα, θά ἐξομοιούμεθα πρός τά Γόμορρα.

Στήν ἀρχή τοῦ κηρυκτικοῦ του λόγου ρωτάει *τί ἔτι πληγῆτε προστιθέντες ἀνομίαν;* γιά νά ἀπαριθμήσει στή συνέχεια τό πλῆθος τῶν πληγῶν στό ἐθνικό σῶμα τοῦ Ἰούδα. Νέα πλήγματα ἁρμόζουν στόν Ἰούδα λόγῳ τῶν νέων ἀνομημάτων του καί σύμφωνα με τή βασική προφητική ἀντίληψη γιά τή στενή σχέση ἁμαρτίας καί τιμωρίας. Πρός τί ὅμως οἱ τιμωρίες γιά ἕνα λαό, ὁ ὁποῖος καμμία διάθεση δείχνει νά παύσει ἀποκρυνόμενος ὁλοένα καί περισσότερο ἀπό τόν Θεό. Στό σημεῖο αὐτό ὁ προφήτης ἀρχίζει τήν περιγραφή τῆς ἠθικῆς καταπτώσεως τοῦ λαοῦ κατά πολύ διδακτικό τρόπο καί μέ τήν εἰκόνα τοῦ σοβαρά νοσοῦντος σώματος. Ὁ Ἰούδας εἶναι τελείως ἐξουθενωμένος καί νοσῶν, ὅπως μαρτυρεῖ ἡ γεμάτη ὀδύνη φράση *πᾶσα κεφαλή εἰς πόνον καί πᾶσα καρδία εἰς λύπην.* Ὄχι μόνον τά κυριώτερα μέρη τοῦ ἐθνικοῦ σώματος, τό κεφάλι καί ἡ καρδία του νοσοῦν σοβαρά, ἀλλά καί ὁ ὑπόλοιπος ὀργανισμός τοῦ ἐθνικοῦ κορμοῦ *ἀπό ποδῶν ἕως κεφαλῆς* εἶναι γεμᾶτος μέ πληγές, μώλωπες καί νωπά τραύματα. Δέν ὑπάρχει γιατρός γιά νά τά θεραπεύσει καί ὁ Γιαχβέ-Θεός δέν ἐπεμβαίνει, ἀλλά ἐγκαταλείπει τόν Ἰούδα στήν δοκιμασία του. Οἱ φλεγμαίνουσες πληγές δέν πιέσθηκαν γιά νά καθαρισθοῦν ἀπό τό πῦον οὔτε ἐπιδέχθηκαν μέ ἐπιδέσμους γιά νά προφυλαχθοῦν ἀπό τήν μόλυνση, οὔτε ἀλείφθηκαν μέ λάδι γιά νά καταπραϋνθεῖ ὁ πόνος.

Ὁ προφήτης στή συνέχεια τοῦ στίχου 7 περιγράφει τήν ἀπελπιστική κατάσταση τοῦ Ἰούδα. Βλέπει τήν ὕπαιθρο χώρα ἐρημωμένη ἀπό τίς καταστροφές τῶν πολέμων, τίς πόλεις πυρπολημένες, τόν λιμό στήν πόρτα ἐξ αἰτίας τῆς ἁρπαγῆς τῆς συγκομιδῆς ἀπό τούς ἐχθρούς, τόν στρατό τῶν *ἀλλοτρίων* νά περιέρχεται καί νά λεηλατεῖ τήν χώραν[133]. Ἀπό τήν φοβερή αὐτή δοκιμασία τῆς χώρας «*ἀπέμεινε μόνη*

---

133. Πρβλ. *Ἠσ.* 9,11 ἑξ.

ἡ θυγάτηρ Σιών», δηλαδή ἡ Ἰερουσαλήμ. Ὁ προφήτης παρομοιάζει τήν «παμμακαρίαν Σιών» (Ἰερουσαλήμ) *ὡς σκηνήν ἐν ἀμπελῶνι καί ὡς ὀπωροφυλάκιον ἐν σικυηράτῳ, ὡς πόλιν πολιορκουμένην.* Ὅπως δηλαδή μετά τόν τρυγητό τοῦ ἀμπελιοῦ μένει μόνη στό γυμνό χωρο ἡ σκηνή καί τό ὀπωροφυλάκιο στή μέση του μποστανιου, ἔτσι καί ἡ Ἰερουσαλήμ ἐγκαταλείφθηκε μόνη στή μέση της χώρας. Ἐκτός ἀπό τήν Ἰερουσαλήμ ἡ ὁποία ἀπέμεινε ἀπό τήν γενική καταστροφή συμπληρώνει ὁ προφήτης στόν στίχο 9 ὅτι σώθηκε *ἡμῖν σπέρμα* ἤ *«μικρόν τι κατάλοιπον»*, ἀπό τόν λαό γιά νά ἀποτελέσει τήν ζύμη τοῦ νέου Ἰούδα, ὁ ὁποιος χωρίς αὐτό τό ὑπόλοιπο θά εἶχε καταστραφει ὅπως τά Σόδομα καί τά Γόμορα[134]. Αὐτό τό *σπέρμα* ἤ τό *μικρόν τι ὑπόλοιπον*, τό ὁποῖο εἶναι ἡ μικρή μερίδα του λαου πού διασώθηκε ἀπό τήν κρίση, αὐτή θά διαφυλάξει τούς ὅρους τῆς Διαθήκης, θά ἀξιωθει της χάριτος καί θά συνεργήσει στό ἔργο τῆς σωτηρίας μέ τή δημιουργία νέου Ἰσραήλ. Τόν στίχο 9 παραθέτει ὁ Ἀπόστολος Παυλος στό Ρωμ. 9,29 μέ ἐλεύθερη ἀπόδοση λέγοντας: *«ἔθνη τά μή διώκοντα δικαιοσύνην κατέλαβε δικαιοσύνη (ἐκ πίστεως)»*, ἐνῶ ὁ Ἰσραήλ *«ὁ διώκων νόμον δικαιοσύνης εἰς νόμον οὐκ ἔφθασε»*.

Σχολιάζοντας οἱ Πατέρες τήν ἑνότητα των στίχων Ἠσ. 1,5-9 διαπιστώνουν ἀρχικά ὅ,τι ἀκριβως διαπιστώνει καί ὁ προφήτης Ἠσαΐας· ὅτι ὁλόκληρος ὁ Ἰούδας νοσει σοβαρά. Νοσεῖ ἡ κεφαλή, ἤτοι *«πας ἄνθρωπος»* τονίζουν ὁ Μ. Βασίλειος[135] καί ὁ Προκόπιος Γαζαιος.[136] Ἤ, ὅπως ἑρμηνεύουν οἱ Θεοδώρητος Κύρου[137] καί Κύριλλος Ἀλεξανδρείας,[138] *«οἱ βασιλεις καί οἱ ἄρχοντες»*. Νοσει ἡ καρδία, ἤτοι οἱ *«ἱερεῖς καί διδάσκαλοι»* κατά τόν Θεοδώρητο.[139]

---

134. *Γεν.* 18, 20 ἑξ.

135. *ΒΕΠ* 56,61: *«Πασα κεφαλή εἰς πόνον καί πασα καρδία εἰς λύπην. Τί ἔτι πληγητε, ὧν καί τά σώματα καί αἱ ψυχαί μεμαστίγωνται καί οὐδαμου ἡ διόρθωσις, πάσης κεφαλῆς ὀδυνομένης καί πάσης καρδίας σκυθρωπαζούσης; Οὐ πάντως τό μέλος του σώματος λέγει τήν κεφαλήν, ὡς περί αὐτήν μόνην της ὀδύνης ἐστηριγμένης, ἀλλά, πασα κεφαλή, ἀντί του τόν καθ᾽ ἕνα ἄνθρωπον, κατά τήν συνήθειαν της Γραφης».*

136. *PG* 87B, 1833D.

137. *PG* 81, 221C.

138. *PG* 70, 22D.

139. *PG* 81, 221C.

Ἀκόμη καί τά πόδια νοσοῦν, «*τουτέστιν οἱ τελευταῖοι καί κατώτατοι*» κατά τόν Κύριλλο Ἀλεξανδρείας.[140] Ἡ θεραπεία εἶναι ἀδύνατη, διότι ὅλο τό ἐθνικό σῶμα ἀπό «*σμικροῦ μέχρι τοῦ μείζονος*» κατά τόν Προκόπιο Γαζαῖο,[141] ἀποτελεῖ μιά μεγάλη πληγή. Στο σημεῖο αὐτό ὁ ἱερός Χρυσόστομος ἐπισημαίνοντας τήν ἀντίθεση μεταξύ τοῦ στίχου 5, «*πᾶσα κεφαλή εἰς πόνον καί πᾶσα καρδία εἰς λύπην*» καί τοῦ στίχου 6 «*οὔτε τραῦμα οὔτε μώλωψ ...*», παρατηρεῖ ὅτι, ὅταν τό ὑπόλοιπο σῶμα ὑγιαίνει, εἶναι δυνατόν νά φανεῖ τό τραῦμα πού ὑπάρχει, ὅταν ὅμως «*ὅλον ἡλκωμένον τύχοι, οὐκέτι ἄν φανείη τό ἕλκος*».[142] Στόν Ἰούδα ὅμως δέν ὑπάρχει ὑγιές μέρος, διότι ὅλο τό σῶμα εἶναι γεμάτο ἕλκη: «*ἅπαν τό σῶμα φλεγμονεῖ, ἅπαν μώλωψ εἷς*».[143] Κάτω ἀπό τέτοιες συνθῆκες, σημειώνει ὁ Μ. Βασίλειος,[144] κάθε προσπάθεια θεραπείας ἀποβαίνει ἄκαρπη, διότι τραύματα, μώλωπες καί πληγές εἶναι τόσο πολύ ἑνωμένα μεταξύ τους, ὥστε νά μήν εἶναι δυνατόν νά γίνει γιά κάθε μιά πληγή ἡ δέουσα θεραπεία. Τήν αἰτία τῆς σοβαρῆς αὐτῆς κατάστασης ἐντοπίζουν οἱ Πατέρες στήν ἄρνηση τοῦ Κυρίου ἀπό τόν Ἰούδα, «*τοῦ μόνου πᾶσαν νόσον καί πᾶσαν μαλακίαν ψυχῶν ὁμοῦ καί σωμάτων ἰάσασθαι δυναμένου*», κατά τόν Εὐσέβιο Καισαρείας,[145] ἀπό τόν ὁποῖο καί οἱ πληγές ὡς μάστιγες κατά τοῦ λαοῦ ἀποστέλλονται.

Ὁ λαός ὅμως ὄχι μόνον δέν δείχνει σημεῖα διορθώσεως, ἀλλά μέ γρήγορα βήματα περπατάει πρός τήν καταστροφή, στερούμενος τῶν προφητῶν καί τῆς οὐράνιας χάρης. Τήν καταστροφή αὐτή, τήν ὁποία ὁ Ἠσαΐας περιγράφει μέ τά μελανώτερα χρώματα σάν νά συντελεῖται στά χρόνια του, οἱ Πατέρες τήν βλέπουν ὡς προφητεία, ἡ ὁποία θά ἐκπληρωθεῖ μελλοντικά. Δοκιμάστηκε, παρατηροῦν, ὁ

---

140. *PG* 70, 24A.

141. *PG* 87B, 1833C.

142. *ΕΠΕ* 8, 210-212: «*Τό τραῦμα, τοῦ λοιποῦ σώματος ὑγιαίνοντος, τότε φαίνεται τραῦμα ὄν· εἰ δέ ὅλον ἡλκωμένον τύχοι, οὐκέτι ἄν φανείη τό ἕλκος. Τοῦτο οὖν ἐνδείξασθαι βούλεται, ὅτι ὅλον τό σῶμα ἥλκωτο, καί οὐχί τό μέν ὑγίαινε, τό δέ ἐξῳδηκός ἦν, ἀλλ᾿ ἅπαν φλεγμονεῖ, ἅπαν μώλωψ εἷς*».

143. Ἰω. Χρυσοστόμου, *ΕΠΕ* 8, 212. Πρβλ. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *PG* 70, 24C.

144. *ΒΕΠ* 56, 61-62.

145. *ΒΕΠ* 23,13.

Ἰούδας καί μάλιστα πικρά, ἀλλά αὐτο «*οὐκ ἐπι τῶν χρονων Ἡσαΐου γεγονεν ... συμβεβηκε δε ἐπι τῆς εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσιας ... και ὑπο τῶν ἐκ τῆς Μηδιας ἀποσταλεντων ἐποικων την χώραν ἐσθιεσθαι ... ὅτε και ἐγενετο πᾶσα ἡ χωρα κατεστραμμενη ὑπο λαῶν ἀλλοτριων*» γραφει ὁ Μ. Βασίλειος.[146] Καί ὄχι μονον τοτε, ἀλλα «*πλειστακις μεν οὖν συμβεβηκεν ἁλῶναι την Ἰουδαιαν ὑπο τε Ἀσσυριων και Αἰγυπτιων, Σύρων τε και Μωαβιτῶν, Ἰδουμαιων τε και τῶν καλουμενων Φιλιστιειμ, ἤτοι Παλαιστινῶν ... Ἀπολωλε δε ὁλοτροπως μετά τον τοῦ Σωτῆρος σταυρον, καταδηουντων αὐτην Οὐεσπασιανοῦ τε και Τιτου*» συμφωνα με τους Θεοδώρητον Κυρου[147] και Κυριλλον Ἀλεξανδρειας.[148]

Πιστοί στίς ἑρμηνευτικες τους ἀρχες οἱ Πατερες τῆς ἐκκλησίας δέν παραλειπουν να προσδώσουν ἀλληγορικη σημασια στίς ἐπί μερους ἔννοιες αὐτῆς τῆς προφητειας, τοποθετώντας αὐτήν ἄλλοτε μεν σε μια χριστοκεντρικη τυπολογία, καί ἄλλοτε δε να προβαινουν σε ἠθικη ἐπεξεργασία τοῦ κειμενου. Ἔτσι ἡ «*κεφαλη*» εἶναι οἱ βασιλεῖς, ἡ «*καρδια*» οἱ Λεβῖτες και οἱ «*ποδες*», «*οἱ τελευταῖοι και κατώτατοι τοῦ λαοῦ*» κατα τον Κυριλλο Ἀλεξανδρείας.[149] Τά «*τραυματα*» εἶναι τα σχισματα τῆς Ἐκκλησιας, οἱ «*μώλωπες*» οἱ ὕπουλες καρδιες, ἡ *φλεγμονη* δηλωνει «*ψυχῆς ἔπαρσιν ἐξ οἰησεως ἀλογου ὀγκουμενης και δια τοῦτο κατά τῆς γνωσεως ἐπαιρουμενης Χριστοῦ*», το «*μάλαγμα*» εἶναι ὁ «*μετα πραοτητος και ἐπιεικειας ταπεινωτικός και ματαιων φυσιωσεων λογος*», το «*ἔλαιον*» εἶναι «*ὁ μετά οἴκτου και συμπαθειας το ὠλερον και ὕπουλον και τραχύ τῶν ἐν ὑποκρισει ψευδολογων καταλεαινων*» καί ὁ «*κατάδεσμος*» «*ὁ τα προς διαστασιν ἐπειγομενα συγκρατῶν*» κατά τους Μ. Βασιλειο[150] και Προκοπιο Γαζαῖο.[151] Ἡ «*γῆ*» εἶναι ἡ ψυχη, ἡ ὁποια δεχεται τα σπερματα τοῦ λόγου, τήν ὁποία ὁ προφητης ἐρημη «*τῶν ἀρετῶν και θεοσεβειας ἐστερημενην*» ὀνομαζει κατα τον Προκοπιο

146. *ΒΕΠ* 56, 62.
147. *PG* 81, 224B.
148. *PG* 70, 25A.
149. *PG* 70, 21-24.
150. ΒΕΠ 56, 62-63.
151. *PG* 87B, 1833-1836.

Γαζαῖο,[152] *«σοφίαν μή ἔχουσαν, μηδέ λόγον, μηδέ δικαιοσύνην βιοῦσαν, μηδέ ἐν ἀληθείᾳ παρευομένην»* καί *«περίκαυστον»* ὀνομάζει *«διά τό πολλήν ἔχειν τήν ἐν τοῖς ἔργοις ματαιότητα, ξύλα, χόρτον καί καλάμην, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως καταπίμπραται»* τονίζει ὁ Μ. Βασίλειος.[153] Τήν ψυχή καταστρέφουν οἱ *«ἀλλότριοι λογισμοί ... οἱ ἀλλότριοι δαίμονες»* κατά τόν Προκόπιο Γαζαῖο.[154] *«Σκηνή»* εἶναι τό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου κατά τόν Μ. Βασίλειο ἤ καί *«ὁ οἶκος τάχα ὁ τοῦ ναοῦ»* κατά τόν Εὐσέβιο, *«ἀμπελών»* ἡ ἐπί μέρους ψυχή ἤ τό ἔθνος ὅλον, ὁ Ἰσραήλ, κατά τόν Εὐσέβιο, *«ὀπωροφυλάκιον»* καί *«σικυήρατον»* εἶναι ὁ νόμος τῆς λατρείας κατά τόν Μ. Βασίλειο, *«σπέρμα»* δέ ὁ Χριστός κατά τόν Μ. Βασίλειο, οἱ θεσπέσιοι μαθητές πού ἀπαρτίζουν τόν *«ἀποστολικόν χορόν καί ὅσοι πεπιστεύκασιν εἰς τόν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν»* δηλαδή ἡ ἁγία Του Ἐκκλησία, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τήν *«ζύμην»* τῶν Ἐθνῶν κατά τούς Μ. Βασίλειο, Χρυσόστομο, Κύριλλο Ἀλεξανδρείας καί Προκόπιο Γαζαῖο. *Σπέρμα* εἶναι ἀκόμη τό ἱερό *«λεῖμμα»* ἤ κατάλειμμα τοῦ Ἰσραήλ, τό ὁποῖο σώθηκε διά *«ὑπακοῆς πίστεως τῆς εἰς Χριστόν»* καί μέλλει νά κληρονομήσει *«τήν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν»* κατά τόν Κύριλλο Ἀλεξανδρείας καί τόν Προκόπιο Γαζαῖο.

Πέραν ὅλων τῶν ἀνωτέρω, οἱ Πατέρες προβαίνουν σέ ἠθική ἀξιολόγηση τοῦ κηρύγματος τοῦ Ἠσαΐα, παροτρύνοντας τούς συγχρόνους τους νά δείξουν ἰδιαίτερη προσοχή στόν προφητικό λόγο. Καλεῖ λοιπόν ὁ Μ. Βασίλειος[155] τόν *«ἀμπελῶνα Χριστοῦ»* νά ἐπιμείνει *«τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων»* καί νά μή ἀποστεῖ τοῦ Θεοῦ, διότι ἄλλως *«κατάβρωμα γίνεσθαι (ἡ ψυχή) τοῖς ὑπεναντίοις (δαίμοσι)»*, οἱ ὁποῖοι δέν θά ἀρκεσθοῦν μόνο στήν ἐρήμωση, ἀλλά θά προσπαθήσουν νά ἐπιτύχουν τήν πλήρη καταστροφή. Ὅταν ὁ *«θηριώδης λογισμός»* καί ἡ *«ἄλογος ἐπιθυμία»* καταστήσουν ἄκαρπη πλέον τήν ψυχή, ὅταν τήν σωφροσύνη ἀντικαταστήσει ἡ ἀκολασία, τήν ἐλεημοσύνη

---

152. *PG* 87B, 1833-1836.
153. *ΒΕΠ* 56, 62-63. Πρβλ. καί Προκοπίου Γαζαίου, *PG* 87B, 1833 ἑξ.
154. *PG* 87B, 1837B. Πρβλ. Μ. Βασιλείου, *ΒΕΠ* 56, 61-62.
155. *ΒΕΠ* 56, 65-66 Πρβλ. καί Εὐσεβίου Καισαρείας *ΒΕΠ* 23, 13-14.

ἡ φιλαργυρία καί τήν ἀγάπη ἡ ἐχθρότητα, τότε ἡ ψυχή, ὑπάρχουσα χωρίς καρπούς, στερεῖται καί τῆς βοηθείας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἄς μείνουμε ἐν Χριστῷ, προτρέπει ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας,[156] καί νά μή περιπέσουμε σέ ὁρατούς καί ἀοράτους ἐχθρούς, οἱ ὁποῖοι μᾶς κατεβάζουν στά «*τῆς ἀτιμίας πάθη*» καί καταστρέφουν «*πᾶν ὀχύρωμα τοῦ ἐν ἡμῖν ὄντος νοῦ*», διαμερίζοντας τήν «*ἀθλίαν*» ψυχή καί δαπανώντας τούς καρπούς της, γιά νά τήν καταστήσουν ξερή, ἄτιμη καί «*ἀκανθατόκον*» γῆ.

4.5. *Ἡ ἀπαξία τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας*

Ἕνα ἄλλο χαρακτηριστικό στοιχεῖο τοῦ κηρύγματος τοῦ προφήτου Ἠσαΐα εἶναι ἡ λατρεία τῆς ἐποχῆς του. Στούς στίχους *Ἠσ.* 1, 10-15 ὁ προφήτης μιλᾶ ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ πρός τούς ἄρχοντες καί τόν ἀποστάτη λαό.

(10) Ἀκούσατε λόγον κυρίου, ἄρχοντες Σοδόμων·
προσέχετε νόμον Θεοῦ, λαός Γομόρρας.
(11) Τί μοί πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν; λέγει κύριος·
πλήρης εἰμί ὁλοκαυτωμάτων κριῶν καί στέαρ ἀρνῶν
καί αἷμα ταύρων καί τράγων οὐ βούλομαι,
(12) οὐδ᾽ ἐάν ἔρχησθε ὀφθῆναί μοι.
Τίς γάρ ἐξεζήτησεν ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; πατεῖν τήν αὐλήν μου
(13) οὐ προσθήσεσθε· ἐάν φέρητε σεμίδαλιν, μάταιον·
θυμίαμα βδέλυγμά μοί ἐστιν·
τάς νουμηνίας ὑμῶν καί τά σάββατα καί ἡμέραν
μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι· νηστείαν καί ἀργίαν
(14) καί τάς νουμηνίας ὑμῶν καί τάς ἑορτάς ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχή μου·
ἐγενήθητέ μοι εἰς πλησμονήν, οὐκέτι ἀνήσω τάς ἁμαρτίας ὑμῶν.
(15) Ὅταν τάς χεῖρας ἐκτείνητε πρός με, ἀποστρέψω τούς ὀφθαλμούς μου ἀφ᾽ ὑμῶν
καί ἐάν πληθύνητε τήν δέησιν, οὐκ εἰσακούσομαι ὑμῶν·
αἱ γάρ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πλήρεις.

(10) Ἀκούσατε τόν λόγον τοῦ Κυρίου, ἄρχοντες τῶν Σοδόμων·

---

156. *PG* 70, 25 BC.

ἀκροασθῆτε τον νόμον τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, λαέ τῆς Γομόρρας.
11 Πρός τί τό πλῆθος τῶν θυσιῶν σας πρός ἐμέ; λέγει ὁ Κύριος·
εἶμαι χορτασμένος ἀπό τα ὁλοκαυτώματα τῶν κριῶν
καί ἀπό το πάχος τῶν σιτευτῶν ζώων
καί δεν ἐπιθυμῶ τό αἷμα ταύρων καί ἀμνῶν καί τράγων.
12 Ὅταν ἔρχεσθε νά ἰδῆτε το πρόσωπόν μου,
τίς ἐζήτησε τοῦτο ἐκ τῶν χειρῶν σας, νά πατῆτε τας αὐλάς μου;
13 Μή προσφέρετε πλέον ματαίας προσφοράς·
θυμίαμα εἶναι βδέλυγμα εἰς ἐμέ·
νεομηνίαν καί σάββατον, σύναξιν δεν δύναμαι να ὑποφέρω· ἀνομίαν καί πανήγυριν.
14 Τας νεομηνίας σας καί τας ἑορτάς σας ἐμίσησεν ἡ ψυχή μου·
ἔγειναν ἐπ' ἐμέ φορτίον, ἐκουράσθην να φέρω αὐτά.
15 Ὅταν ἐκτείνετε τας χεῖράς σας, κρύπτω ἀπό σᾶς τους ὀφθαλμούς μου·
καί ὅταν ἀκόμη πληθύνετε την δέησιν, δεν ἀκούω·
αἱ χεῖρές σας εἶναι πλήρεις αἱμάτων.

Λαμβάνοντας ἀφορμή ἀπό τη λατρεία τῆς ἐποχῆς του ὁ προφήτης Ἠσαΐας ἀπευθύνεται πρός τις ἡγετικές τάξεις καί τον λαό τῆς Ἱερουσαλήμ για να ἐλέγξει τη διαγωγή τους ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ. Ἀρχίζει ἀπό τους ἄρχοντες διότι τους θεωρεῖ σαν τους κυρίως ὑπευθύνους για την ἠθική πτώση τοῦ λαοῦ. Παραβάλλει την Ἱερουσαλήμ πρός τα Σόδομα καί Γόμορρα, διότι καί στην Ἱερουσαλήμ ἐπιφυλάσσεται ἡ ἴδια τύχη, ἀφοῦ οἱ ἁμαρτίες της ὄχι μόνο εἶναι πολλές, ἀλλά καί τέτοιες ὥστε να συγκρίνονται πρός τις ἁμαρτίες τῶν Σοδόμων καί Γομόρρας. Ἔργο τῶν ἀρχόντων ἦταν να ἀσκοῦν την ἐξουσία σύμφωνα πρός το θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ἀπό τη στιγμή ὅμως πού αὐτοί κατηγοροῦνται ἀπό τον Ἠσαΐα ὅτι πράττουν παρά τον Νόμο, ἀπευθύνεται πρός αὐτούς ὄχι ὡς σε ἄρχοντες τοῦ λαοῦ τοῦ Γιαχβέ-Θεοῦ, ἀλλά ὡς ἄρχοντες τῶν Σοδόμων καί πρός τον λαό ὡς λαό Γομόρρας. Τους προαναγγέλει δέ ὅτι θα ἔχουν την ἴδια τύχη με τα Σόδομα καί Γόμορρα, ἐάν συνεχίσουν να κωφεύουν στον λόγο τοῦ Κυρίου καί στον νόμο τοῦ Θεοῦ. Ἀπό τον στίχο 11

ἐξ. ἀντί τοῦ προφήτου μιλάει ὁ Θεός γιά νά τονίσει τήν ἀπαξία τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας, τῆς ὁποίας κέντρο ἀποτελεῖ ἡ θυσία. Αὐτήν τήν λατρεία τήν ἀπορρίπτει ἀπερίφραστα ὁ Θεός, ἀρχίζοντας ἀπό τό *πλῆθος τῶν θυσιῶν*, τίς ὁποῖες πρόσφεραν οἱ Ἰουδαῖοι σύμφωνα μέ τόν νόμο.[157] *Θυσίες* δέ ἦταν ὅλες οἱ προσφερόμενες θυσίες καύσεως σύμφωνα μέ τόν τελετουργικό νόμο, *ὁλοκαυτώματα* δέ κάποιο εἶδος θυσίας καί μάλιστα τό συχνότερο συναντούμενο στίς λειτουργικές διατάξεις. Στή συνέχεια μνημονεύονται τά εἰδικῶς πρός τόν Θεόν προσφερόμενα μέρη τῶν θυμάτων τό *στέαρ* καί τό *αἷμα*, τά ὁποῖα θεωρούμενα ὡς ἅγια προσφέρονταν ἐξ ὁλοκλήρου στό Θεό καί δέν καταναλίσκονταν στό κοινό θυσιαστικό γεῦμα ἀπό τόν προσφέροντα καί τούς οἰκείους του. Ὅλες αὐτές τίς θυσίες δέν τίς θέλει ὁ Θεός γιατί προσφέρονται ἀπό χέρια ἄνομα. Μετά ἀπό τίς θυσίες ὁ Γιαχβέ-Θεός καταφέρεται κατά τῶν μεγάλων ἑορτῶν τοῦ Πάσχα, τῆς Πεντηκοστῆς καί τῆς Σκηνοπηγίας, κατά τίς ὁποῖες γινόταν μεγάλες ἱεραποδημίες στά Ἱεροσόλυμα καί ὁ λαός ἐπισκέπτονταν τόν Ναό, λάτρευε ἐκεῖ τόν Θεό καί πρόσφερε τίς κατά νόμον θυσίες. Γιά ποιόν ὅμως λόγο γίνονταν ὅλα αὐτά; *Τίς γάρ ἐξεζήτησεν ταῦτα* (τάς θυσίας) *ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν*, ἐρωτᾶ ὁ Θεός! Ὄχι μόνον τίς πολυπληθεῖς καί ποικίλες θυσίες ἀρχόντων καί λαοῦ ἀπορρίπτει ὁ Θεός, ἀλλά καί τίς συχνές ἐπισκέψεις στόν Ναό. Εἶναι μάταιες οἱ ἐπισκέψεις σας στό Ναό, μάταιες οἱ προσφορές σας, μάταιο καί τό θυμίαμά σας, ἐφόσον αὐτά προσφέρονται ἀπό ἀνόμους καί ἀμετανοήτους ὅπως ἦταν οἱ σύγχρονοι τοῦ προφήτου. Ἡ προσφορά τῆς *σεμιδάλεως*, εἶναι ἡ ἀντιπροσωπευτικωτέρα ὅλων τῶν ἀναιμάκτων προσφορῶν πού προσέφεραν οἱ Ἰουδαῖοι σύμφωνα μέ τόν τελετουργικό νόμο εἶτε μεμονωμένα, εἶτε τίς περισσότερες φορές μαζί μέ ἄλλες αἱματηρές θυσίες. Ἡ προσφορά *θυμιάματος* πού ἦταν καί αὐτή ἀναίμακτη θυσία, ἦταν ἀναπόσπαστο στοιχεῖο τοῦ ἰσραηλιτικοῦ Τυπικοῦ. Καιόμενο τακτικά κάθε μέρα πρό τῆς πρωϊνῆς καί ἑσπερινῆς θυσίας ἐπί τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ θυμιάματος[158] καί ἐντός θυμια-

---

157. *Λευϊτ.* 1,1 ἑξ.
158. Ἐξ. 30, 7 ἑξ. Πρβλ. *Λκ.* 1, 10 ἑξ.

τηρίου κατά τήν ἑορτή τοῦ ἐξιλασμοῦ[159] συμβόλιζε ἀφ᾽ ἑνός μέν τήν ἀνερχομένη πρός τόν Θεό προσευχή τοῦ πιστοῦ, ἀφ᾽ ἑτέρου δέ τήν εὐμενῆ ἀποδοχή ἀπό τόν Θεό τοῦ προσφέροντος τήν θυσία μέ προσευχή. Ὅλες αὐτές οἱ ἀναίμακτες προσφορές τίς χαρακτηρίζει ὡς *βδέλυγμα*. Ὁ Θεός δέν ἀπεχθάνεται μόνο αὐτές τίς θυσίες καί προσφορές, ἀλλά καί τούς βασικώτερους θεσμούς τοῦ Ἰσραήλ *τάς νουμηνίας, τά σάββατα, τήν ἡμέραν τήν μεγάλην, τήν νηστείαν, τήν ἀργίαν καί τάς ἑορτάς.*

Ἡ *νουμηνία* ἦταν ἀρχαιοτάτη μηνιαία ἑορτή, τελουμένη μέ τήν εὐκαιρία τῆς νέας σελήνης, δηλαδή κατά τήν πρώτη μέρα κάθε σεληνιακοῦ μήνα. Τό *σάββατον*, ἀρχαιότατος θεσμός τοῦ Ἰσραήλ, ἀφιερωμένος στό Θεό, ἦταν μέρα καθολικῆς ἀργίας. Οἱ *νουμηνίες* καί τά *σάββατα* μνημονεύονται κατ᾽ ἐπανάληψη μαζί ὅπως στό *Ἠσ.* 66, 23, *Δ. Βασ. 4, 23, Ἀμ.* 8,5, *Ὠσ.* 2, 13 καί ἀλλοῦ. *Ἡμέραι μεγάλαι* ἦταν οἱ «ἅγιες ἡμέρες» κατά τίς ὁποῖες ἐλάμβαναν χώρα «*ἱερές συνάξεις*». Ὁ πλήρης καί ἀκριβέστερος τεχνικός ὅρος γι᾽ αὐτές τίς ἡμέρες («κλητή ἁγία», ἱερά συνάθροιση, ἑορτή)[160] σημαίνει τίς τακτικές συναθροίσεις τοῦ λαοῦ κατά τά σάββατα, τίς νουμηνίες καί τίς μεγάλες ἐτήσιες ἑορτές, κατά τίς ὁποῖες ὅλος ὁ Ἰσραήλ ὤφειλε νά μεταβεῖ στό Ναό γιά νά λατρεύσει ἐκεῖ τόν Θεό. Ἡ *νηστεία*, μεταγενέστερος θερμός στόν Ἰσραήλ, μνημονεύεται ἐδῶ σέ σχέση προφανῶς μέ τήν νηστεία τῆς ἑορτῆς τοῦ ἐξιλασμοῦ, ἡ δέ ἀργία ἀναφέρεται στίς ἱερές συνάξεις τοῦ Ἰσραήλ. Πράγματι ὁ νόμος κατ᾽ ἐπανάληψη ἐντέλλεται[161] ὅπως κατά τίς ἡμέρες τῶν θρησκευτικῶν ἐκδηλώσεων οἱ Ἰουδαῖοι ἀπέχουν ἀπό κάθε μορφή ἐργασίας. Τέλος μέ τή λέξη *ἑορταί* ὁ προφήτης ἔχει κατά νοῦ γενικά μέν τούς καθορισμένους χρόνους, εἰδικά δέ τόν τόπο ὡς καί τίς ἅγιες περιόδους, δηλαδή τίς ἐτήσιες ἑορτές κατά τίς ὁποῖες ὁ Ἰσραήλ συνήρχετο ἐπί τό αὐτό γιά θρησκευτικούς σκοπούς. Ὅλα αὐτά δέν τά *ἀνέχομαι* καί τά *μισεῖ ἡ ψυχή μου* λέει ὁ Κύριος διότι *ἐγένετό μοι εἰς πλησμονήν*. Αὐτοῦ τοῦ λαοῦ οὔτε καί τίς προσευχές δέχεται

---

159. *Λευϊτ.*, 16, 12 ἑξ.
160. *Ἐξ.* 12, 16.
161. *Δευτ..* 16,18. *Ἀρ.* 29,35.

ὁ Θεός διότι «*αἱ χεῖρες*» τῶν προσερχομένων εἶναι *αἵματος πλήρεις*. Ἀπ' ὅλα αὐτά φαίνεται ὅτι ὁ Ἠσαΐας ἔχοντας βαθειά συναίσθηση τῆς ἀποστολῆς του, τονίζει τήν δεοντολογική σκέψη μεταξύ θυσίας καί ἠθικῆς ζωῆς γιά νά διδάξει τελικά ὅτι ἡ τυπική θυσία μέ κανένα λόγο εἶναι δυνατόν νά ἀντικαταστήσει τήν ὑποταγή μέ συνέπεια στό θέλημα τοῦ Θεοῦ.

Ἑρμηνεύοντας οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας τήν ἑνότητα τῶν στίχων Ἠσ. 1,10-15, ἐπισημαίνουν κατ' ἀρχήν τό πρόβλημα πού γεννᾶται ἐξ ἀφορμῆς τοῦ δριμύτατου κατηγορητηρίου τοῦ Θεοῦ κατά τῆς ἰσραηλιτικῆς λατρείας σέ ὅλες της τίς μορφές. Πῶς, ρωτάει ὁ Μ. Βασίλειος,[162] στόν Νόμο καί τόν Μωϋσῆ ὁ Θεός «*ἐπιζητεῖ μέν, ἐνταῦθα δέ ἀποστρέφεται τάς θυσίας*»; Πῶς, προσθέτει ὁ ἱερός Χρυσόστομος,[163] ἐνῶ ὑπάρχει ἰδιαίτερο βιβλίο, τό *Λευϊτικόν*, τό ὁποῖο νομοθετεῖ γιά τόν ἀκριβή τρόπο τῆς τελέσεως τῶν θυσιῶν, καί στό *Δευτερονόμιον* καθώς καί σέ ἄλλα βιβλία ὑπάρχουν διασπαρμένοι πολλοί νόμοι περί θυσιῶν, πῶς ἐδῶ λέγεται «*τίς ἐξεζήτησε ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν*»; Ἀφοῦ νομοθέτησε λοιπόν ὁ Θεός τόν τελετουργικό νόμο, πῶς εἶναι δυνατόν τώρα νά ἀμφισβητεῖται ἡ θεία προέλευσή του καί νά ἀπορρίπτεται ἀπό τόν ἴδιο τόν νομοθέτη; Τούς λόγους τῆς ἀπόρριψης τῆς λατρείας ἀπό τόν Θεό βρίσκουν οἱ Πατέρες ἀφ' ἑνός μέν στή φύση τοῦ τελετουργικοῦ νόμου ὡς «*παλαιοῦ*» καί στήν ἀποτυχία τῶν θυσιαζόντων νά βροῦν τούς πνευματικούς στόχους τῶν τυπικῶν διατάξεων καί νά συλλάβουν τήν ἀνάγκη τῆς παράλληλης ἄσκησης τῆς ἀρετῆς πρός τήν πιστή τήρηση τοῦ τυπικοῦ, ἀφ' ἑτέρου δέ στόν τυπολογικό χαρακτήρα τῆς θυσίας τῆς Π. Διαθήκης. Εἶχε ὁ Ἰσραήλ πλήρη ἀνεπτυγμένο τελετουργικό τυπικό καί θυσιαστικό νόμο θείας προέλευσης, τελοῦσε δέ τίς θυσίες του ὄχι διότι τῶν θυσιῶν «*ἐδέετο*» ὁ Θεός, κατά τόν Θεοδώρητο Κύρου,[164] ἀλλά γιά τήν ἀσθένειά τους. Ἐπειδή ὑπῆρχε φόβος, ἐπεξηγοῦν οἱ Πατέρες, οἱ Ἰσραηλῖτες δελεαζόμενοι ἀπό τήν εἰδωλολατρική λατρεία νά

162. *ΒΕΠ* 56, 70.
163. *ΕΠΕ* 8, 218.
164. *PG* 81, 228Β.

παρασυρθοῦν στήν εἰδωλολατρία καί νά διαρρήξουν τόν σύνδεσμό τους μέ τόν Θεό, πρᾶγμα τό ὁποῖον θά ἦταν τό «*μεῖζον*», τό «*ἔλαττον*» συγχώρησε καί παραχώρησε τήν νομοθεσία περί θυσιῶν. Ἡ πρώτη δέ ἐκείνη νομοθεσία δέν ἐξέφραζε τό «*θέλημα τοῦ Θεοῦ*», ἀλλά ἦταν λύση ἀνάγκης, διά τῆς ὁποίας «*κατεδέξατο ὁ Θεός, ὅπερ οὐκ ἐβούλετο, ἵνα ὅπερ ἐβούλετο κατορθώσῃ*» ὑπογραμμίζει ὁ ἱερός Χρυσόστομος.[165] Δυστυχῶς ὅμως ὁ Ἰσραήλ ἀπέτυχε νά συλλάβει τό πνευματικό νόημα τῶν διατάξεων περί θυσιῶν καί τόν ὑπέρτατο σκοπό τῆς θυσίας. Ἐφόσον ἡ θυσία νομοθετήθηκε γιά τήν ἀποκατάσταση καί τήν διατήρηση ἀγαθῶν σχέσεων μέ τόν Θεό διά τῆς ἀπαλλαγῆς τοῦ θυσιάζοντος ἀπό τῆς ἁμαρτίας, ἐκεῖνο τό ὁποῖο βάρυνε στό θέμα τῆς σωτηρίας δέν ἦταν μόνο ἡ πιστή τήρηση τοῦ τυπικοῦ σ᾽ ὅλα τά γεμάτο συμβολισμό στάδιά του, ἀλλά καί οἱ βασικές προϋποθέσεις, οἱ ὁποῖες ἀπαιτοῦνταν γιά τήν ἀξιολόγηση τῆς θυσίας εἰδικά καί τῆς λατρείας γενικώτερα. Οἱ προϋποθέσεις δέ αὐτές ἦταν ἡ «*διάθεσις*» κατά τόν ἱερό Χρυσόστομο, «*ἡ ἀξιόλογος μετάνοια*», «*ἡ συντετριμμένη καρδία*», «*ἡ ὀρθή γνώμη*», «*ἡ ἀγωγή*», «*τό ἔλεος*», «*ἡ ἀγάπη*», «*ἡ ἐπίγνωσις Θεοῦ*», καθώς καί ὅλα ὅσα καθιστοῦν τήν τυπική θυσία λατρεία λογική καί θυσία αἰνέσεως. Ἡ ἀπουσία λοιπόν τῶν παραπάνω προϋποποθέσεων, ἡ ἀδυναμία τῶν θυσιαζόντων νά προβοῦν σέ «*πνευματικήν θεωρίαν τοῦ νόμου*» καί ἡ «*ἐρημία ἄλλης ἀρετῆς*» ὁδήγησαν στήν ἀνάγκη μιᾶς «*καινῆς νομοθεσίας*», μέ τήν ὁποία «*τό μέν πλῆθος ἀποπέμπεται, μία δέ θυσία ἐπιζητεῖται, ἡ θυσία τοῦ Χριστοῦ*» τονίζουν οἱ Μ. Βασίλειος,[166] ἱερός Χρυσόστομος,[167] Κύριλλος Ἀλεξανδρείας[168] καί Προκόπιος Γαζαῖος.[169]

Ἐρευνώντας περισσότερο οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας τόν θεσμό τῆς θυσίας τῆς Π. Διαθήκης κάτω ἀπό τό φῶς τῆς «*μιᾶς θυσίας τοῦ Χριστοῦ*», ἀναγνωρίζουν τόν παιδαγωγικό καί τυπολογικό της χαρακτῆρα. «*Ἐπειδή τῶν παιδαγωγουμέ-*

---

165. *ΕΠΕ* 8, 218.
166. *ΒΕΠ* 56, 70-71.
167. *ΕΠΕ* 8, 216-218.
168. *PG* 70, 33.
169. *PG* 87Β, 1845.

νων ἀσθενής ἦν ὁ νοῦς, κεχειραγώγηντο διά τύπου καί τῆς κατά γράμμα σκιᾶς εἰς ἀλήθειαν» σημειώνει ἐπιγραμματικά ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας.[170] Ἐάν ὅμως ὁ Θεός μερίμνησε τόσο πολύ γιά τίς θυσίες τῆς Π. Διαθήκης, αὐτό τό ἔκανε ἐν ὄψει τῆς μοναδικῆς, ἀληθινῆς καί τελείας θυσίας τοῦ Σταυροῦ, ἡ ὁποία, προσφερθεῖσα ἐφ᾽ ἅπαξ ὑπέρ ἁμαρτιῶν «*τετελείωκεν εἰς τό διηνεκές τούς ἁγιαζομένους*»,[171] καταργήσασα ἔκτοτε τίς πολυπληθεῖς θυσίες τῆς Π. Διαθήκης. Ἔτσι καταφαίνεται ἡ σοφία τῆς θείας οἰκονομίας, ἡ ὁποία προσέδωσε στίς θυσίες τῆς Π. Διαθήκης δύναμη μέχρι «*τό λοιπόν τό τῆς ἀληθείας ἐκφαίνεσθαι κάλλος*» μᾶς δίδαξε ὅτι γιά τήν καινή κτίση εἶναι «*περιττός ὁ τύπος, ἀνόνητος ἡ σκιά*» τονίζουν οἱ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας[172] καί Προκόπιος Γαζαῖος.

Συγκρίνοντας οἱ ἱεροί Πατέρες τίς ὑλικές θυσίες πρός τήν «*ἐπ᾽ ἐσχάτων τῶν αἰώνων εἰς ἀθέτησιν τῆς ἁμαρτίας ἀνενεχθεῖσαν θυσίαν τοῦ ἀμνοῦ τοῦ Θεοῦ*», κατά τόν Μ. Βασίλειο,[173] διδάσκουν ὅτι τίς προσφορές ὑπέρ τῶν πλημελλημάτων τους «*συνεχώρει*» ὁ Χριστός, διότι μέ αὐτές προτυπωνόταν ἡ θυσία Του, μέ τήν ὁποία «*τοῖς τύποις πέρας ἐπέθηκε*» λέει ὁ Προκόπιος Γαζαῖος.[174] «*Μία θυσία, ὁ Χριστός, καί ἡ κατ᾽ αὐτήν νέκρωσις τῶν ἁγίων, εἷς ραντισμός, τό λουτρόν τῆς παλιγγενεσίας· ἕν ἁμαρτίας λυτήριον, τό ἐκχυθέν ὑπέρ τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου αἷμα*» γράφει ὁ Μ. Βασίλειος.[175] Ξεκινώντας ἀπ᾽ αὐτό τό κοινό σημεῖο τῆς πατερικῆς σκέψης ὁ Μ. Βασίλειος ἐπεξεργάζεται τά ἐπί μέρους στοιχεῖα τῆς ἰουδαϊκῆς λατρείας, γιά νά καταλήξει στήν ἄποψη, ὅτι τά πάντα εἶχαν ἀλληγορική καί μόνο σημασία. Ἔτσι ὁ Θεός, λέει, ζητεῖ ὄχι ζῶα, ἀλλά «*τόν νοῦν τόν ἡγεμονικόν τῆς ψυχῆς*» ὄχι στέαρ ἀρνιῶν, ἀλλά «*τρόπων ἁπλότητα ἀπό τῆς ἀκάκου ψυχῆς*», ὄχι τό χύσιμο στή βάση τοῦ θυσιαστηρίου αἵματος ταύρων καί

---

170. *PG* 70, 36A.
171. *Ἑβρ.* 10, 11 ἑξ. Πρβλ. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *PG* 70, 36-37.
172. *PG* 70, 37C. Πρβλ. Προκοπίου Γαζαίου, *PG* 87B, 1845 BC.
173. *ΒΕΠ* 56, 69.
174. *PG* 87B, 1845 CD.
175. *ΒΕΠ* 56, 71.

τράγων, ἀλλά «*τό ἐπιθυμητικόν καί θυμοειδές τῆς ψυχῆς διά φιλοπόνου προσευχῆς*», ὄχι σεμίδαλη καί θυμίαμα «*ὑλικόν*», ἀλλά «*πνευματικόν*», ὄχι συνηθισμένες νουμηνίες, ἀλλά «*ἀρχήν τοῦ ἐν φωτί βίου*», ὄχι νηστεία φαγητῶν μόνον, ἀλλά ἀποχή τῆς ψυχῆς ἀπό τήν κακία, ὄχι ἀργία ἀπό τά ἔργα, ἀλλά ἀργία ἀπό κάθε πρᾶγμα μάταιο καί ἀπό τίς κακές πράξεις, ὄχι προσευχή χειλέων, ἀλλά «*σπουδαίας*» διαθέσεως.[176] Καί ἡ «*ἀρχή*» μέλλει νά ὁλοκληρωθεῖ κατά τήν ἡμέρα τοῦ Κυρίου τήν μεγάλη, «*ἥν οὐχί ὁ αἰσθητός οὗτος ἥλιος ποιήσει, ἀλλ᾽ ἀνατολή τοῦ τῆς δικαιοσύνης ἡλίου καταφωτίσει, ἥτις μία ἔσται καί διηνεκής, διάδοχον νύκτα μή ἔχουσα, ἀλλά τῷ αἰῶνι παντί συμπαρεκτεινομένη*».[177]

4.6. *Οἱ ἠθικές ἀπαιτήσεις καί οἱ προτροπές τοῦ Θεοῦ*

Ἕνα ἀκόμη χαρακτηριστικό στοιχεῖο τοῦ κηρύγματος τοῦ προφήτου Ἠσαΐα εἶναι οἱ ἠθικές ἀπαιτήσεις καί οἱ προτροπές τοῦ Θεοῦ πρός τούς ἄρχοντες καί τόν λαό τῆς Ἰερουσαλήμ.

(16) Λούσασθε, καθαροί γένεσθε,
ἀφέλετε τάς πονηρίας ἀπό τῶν ψυχῶν ὑμῶν
ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου,
παύσασθε ἀπό τῶν πονηριῶν ὑμῶν,
(17) μάθετε καλόν ποιεῖν,
ἐκζητήσατε κρίσιν,
ρύσασθε ἀδικούμενον,
κρίνατε ὀρφανῷ
καί δικαιώσατε χήραν.
(18) Καί δεῦτε καί διαλεγχθῶμεν, λέγει Κύριος,
καί ἐάν ὦσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινικοῦν
ὡς χιόνα λευκανῷ
ἐάν δέ ὦσιν ὡς κόκκινον
ὡς ἔριον λευκανῶ
(19) Καί ἐάν θέλητε καί εἰσακούσητέ μου,
τά ἀγαθά τῆς γῆς φάγεσθε·
(20) ἐάν δέ μή θέλητε μηδέ εἰσακούσητέ μου,
μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται·

---

176. *ΒΕΠ* 56, 70, 71. Πρβλ. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *PG* 70, 36 ἑξ. καί Προκοπίου Γαζαίου, *PG* 87B, 1845 ἑξ.

177. *ΒΕΠ* 56, 75.

τό γάρ στόμα κυρίου ἐλάλησεν ταῦτα.

(16) Λουσθῆτε, καθαρισθῆτε.
Ἀπομακρύνετε τάς κακάς πράξεις σας
ἀπό τῶν ὀφθαλμῶν μου.
Παύσατε νά πράττητε τό κακόν.
(17) Μάθετε νά πράττητε τό καλόν·
ἐπιδιώκετε τό δίκαιον.
Ἀντισταθῆτε εἰς τόν καταπιέζοντα.
Δικαιώσατε τό ὀρφανόν,
ὑπερασπίσατε τήν χήραν.
(18) Ἔλθετε τώρα καί ἄς διαδικασθῶμεν, λέγει ὁ Κύριος·
ἐάν αἱ ἁμαρτίαι σας εἶναι ὡς τό πορφυροῦν (χρῶμα),
θά γίνουν λευκαί ὡς ἡ χιών·
καί ἐάν εἶναι ἐρυθραί ὡς τό κόκκινον (χρῶμα),
θά γίνουν ὡς τό ἔριον.
(19) Ἐάν θελήσητε νά ὑπακούσητε,
θά φάγητε τά ἀγαθά τῆς γῆς.
(20) Ἐάν ὅμως ἀρνηθῆτε καί ἀποστατήσετε,
θά καταφαγωθῆτε ὑπό ξίφους.
Διότι τό στόμα τοῦ Κυρίου ἐλάλησε.

Ξεκινώντας ὁ προφήτης ἀπό τή λειτουργική ἐμπειρία καί κάνοντας χρήση λέξεων γνωστές πρός τίς λέξεις τοῦ τυπικοῦ τῶν ἁγιασμῶν, τονίζει τήν ἀνάγκη τῆς ἠθικῆς καθαρότητας τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἀπαραιτήτου προϋποθέσεως γιά τήν κοινωνία μέ τόν Θεό καί τῶν ἀγαθῶν πού ἀπορρέουν ἀπ᾽ αὐτήν.

Ἡ ἔκφραση *λούσασθε, καθαροί γίνεσθε* τοῦ στίχου 16 μᾶς ὑπενθυμίζει τήν τελετουργική καθαρότητα καί μέ μεταφορική ἔννοια τήν ἠθική καθαρότητα, ἡ ὁποία φανερώνεται κατά τήν πραγματοποίηση ἀγαθῶν ἔργων. Αὐτό ἐπιβεβαιώνεται ἀπό τά λόγια *ἀφέλετε τάς πονηρίας ἀπό τῶν ψυχῶν ὑμῶν* καί *παύσασθε ἀπό τῶν πονηριῶν ὑμῶν*, λόγια πού καθιστοῦν πλέον ἤ σαφές τό ἠθικό νόημα τῆς καθαρότητος. Ἡ ἠθική καθαρότητα πραγματοποιεῖται ὅταν ὁλοκληρωθεῖ θετικά μέ τήν ἐξάσκηση τῆς ἀρετῆς. *Μάθετε καλόν ποιεῖν*, δηλαδή κατευθύνατε τή βούλησή σας στό νά ἐπιθυμεῖ σταθερά καί νά πράττει πάντοτε τό ἀγαθό. Αὐτή τήν γενική ἠθική ἀρχή συνοδεύει ἐνδεικτικά ἕνας ἀριθμός βασικῶν ἠθικῶν κανόνων, ἀπό τούς ὁποίους φαίνεται ὅτι ἡ

ἀρετή κορυφώνεται στήν ἄσκηση τῆς δικαιοσύνης, ἰδιαίτερα πρός τά ὀρφανά καί τίς χῆρες. *Ἐκζητήσατε κρίσιν* λέει ὁ Θεός διά τοῦ προφήτου, γιά νά τονίσει τήν ἀνάγκη τῆς τηρήσεως στήν καθημερινή ζωή τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, πού περιέχονται στόν Νόμο καί τονίζουν τήν ἀνάγκη ἀπόδοσης δικαιοσύνης στούς ἀδυνάτους τούς ἀδικουμένους, *τά ὀρφανά καί τάς χήρας*. Ἡ μέριμνα τοῦ Θεοῦ γιά τά ὀρφανά καί τίς χῆρες, μαρτυρουμένη καί σέ ἄλλα σημεῖα[178], ἀποτελεῖ ἕνα ἀπό τά βασικώτερα στοιχεῖα τοῦ κοινωνικοῦ κηρύγματος τοῦ Ἠσαΐα.

Μετά ὁ Θεός διά τοῦ κηρύγματος τοῦ προφήτου Ἠσαΐα προτρέπει τούς ἄρχοντες καί τόν λαό γιά ἠθική καθαρότητα προκειμένου νά ἀποκαταστήσει τίς σχέσεις του μέ αὐτούς. Οἱ προτροπές ἀρχίζουν μέ τήν πρόσκληση «*Δεῦτε* . . .», συνεχίζεται μέ τέσσερις ὑποθετικές προτάσεις καί κλείνει μέ ἀπειλή. Στίς προτάσεις αὐτές μαρτυρεῖται τό μέγεθος τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ πρός τόν Ἰσραήλ διά τῆς παροχῆς πλήρους συγγνώμης καί εὐεργετημάτων πρός τόν δουλεύοντα ἀκόμη στήν ἁμαρτία λαό, ὅταν αὐτός ἀνανήψει, μέ κατανόηση καί ἐπιστρέψει σ' αὐτόν.

Μέ τήν ἔμπρακτη μετάνοια διά τῆς ἀσκήσεως τῆς ἀρετῆς, ἰδιαιτέρως δέ τῆς δικαιοσύνης, παρέχεται πρός τόν Ἰσραήλ ἡ διαβεβαίωση ὅτι ἡ πλήρη ἐξάλειψη τῶν ἁμαρτιῶν του εἶναι πλέον ἔργο τοῦ Θεοῦ. Ἐάν μέν ὁ λαός ἐπιδείξει σύνεση καί ὑπακοή θά γευθεῖ τά ἀγαθά τῆς εὐημερίας, ἐνῶ σέ ἀντίθετη περίπτωση τόν ἀναμένει τιμωρία.

Ὁ προφητικός λόγος ἀρχίζει μέ τή θεία πρόσκληση «*καί δεῦτε καί διελεγχθῶμεν*». Καλεῖ ὁ Θεός τόν Ἰσραήλ σέ συζήτηση ὡς ἴσος πρός ἴσον. Τό «*δεῦρο*» χρησιμοποιεῖται στήν Π. Διαθήκη ἀπό ἀνώτερο πρός κατώτερο[179], ἀπό κατώτερο πρός ἀνώτερο[180] καί ἀπό πρόσωπα τοῦ ἴδιου ἐπιπέδου[181], γιά νά ἀποδειχθεῖ ποιός ἀπό τούς δύο σφάλλει. Ἀπό τόν ἔλεγχο αὐτό θά ἀποδειχθεῖ ὄχι μόνο πόσο ὁ Ἰσραήλ βρίσκεται στό ἄδικο, ἀλλά καί μέ ποιό τρόπο ὁ Θεός

---

178. *Ἠσ.* 1, 23. 10,2. Πρβλ. *Ψαλμ.* 9, 39.
179. Πρβλ. *Κρ.* 19, 13. *Α Βασ.* 9,10. 14, 1.
180. *Κρ.* 19,11.
181. *Δ. Βασ.* 14, 8.

προτίθεται νά χορηγήσει σ᾿ αὐτόν τήν συγγνώμη του κρίνοντάς τον ὄχι μέ βάση τίς ἀρχές τῆς αὐστηρῆς δικαιοσύνης, ἀλλά μέ βάση τίς ἀρχές τοῦ λυτρωτικοῦ του ἐλέους. Εἶπε ὁ Θεός στόν στίχο 14 ἑξ. ὅτι ὁ λαός εἶναι πλήρης ἁμαρτιῶν, βεβαιώνει τώρα ἐδῶ ὅτι *καί ἐάν ὦσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινικοῦν ὡς χιόνα λευκανῶ, ἐάν ὦσιν ὡς κόκκινον ὡς ἔριον λευκανῶ*. Τό *καί ἐάν* . . . ἔχει τήν ἔννοια τοῦ «*καί ἐάν ἀκόμη*. . .», φανερώνοντας ἔτσι «ὄχι μόνον τό μέγεθος τῆς ἐνοχῆς, ἀλλά καί τήν ὑπερβάλλουσαν δύναμιν τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. Τό *φοινικοῦν* ἦταν τό βαθύ κόκκινο χρῶμα. Τά δύο αὐτά χρώματα χαρακτηρίζουν τήν ἁμαρτία, ἡ ὁποία ὡς πλήρης αἵματος «*ἐρυθρόν ἱμάτιον*»[182] περιβάλλει τόν ἁμαρτωλό. Αὐτή τήν ἁμαρτία *λευκαινεῖ*, δηλαδή ἔχει τήν δύναμη νά συγχωρήσει ὁ Θεός, μεταμορφώνοντας ἐσωτερικά τόν ἄνθρωπο λευκό σάν τό χιόνι καί τό ἔριον. Τό ἐρυθρό καί τό λευκό παρατίθενται ὡς οὐσιωδῶς διάφορα. Τό πρῶτο ἀντιπροσωπεύει τήν ἁμαρτία, τό δεύτερο τήν ἠθική καθαρότητα. Ἐδῶ τό λευκό τῆς χιόνος καί τοῦ ἐρίου χρησιμοποιεῖται γιά νά τονισθεῖ ἡ ἠθική καθαρότητα τοῦ προσερχομένου μέ εἰλικρινῆ μετάνοια πρός τό ἔλεος τοῦ συγχωροῦντος Θεοῦ.

Στή συνέχεια ὁ Θεός θέτει τόν λαό του στό δίλημμα: *καί ἐάν θέλητε καί εἰσακούσητέ μου, τά ἀγαθά τῆς γῆς φάγεσθε· ἐάν δέ μή θέλητε μηδέ εἰσηκούσητέ μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται*. Ἡ προτεινόμενη ἐκλογή μεταξύ τῆς ὑποταγῆς-εὐημερίας καί ἀνυπακοῆς-καταστροφῆς, δηλαδή μεταξύ εὐλογίας καί κατάρας, ζωῆς καί θανάτου[183] καθιστᾶ τόν λαό ἀπόλυτα ὑπεύθυνο γιά τήν τύχη του. Διδάσκεται δέ γιά μιά ἀκόμη φορά, ὅτι ἡ πλήρη ὑποταγή στό θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία φανερώνεται μέ τήν ἠθική καθαρότητα καί τήν παράλληλη ἄσκηση τῆς ἀρετῆς (στίχ. 16 καί 17), ἀποτελεῖ τήν ἄριστη ἐγγύηση τῆς εὐημερίας, ἐνῶ ἀντίθετα ἡ ἀνυπακοή στόν Θεό μέ τά ἐπακόλουθα κακά πρόκειται νά ἐπιφέρει τόν πλήρη ἀφανισμό τοῦ Ἰσραήλ. Βεβαίωση τῆς ἀληθείας τοῦ λόγου ἀποτελεῖ ἡ φράση *τό γάρ στόμα*

---

182. Πρβλ. *Ἡσ.* 63, 1 ἑξ.
183. Πρβλ. *Δευτ.* 30, 19.

[illegible]

Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ὄχι μόνο κατανοοῦν πλήρως τὶς ἀπαιτήσεις τοῦ Θεοῦ περὶ ἠθικῆς καθαρότητος, ἀλλὰ καὶ προβαίνουν σὲ βαθύτερη ἠθικὴ ἐπεξεργασία τῆς ἐντολῆς (Ἡσ. 1, 16-20), ἡ ὁποία ἔχει κεφαλαιώδη σημασία γιὰ τὸν προφητικὸ λόγο. Ἀρχικὰ ἐπισημαίνουν τὴν ἀντίθεση ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὸ κείμενο μεταξὺ τοῦ «οὐκέτι ἀνήσω τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν» (στίχος 14) καὶ τῆς παρεχομένης ἐδῶ διαβεβαιώσεως «ἀφέσεως» τῶν παραπτωμάτων. Τὸ «ἀδύνατον» τότε, κατὰ τοὺς ἱεροὺς Πατέρες, συνίσταται στὴν ἀδυναμία τῆς ἐρήμου ἀρετῆς τυπικῆς λατρείας νὰ σώσει τοὺς προσφέροντας θυσίες καὶ τὸ δυνατὸν τώρα στὴν ὑποταγὴ τῆς διαθήκης μὲ [illegible] στὸν ἠθικὸ νόμο, ὁ ὁποῖος ἀναδεικνύεται «εἰς πάντων τοῦ βίου τὴν [illegible]» κατὰ τὸν Μ. Βασίλειο.[34] Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο ὁ φιλάνθρωπος Θεὸς ὑποδεικνύει στοὺς ἀνθρώπους «σωτηρίων ὁδόν», κατὰ τὸν Θεοδώρητο,[35] συμβουλεύει καὶ «διαλέγεται πατρικῶς», κατὰ τὸν ἱερὸ Χρυσόστομο.[36]

Παρατηροῦν ἀκόμη οἱ ἱεροὶ Πατέρες ὅτι δὲν εἶναι ἀρκετὴ γιὰ τὴν τελείωση «ἡ ἀποχὴ τοῦ κακοῦ» ἢ «ἡ μεταβολὴ τῆς γνώμης», ἀλλὰ ἀπαιτεῖται «ἡ κτῆσις τῶν ἀγαθῶν» καὶ «ὁ κατ' ἀρετὴν βίος». Ἀρετὴ δὲ γιὰ τοὺς Πατέρες εἶναι ἡ ἐφαρμογὴ τῆς δικαιοσύνης πρὸς ὅλους, ἰδιαίτερα ὅμως πρὸς τὶς χῆρες καὶ τὰ ὀρφανά, διότι «ἡ χηρεία καὶ ἡ ὀρφανία» εἶναι ἀπὸ μόνα τους βάσανα, ὅταν ὅμως ἐπηρεάζονται καὶ ἀπὸ ἄλλους τότε «ἀφόρητα τὰ ναυάγια» τονίζουν οἱ ἱεροὶ Χρυσόστομος[37] καὶ Προκόπιος Γαζαῖος.[38]

Πέραν τῆς ἐξηγήσεως ἠθικῶν διδαγμάτων οἱ ἱεροὶ Πατέρες ἀναλύοντας στὸν προφητικὸ λόγο ἀξιολογοῦν θεολογικὰ [illegible] μερικὲς [illegible], τονίζοντας ταυτόχρονα καὶ τὸν [illegible] χαρακτῆρα τοῦ [illegible] νόμου. Καλοῦν τοὺς Ἰουδαίους [illegible] «μετανοεῖν τῆς κακίας καὶ τῆς [illegible] τῆς κατὰ τὸν [illegible] νόμον ἀναγ-

---

34. ΒΕΠΕ 56, 82.
35. PG 81, 220C.
36. ΕΠΕ 8, 224.
37. ΕΠΕ 8, 228.
38. PG 87B, 1833C.

ρησαντες ὑπηκοοι γενοιντο τῆς Καινης Διαθηκης» ὑπογραμμιζουν οἱ Εὐσεβιος,[189] Μ. Βασιλειος[190] και Προκοπιος Γαζαῖος.[191] Εἶναι «*το μαθημα το εὐαγγελικον και τῆς ἐν Χριστῷ πολιτειας ἡ δυναμις*», λεει ὁ Κυριλλος Ἀλεξανδρειας,[192] εἶναι ὁ καινος νομος και ὁ λογος ὁ ὁποῖος εἰσαγει τα «*μυστηρια*» τῆς Κ. Διαθηκης και την ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἀναγεννηση δια τοῦ Εὐαγγελιου. Εἶναι το «*ἓν βαπτισμα*», το ὁποῖο ἀντι τῶν πολλῶν λουτρων τοῦ ἰουδαϊσμοῦ ἐπιτυγχανει την καθαρση, τονιζει ὁ Μ. Βασιλειος[193] και ἡ χαρη δια τοῦ ἁγιου βαπτισματος εἶναι ἐκεινη ἡ ὁποια καθαριζει και οἰκοδομεῖ τις ψυχες και δια τῆς χαριτος ὁ Χριστος μᾶς προτρεπει στην ἀρετη, διδασκουν οἱ Κυριλλος Ἀλεξανδρειας[194] και Προκοπιος Γαζαῖος.[195]

Τα κυρια σημεῖα τοῦ προφητικοῦ λογου, δηλ. τον ἔλεγχο ἐπι ἴσοις ὅροις μεταξυ Θεοῦ και Ἰσραηλ, την δωρουμενη συγγνωμη, την προτροπη προς ὑπακοη-εὐημερια και την ἀποφυγη τῆς ἀνυπακοῆς-καταστροφῆς, κατανοησαν πληρως οἱ ἱεροι Πατερες, τονιζοντας συγχρονως και την ἀναγκη ὄχι δουλικῆς, ἀλλα τελειως ἐλευθερης ὑποταγης στο θεῖο θελημα. Δεν θεωροῦν τον Θεο αὐστηρο δικαστη τοῦ λαοῦ του, ἀλλα ἕνα ἐκ τῶν διαδικων ἑνος δικαστηριου, ὁ ὁποῖος «*ὁμοτιμως τοῖς ἀνθρωποις εἰς κρισιν συγκαταβαινει*» γραφει ὁ Μ. Βασιλειος,[196] «*ἵνα μη γυμνους αὐτους τῆς ἀπολογιας λαβων κατακρινῃ*», τονιζει ὁ ἱερος Χρυσοστομος.[197] Στο δικαστηριο και κατα την ἐπι ἴσοις ὅροις διαδικασια θα ἀποδειχθεῖ, τονιζουν οἱ ἱεροι Πατερες, ὄχι μονον ποιων εὐεργεσιῶν ἔτυχε ὁ λαος και ποῖα πλημμελληματα του συγχωρησε ὁ Θεος, ἀλλα και «*ὅσα πεπονθεν ὁ Θεος ὑπ' αὐτῶν*», λεει ὁ Εὐσεβιος.[198] Ἐκεῖ θα μιλησει ἡ πατρικη

189. ΒΕΠ 23, 15.
190. ΒΕΠ 56, 81.
191. *PG* 87B, 1849 ἑξ.
192. *PG* 70, 45A.
193. *ΒΕΠ* 56, 81.
194. *PG* 70, 44BC.
195. *PG* 87B, 1849B.
196. *ΒΕΠ* 56, 84.
197. *ΕΠΕ* 8, 228.
198. *ΒΕΠ* 23, 15.

συγγνώμη, ἡ ὁποία θά βεβαιώνει ὅτι σέ ἀντίθεση πρός τούς *«δευσοποιούς (τούς ἀνεξιτήλως βάπτοντας), τούς ροδοειδῆ καί κροκοειδῆ καί ἰοειδῆ καί ἁλουργά βάπτοντας»* ἡ παράδοξη θεία ἐπιστήμη *«τό ἐρυθρόν χιονοειδές ἀπεργάσεται»* γράφει ὁ Θεοδώρητος,[199] καθότι *«δυσέκπλυτον οὐδέν Θεοῦ διασμίχοντος»*, ὑπογραμμίζουν οἱ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας[200] καί Προκόπιος Γαζαῖος.[201] Ἀκόμη ὁ Θεός ὑπόσχεται μακαριότητα σέ κάθε τηρητή τοῦ νόμου Του, ἀλλά ἀπειλεῖ μέ τιμωρία κάθε παραβάτη τοῦ θελήματός Του, διότι *«ἐκ τοῦ μή θελῆσαι τό μή εἰσακοῦσαι»*, δηλαδή ἡ εὐημερία ἤ ἡ καταστροφή ἀπό τόν ἄνθρωπο καί μόνο *«ἤρτηται»*, ἐξαρτᾶται. Ἡ κρίση τοῦ ὀρφανοῦ καί ἡ δικαίωση τῆς χήρας θά καταστήσουν τήν ἐπαγγελία πραγματικότητα καί τόν ἄνθρωπο λευκό ὅπως εἶναι τό χιόνι καί τό ἄσπρο μαλί, γράφει ὁ Μ. Βασίλειος.[202] Ὁ προφητικός λόγος εἶναι *«ἀξιόπιστος»* γιά τούς ἱερούς Πατέρες, διότι *τό στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα*, στόμα δέ Κυρίου εἶναι *«τό πνεῦμα τό ἅγιον τό ἐνεργῆσαν ταῦτα γραφῆναι»* κατά τούς Μ. Βασίλειο,[203] Προκόπιο Γαζαῖο,[204] Κύριλλο Ἀλεξανδρείας[205] καί Θεοδώρητο Κύρου.[206]

Οἱ ἱεροί Πατέρες προσδίδουν ἀκόμη καί ἀλληγορικό νόημα στά ἐπί μέρους τοῦ προφητικοῦ λόγου, καθώς καί τυπολογικό χαρακτῆρα. Ἔτσι ἡ ἐσωτερική καθαρότητα ἐπιτυγχάνεται κατά τούς Πατέρες διά τῆς *«διά πίστεως χάριτος»*, λέει ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, καί *«διά τοῦ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας»*, τό ὁποῖο καθιστᾶ τίς ψυχές λαμπρότερες ἀπό τό χιόνι καί ἐπαγγέλλεται τήν βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ὑπογραμμίζουν οἱ Εὐσέβιος,[207] Προκόπιος[208] καί Θεοδώρητος.[209] Τά *«ἀγαθά»* εἶναι οἱ προκοπές καί

199. *PG* 81, 232A.
200. *PG* 70, 45D.
201. *PG* 87B, 1853C.
202. *ΒΕΠ* 56, 86.
203. *ΒΕΠ* 56, 86.
204. *PG* 87B, 1856B.
205. *PG* 70, 48BC.
206. *PG* 81, 232C.
207. *ΒΕΠ* 23, 15.
208. *PG* 87B, 1853D.
209. *PG* 81, 232A.

τελειώσεις στήν ἀρετή ἤ «*τά ἐπηγγελμένα αὐτῇ (τῇ ἀρετῇ) ἐν τῇ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ*» κατά τόν Εὐσέβιο,[210] ἤ «*τό ἐν θεωρίᾳ τοῦ θείου κάλλους τερπνόν*», ἤτοι ἡ ἁγιότητα, κατά τόν Μ. Βασίλειο[211] καί τόν Κύριλλο Ἀλεξανδρείας.[212] «*Γῆ*» εἶναι ἡ ψυχή, ὁ ἐπουράνιος σπόρος, λέει ὁ Εὐσέβιος[213] καί ὁ Προκόπιος,[214] ἡ καρδία ἤ ἀκόμη ἡ «*πνευματική*» γῆ, τήν ὁποία πρόκειται νά κληρονομήσουν οἱ μακαριζόμενοι πραεῖς, κατά τόν Μ. Βασίλειο.[215] «*Μάχαιρα*» τέλος εἶναι εἴτε ἡ τιμωρία ἀπό τούς Ρωμαίους εἴτε κάποια «*διαβολική*» μάχαιρα, στήν ὁποία παραδόθηκαν, διότι ἀπείθησαν στήν κλίση τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ, σύμφωνα μέ τούς Εὐσέβιο,[216] Προκόπιο[217] καί Μ. Βασίλειο.[218]

4.7. *Ἡ ταπείνωση τῶν φιλάρεσκων γυναικῶν τῆς Ἰερουσαλήμ*

Ἕνα ἀκόμη χαρακτηριστικό στοιχεῖο τοῦ κηρύγματος τοῦ προφήτου Ἠσαΐα εἶναι *ἡ ταπείνωση τῶν φιλαρέσκων γυναικῶν τῆς Ἰερουσαλήμ* στό 3,16 - 4,1.

(16) Τάδε λέγει κύριος·
ἀνθ᾽ ὧν ὑψώθησαν αἱ θυγατέρες Σιών
καί ἐπορεύθησαν ὑψηλῷ τραχήλῳ καί ἐν νεύμασιν ὀφθαλμῶν
καί τῇ πορείᾳ τῶν ποδῶν ἅμα σύρουσι τούς χιτῶνας
καί τοῖς ποσίν ἅμα παίζουσαι
(17) καί ταπεινώσει ὁ Θεός ἀρχούσας θυγατέρας Σιών
καί κύριος ἀποκαλύψει τό σχῆμα αὐτῶν
(18) ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ καί ἀφελεῖ κύριος τήν δόξαν τοῦ ἱματισμοῦ
αὐτῶν καί τούς κόσμους αὐτῶν καί τά ἐμπλόκια καί τούς κοσύμβους καί τούς μηνίσκους

---

210. *ΒΕΠ* 23, 16.
211. *ΒΕΠ* 56, 86.
212. *PG* 70, 48A.
213. *ΒΕΠ* 23, 16.
214. *PG* 87B, 1856A.
215. *ΒΕΠ* 56, 86.
216. *ΒΕΠ* 23, 16.
217. *PG* 87B, 1856B.
218. *ΒΕΠ* 56, 86.

(19) καί τό κάθεμα καί τόν κόσμον τοῦ προσώπου αὐτῶν
(20) καί τήν σύνθεσιν τοῦ κόσμου τῆς δόξης καί τούς χλιδῶνας
καί τά ψέλια καί τό ἐμπλόκιον καί τά περιδέξια καί τούς δακτυλίους καί τά ἐνώτια
(21) καί τά περιπόρφυρα καί τά μεσοπόρφυρα
(22) καί τά ἐπιβλήματα τά κατά τήν οἰκίαν καί τά διαφανῆ Λακωνικά
(23) καί τά βύσσινα καί τά ὑακύνθινα καί τά κόκκινα καί τήν βύσσον, σύν χρυσῷ καί ὑακίνθῳ συγκαθυφασμένα καί θέριστρα κατάκλιτα.
(24) Καί ἔσται ἀντί ὀσμῆς ἡδείας κονιορτός
καί ἀντί ζώνης σχοινίῳ ζώσῃ
καί ἀντί τοῦ κόσμου τῆς κεφαλῆς
τοῦ χρυσίου φαλάκρωμα
ἕξεις διά τά ἔργα σου
καί ἀντί τοῦ χιτῶνος τοῦ μεσοπορφύρου περιζώσῃ σάκκον.
(25) Καί ὁ υἱός σου ὁ κάλλιστος, ὅν ἀγαπᾶς,
μαχαίρᾳ πεσεῖται
καί οἱ ἰσχύοντες ὑμῶν μαχαίρᾳ πεσοῦνται.
(26) Καί ταπεινωθήσονται καί πενθήσουσιν αἱ θῆκαι τοῦ κόσμου αὐτῶν
καί καταλειφθήσῃ μόνη καί εἰς τήν γῆν ἐδαφισθήσῃ.
(4,1) Καί ἐπιλήμψονται ἑπτά γυναῖκες ἀνθρώπου ἑνός λέγουσαι·
τόν ἄρτον ἡμῶν φαγόμεθα
καί τά ἱμάτια ἡμῶν περιβαλούμεθα,
πλήν τό ὄνομα τό σόν κεκλήσθω ἐφ᾽ ἡμᾶς,
ἄφελε τόν ὀνειδισμόν ἡμῶν.

(16) Καί λέγει ὁ Κύριος·
ἐπειδή εἶναι ὑπερήφανοι αἱ θυγατέρες τῆς Σιών
καί περιπατοῦν μέ ὑψωμένον τράχηλον καί ἀσέμνους ὀφθαλμούς,
βαδίζουσαι (διά μικρῶν βημάτων) καί χοροπηδοῦσαι περιπατοῦν
καί κωδωνίζουσαι μέ τούς πόδας των.
(17) Καί ὁ Κύριος θά φαλακρώσῃ τό δέρμα (τῆς κεφαλῆς) τῶν θυγατέρων τῆς Σιών
καί ὁ Κύριος θά ἀποκαλύψῃ τό ὄνειδός των.
(18) Κατ᾽ ἐκείνην τήν ἡμέρα θά ἀφαιρέσῃ ὁ Κύριος τόν στολισμόν·

τά στολίδια τῶν ἀστραγάλων, τά κοσμήματα (τῆς
κεφαλῆς) καί τά κοσμήματα (τοῦ τραχήλου),
(19) τά σκουλαρίκια καί τά βραχιόλια καί τούς πέπλους,
(20) τούς κεφαλοδέσμους καί τάς ἁλυσίδας (τῶν ἀστραγάλων)
καί τάς ζώνας καί τά μυροδοχεῖα καί τά φυλακτά,
(21) τά δακτυλίδια καί τούς δακτυλίους τῆς ρινός,
(22) τά ἐπίσημα ἐνδύματα, τούς μανδύας, τά περικαλύμματα
καί τά θυλάκια,
(23) τά διαφανῆ ἐνδύματα, τά λινά ἐνδύματα, τά καλύμματα
(τῆς κεφαλῆς) καί τούς μεγάλους πέπλους.
(24) Καί ἀντί εὐωδίας θά εἶναι δυσωδία
καί ἀντί ζώνης σχοινίον
καί ἀντί τεχνιτῶν βοστρύχων φαλάκρωμα
καί ἀντί (ἐπισήμου) χιτῶνος σακκίνην ζώνην,
διότι ἀντί ὡραιότητος (ἐντροπή).
(25) Οἱ ἄνδρες σου θά πέσουν διά τοῦ ξίφους
καί οἱ ἰσχυροί σου ἐν πολέμῳ.
(26) Καί αἱ πύλαι της θά θρηνήσουν καί θά πενθήσουν
καί ἔρημος θά κάθηται ἐπί τοῦ ἐδάφους.
(4,1) Κατ᾽ ἐκείνην τήν ἡμέραν ἑπτά γυναῖκες θά κρατοῦν
ἕνα ἄνδρα, λέγουσαι·
τόν ἄρτον μας θά τρώγωμεν
καί τά ἐνδύματά μας θά ἐνδυώμεθα·
ἄφησέ μας μόνον νά φέρωμεν τό ὄνομά σου,
ἀφαίρεσε τό ὄνειδός μας.

Στήν ἑνότητα τῶν στίχων 3,16-4,1 ὁ προφήτης καταφέρεται ἀπό τήν ἀρχή μέχρι τό τέλος κατά τῶν γυναικῶν, οἱ ὁποῖες ἀνήκουν στίς ἀνώτερες κοινωνικές τάξεις. Ἀπό τή μιά πλευρά τίς ἐλέγχει γιά τή ματαιόδοξη αὐταρέσκειά τους καί ἀπό τήν ἄλλη τούς προλέγει τό ἄτιμο τέλος τους. Ἀπό τήν ὅλη περιγραφή ἀντλοῦμε καί πολύτιμα στοιχεῖα λαογραφικοῦ ἐνδιαφέροντος, πού ἀναφέρονται στό ντύσιμο, τήν κόμμωση καί τόν ἐν γένει καλλωπισμό τῶν γυναικῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Στό 2,6-21 ὁ προφήτης Ἠσαΐας καταφέρθηκε κατά τοῦ Ἰούδα καί τῆς Ἰερουσαλήμ καθώς καί κατά τῶν ἀνδρῶν γιά νά ἐλέγξει τήν ὑπερηφάνειά τους, ἐδῶ στόν στίχο 3,16 καταδικάζει τήν φιλαρέσκεια τῶν γυναικῶν τῆς Ἰερουσαλήμ, διότι εἶναι πλέον ἤ βέβαιος ὅτι ἡ γυναικεία

μόδα δέν εἶναι κάτι τό ἀδιάφορο, ἀλλά μαρτυρεῖ τήν ἠθική ποιότητα ἑνός λαοῦ. Ἀρχίζοντας λοιπόν ὁ προφήτης τοῦ κατηγορητηρίου κατά τῶν γυναικῶν, προτάσσει καί τήν ἀφορμή τοῦ ἐλέγχου του λέγοντας: «*ἀνθ᾿ ὧν ὑψώθησαν αἱ θυγατέρες Σιών καί ἐπορεύθησαν ὑψηλῷ τραχήλῳ καί ἐν νεύμασιν ὀφθαλμῶν καί τῇ πορείᾳ τῶν ποδῶν ἅμα σύρουσι χιτῶνας καί τοῖς ποσίν ἅμα παίζουσαι*». Ἐλέγχονται οἱ θυγατέρες τῆς Σιών, δηλαδή οἱ γυναῖκες τῆς πλέον ἀριστοκρατικῆς περιοχῆς τῆς Ἰερουσαλήμ ὅπου ἦταν καί τό βασιλικό ἀνάκτορο, διότι εἶναι ὑπερήφανες καί περπατοῦν μέ αὐτοπεποίθηση, ρίπτουν προκλητικά βλέμματα, βαδίζουν μέ μικρά «πηδηχτά» βήματα καί προξενοῦν θόρυβο μέ τά βήματά τους. Ἀναμφίβολα πρόκειται ἐδῶ γιά τή συνήθεια, τήν ὁποία τήν ἐποχή ἐκείνη εἶχαν μεταξύ ἄλλων γυναικῶν τῆς Ἀνατολῆς καί οἱ Ἰσραηλίτιδες νά φέρουν πάνω ἀπό τούς ἀστραγάλους ἀλυσίδα (βλέπε στίχ. 20), τά ὁποῖα κατά τό βάδισμα προξενοῦσαν θόρυβο, γιά νά ἀποσπάσουν τήν προσοχή τῶν ἀνδρῶν. Στόν στίχο 17 περιγράφεται ἡ ἀγανάκτηση τοῦ προφήτου ἀπό τήν ὅλη γενικά διαγωγή τῶν γυναικῶν τῶν ἀρχουσῶν τάξεων, ὥστε ἀπειλεῖ ὅτι «*ταπεινώσει ὁ Θεός ἀρχούσας θυγατέρας Σιών καί κύριος ἀποκαλύψει τό σχῆμα αὐτῶν*» ἤ κατά τό ἑβραϊκό κείμενο «*καί ὁ Κύριος θά φαλακρώσῃ τό δέρμα (τῆς κεφαλῆς) τῶν θυγατέρων Σιών καί ὁ Κύριος θά ἀποκαλύψῃ τό ὄνειδός των*».

Στούς στίχους 18-23 βρίσκουμε πολύτιμες πληροφορίες γιά τήν ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Παλαιστίνης διότι παρατίθεται μακροσκελής κατάλογος τῶν κοσμημάτων καθώς καί τῶν εἰδῶν ἀμφίεσης καί καλλωπισμοῦ -εἴκοσι ἕνα (21) κοσμήματα κατά τό ἑβραϊκό κείμενο καί εἴκοσι τρία (23) κατά τό κείμενο τῶν Ἑβδομήκοντα (Ο')- τῶν πλουσίων γυναικῶν τῆς Ἰερουσαλήμ.[219] Στόν στίχο 24

---

219. Ὁ κατάλογος τῶν κοσμημάτων καί τῆς ἀμφίεσης κατά τήν ἑρμηνεία τοῦ ἀρχ. Ἰωήλ Γιαννακοπούλου, *Παλαιά Διαθήκη*, τόμος 6ος, ἔκδ. Βασ. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1970, 48-50 ἔχει ὡς ἑξῆς: «*Κατά τήν ἡμέρα ἐκείνη τῆς ὀργῆς Του, θά ἀφαιρέσει ὁ Κύριος τή δόξα τῶν ἐνδυμάτων τους καί ὅλα τά στολίδια τους καί συγκεκριμένα τά εἰδικά πλεξίματα τῆς κόμης καί τούς πυργωτούς κότσους, τά σωληνοειδῆ κοσμήματα τῆς κεφαλῆς, περιδέραια, ἀρωματικές βαφές τοῦ προσώπου, συλλογές πολυτελῶν ἱματίων,*

συνεχίζει ὁ προφήτης τόν ἔλεγχο τῶν θυγατέρων τῆς Σιών συμπληρώνοντας ὅτι «*ἔσται ἀντί ὀσμῆς ἡδείας κονιορτός καί ἀντί ζώνης σχοινίῳ ζώσῃ καί ἀντί τοῦ κόσμου τῆς κεφαλῆς τοῦ χρυσίου φαλάκρωμα ἕξεις διά τά ἔργα σου καί ἀντί τοῦ χιτῶνος τοῦ μεσοπορφύρου περιζώσῃ σάκκον*». Ὅ,τι ἀποτελεῖ ἔνδειξη τῆς ἁμαρτωλότητος τῶν θυγατέρων τῆς Σιών, ἡ «*ἡδεία ὀσμή*» ἀπό τή χρήση τῶν ἀρωματικῶν ἐλαίων, ἡ «*ζώνη*», ὁ «*κόσμος τῆς κεφαλῆς ὁ χρυσοῦς*» καί ὁ «*χιτών ὁ μεσοπόρφυρος*» θά ἀντικατασταθοῦν κατά τήν ἡμέρα τῆς καταστροφῆς μέ «*κονιορτόν*», «*σχοινίον*», «*φαλάκρωμα*» καί «*σάκκον*» ἐνδεικτικά τῆς θλίψης καί τοῦ πένθους. Ὁ στίχος κατακλείεται μέ τήν ἐπιβεβαίωση «*ἀντί ὡραιότητος ἐντροπή*», ἡ ὁποία δυνατόν νά ἔχει ἠθική σημασία, ἤ ἀκόμη νά προλέγεται ἡ δουλεία ἤ ἡ ἔνδεια. Στόν στίχο 25 ὁ προφήτης δέν ἀπευθύνεται στήν *θυγατέρα Σιών* (1,8. 10,32) ἤ στήν *παρθένον θυγατέρα Σιών* (37,22) ἀλλά στή μητέρα Σιών. Ὁ λόγος δέν ἀπευθύνεται πρός τίς θυγατέρες τῆς Ἱερουσαλήμ, ἀλλά σέ μία γυναίκα, ἡ ὁποία ἀναμφιβόλως εἶναι ἡ Ἱερουσαλήμ, στήν ὁποία προαναγγέλλει ὅτι «*οἱ ἄνδρες σου θά πέσουν διά τοῦ ξίφους καί οἱ ἰσχυροί σου ἐν πολέμῳ*». Ἄν καί εἶναι σαφές ὅτι αὐτοί οἱ λόγοι προϋποθέτουν ἐχθρική κατοχή τῆς πόλης, ὅμως εἶναι δυνατόν νά συνδεθοῦν ἐμμέσως μέ τίς θυγατέρες τῆς Σιών καί νά σημαίνουν ὅτι αὐτές θά παραμείνουν ἄγαμες διότι οἱ ἄνδρες θά πέσουν στό πεδίο τῆς μάχης.

Συνεχίζοντας ὁ προφήτης στόν στίχο 26 τόν ἀπειλητικό του λόγο κατά τῆς Ἱερουσαλήμ περιγράφει τήν τύχη της μέ τά μελανώτερα χρώματα λέγοντας: «*καί ταπεινωθήσονται καί πενθήσουσιν αἱ θῆκαι τοῦ κόσμου αὐτῶν καί καταλειφθήσῃ μόνη καί εἰς γῆν ἐδαφισθήσῃ*». Ἡ περιγραφή τῆς ἐρημωμένης Ἱερουσαλήμ εἶναι πολύ παραστατική ἀλλά

κοσμήματα τραχήλων, κοσμήματα βραχιόνων, ἄλλα κοσμήματα, κοσμήματα δεξιοῦ βραχίονος, δακτύλια, σκουλαρίκια, ἐνδύματα μέ πορφυρά παρυφή, ἄλλα ἐνδύματα μέ πορφυρένια διακόσμηση, ἐπενδύτες πού φοροῦν στό σπίτι, λεπτά διαφανῆ ἐνδύματα ἀπό τή Λακωνία, ἄλλα ἐνδύματα ἀπό βύσσο, ἀπό ὑάκινθο, ἄλλα ἐνδύματα βαθύ κόκκινο χρῶμα καί ἀπό βύσσο, τά ὁποῖα ἔχουν ὑφανθεῖ μέ χρυσό καί πολύτιμο λίθο ὑακίνθου, θερινά κεφαλομάνδυλα πού ἔπεφταν πλούσια πίσω στίς πλάτες καί δεξιά καί ἀριστερά τῆς κεφαλῆς».

καί πολύ ἀπογοητευτική. Φέρνει στή μνήμη μας τήν εἰκόνα τῆς θρηνούσης χήρας. Ὅπως δηλαδή ἡ χήρα ἔρημη καί μόνη θρηνεῖ τήν ἀπώλεια τῶν ἀγαθῶν, τῶν παιδιῶν, τοῦ συζύγου της, ἔτσι καί οἱ «*πύλαι*» θά θρηνήσουν τά ἐρείπια τῆς πόλης. Οἱ «*πύλαι*» ἀναφέρονται ἐδῶ εἴτε διότι σ᾽ αὐτές θά παύσει νά ἀσκεῖται ἡ δικαστική ἐξουσία,[220] εἴτε διότι θά παύσουν πλέον νά διέρχονται ἀπ᾽ αὐτές οἱ ἄλλοτε πολίτες τῆς πόλης. Στόν στίχο 4,1 ὁ προφητικός λόγος κατακλείεται μέ μία νέα ζωηρότατη ἀλλά καί συγκλονιστική εἰκόνα μέ θέμα τίς θυγατέρες τῆς Σιών. Κατά τήν ἡμέρα ἐκείνη, λέει ὁ προφήτης, δηλαδή κατά τήν ἡμέρα τῆς κρίσεως, καταδίκης καί ἀφανισμοῦ τῶν ἀνδρῶν «*ἐπιλήψονται ἑπτά γυναῖκες ἀνθρώπου ἑνός λέγουσαι· τόν ἄρτον ἡμῶν φαγόμεθα καί τά ἱμάτια ἡμῶν περιβαλούμεθα, πλήν τό ὄνομα τό σόν κεκλήσθω ἐφ᾽ ἡμᾶς, ἄφελε τόν ὀνειδισμόν ἡμῶν*». Θά εἶναι τόσο πολλές οἱ γυναῖκες καί τέτοια λειψανδρία θά ὑπάρχει, ὥστε πολλές ἀπ᾽ αὐτές (ἀφοῦ ἡ σχέση, ἑπτά γυναῖκες καί ἕνας ἄνδρας εἶναι δηλωτική μόνο) δέν θά περιμένουν νά τίς ζητήσουν σέ γάμο, ἀλλά θά ἐκλιπαροῦν ἕνα τυχαῖο ἄνδρα νά τίς νυμφευθεῖ, παραιτούμενες μάλιστα ἐκ τοῦ κατά νόμον δικαιώματος τῆς διατροφῆς καί τῆς ἐνδυμασίας,[221] μόνο καί μόνο γιά νά ξεφύγουν ἀπό τό ὄνειδος τῆς ἀγαμίας καί τῆς ἀτεκνίας.[222]

Ἡ πατερική διδασκαλία ἀναφερομένη στά κύρια σημεῖα τοῦ προφητικοῦ λόγου ἐλέγχει τίς θυγατέρες Σιών γιά τήν «βλακείαν» μέ τήν ὁποίαν φορτικῶς καλλώπιζον τόν ἑαυτό τους καί τήν ἐν γένει ἀδυναμία τους στήν πολυτελή ἀμφίεση, τά πολύτιμα κοσμήματα καί τόν ἐντυπωσιακό καλωπισμό τους. Κρίνοντας τίς ἄρχουσες γυναῖκες τῆς Ἰερουσαλήμ μέ χαρακτηρισμούς ἐνίοτε ὄχι καί τόσο κολακευτικούς, οἱ Πατέρες τίς κατακρίνουν γιά τύφο, ἀπόνεια καί ἀλαζονεία, ἀσέλγεια, ἀσχημοσύνη καί ἀσωτία, φιλοδοξία καί φιλεπιδεικτικότητα, ἀκόλαστη γνώμη καί πορνικό φρόνημα. Μέ ἀφορμή τό Ἠσ. 3,16-4,1 κείμενο ὁ Μ. Βασίλειος ἐπεξεργάζεται ὡρισμένα σημεῖα τοῦ κειμένου

---

220. Πρβλ. *Β' Βασ.* 15,2. *Παρ.* 31,31.
221. Πρβλ. *Ἔξ.* 21,10.
222. Πρβλ. *Ἠσ.* 54,4. *Γεν.* 30,23. *Δευτ.* 7,14.

ὅπως τήν πρόρρηση περί ἑπτά γυναικῶν, γιά νά παρατηρήσει ὅτι ὁ ἀριθμός ἑπτά ἔχει μεγάλη σημασία γιά τόν κατά σάρκα Ἰσραήλ καί ὅτι οἱ ἑπτά γυναῖκες «*ἑπτά πνεύματά εἰσι*», ἤτοι «*πνεῦμα σοφίας καί συνέσεως, πνεῦμα βουλῆς καί ἰσχύος, πνεῦμα γνώσεως καί εὐσεβείας, πνεῦμα φόβου Θεοῦ*». Εἶναι ἀκόμη γιά τόν Μ. Βασίλειο οἱ ἑπτά γυναῖκες ἡ Παλαιά Διαθήκη καί ὁ ἕνας ἄνθρωπος εἶναι ὁ Κύριος, «*ὅς οὐχί εἷς τῶν πολλῶν ἐστιν, ἀλλ᾽ εἷς ἐστι*» καί συνεπῶς «*δύναται ἡ συναγωγή Ἰσραήλ, ἀποθανόντος τοῦ νόμου, ἐν ᾧ κατείχετο καί ἐλευθέρα γενομένη, πρός τό ᾧ θέλει γαμηθεῖσα, μή χρηματίζειν μοιχαλίς, τῷ νυμφίῳ Λόγῳ προσελθοῦσα καί οἱονεί ἐρωτικῶς ἀντεχομένη αὐτοῦ, λέγειν· τό ὄνομά σου κεκλήσθω ἐφ᾽ ἡμᾶς*».[223]

Ὁ Εὐσέβιος παρατηρεῖ ὅτι ὅλα ὅσα ὁ προφήτης περί γυναικῶν λέει, εἶναι δυνατόν νά ἀναφέρονται καί σέ κάθε «*χαύνουσαν καί τεθηλυμμένην*»[224] ψυχή ἐκ τῶν θυγατέρων τῆς Ἐκκλησίας, διότι πολλές ἀπ᾽ αὐτές ἀντί νά ἀρέσκονται σέ εὐφροσύνη καί μῦρο πνευματικό, καθιστάμενες ἔτσι «*ἀποθῆκαι*» τῶν θείων θησαυρῶν, ἐπιδίδονται στόν καλλωπισμό καί τήν ἄφρονη ζωή.

4.8. Ὁ ταλανισμός κατά τῶν μεθύσων καί δωροδοκουμένων δικαστῶν

Στό *Ἠσ.* 5,22-24 ὁ προφήτης στρέφεται ἐναντίον ὅλων ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ρέπουν στήν οἰνοποσία καί διαστρέφουν τό δίκαιο. Πρός ὅλους αὐτούς ὁ προφήτης ἀπειλεῖ παραδειγματική τιμωρία. Παραθέτουμε τό κείμενο:

(22) Οὐαί οἱ ἰσχύοντες ὑμῶν οἱ τόν οἶνον πίνοντες
καί οἱ δυνάσται οἱ κεραννύντες τό σίκερα,
(23) οἱ δικαιοῦντες τόν ἀσεβῆ ἕνεκεν δώρων
καί τό δίκαιον τοῦ δικαίου αἴροντες.
(24) Διά τοῦτο, ὅν τρόπον καυθήσεται καλάμη ὑπό ἄνθρακος
πυρός καί συγκαυθήσεται ὑπό φλογός ἀνειμένης,
ἡ ῥίζα αὐτῶν ὡς χνοῦς ἔσται
καί τό ἄνθος αὐτῶν ὡς κονιορτός ἀναβήσεται·

---

223. *ΒΕΠ* 56, 144.
224. *ΒΕΠ* 23,25.

οὐ γαρ ἠθελησαν τον νομον κυριου σαβαωθ,
ἀλλα το λογιον τοῦ ἁγιου Ἰσραηλ παρωξυναν.

(22) *Ἀλλοίμονον εἰς ἐκεινους, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἥρωες εἰς τὴν οἰνοποσίαν*
και δυνατοι εἰς τὸ να ἀναμιγνυουν σικερα.
(23) *εἰς ἐκεινους, οἱ ὁποῖοι δικαιωνουν τον ἔνοχον ἔναντι δώρου*
και το δικαιον τοῦ δικαιου ἀφαιροῦν ἀπ᾽ αὐτοῦ.
(24) *Δια τοῦτο, καθως κατατρωγει ἡ γλῶσσα τοῦ πυρος την καλάμην*
και το χορτον ἀφανιζεται εἰς την φλογα,
(οὕτω και) ἡ ριζα των θα γινῃ ὡς ἡ σῆψις
και το ἄνθος των θὰ ὑψωθῇ ὡς κονιορτος.
Διοτι ἀπερριψαν τον νομον τοῦ Κυριου τῶν δυνάμεων
και τον λογον τοῦ ἁγιου τοῦ Ἰσραηλ κατεφρόνησαν.

Στους στίχους 22 καί 23 ταλανιζοντας ὁ προφήτης μιά ἄλλη τάξη τῆς ἰουδαϊκῆς κοινωνίας λέει μέ παραστατικό τροπο. «*Οὐαι οἱ ἰσχύοντες ὑμῶν οἱ τον οἶνον πίνοντες καί οἱ δυνασται οἱ κεραννύντες το σίκερα, οἱ δικαιοῦντες τόν ἀσεβῆ ἕνεκεν δωρων και το δικαιον τοῦ δικαίου αἶροντες*». Καί στον στιχο 11 ὁ προφήτης εἶχε καταφερθεῖ κατά τῶν μεθυόντων και τῶν ἐξ αἰτίας τῆς μέθης ἀδυνατούντων νά ἀποδωσουν δικαιοσύνην (*Ἡσ.* 28,7), ἐδῶ ὅμως δέν πρόκειται περί αὐτοῦ. Δέν εἶναι μόνο τό ποτό ἐκεῖνο, τό ὁποῖο σκοτίζει την διάνοιά τους καί καθιστᾶ τήν κρίση τους ἀδύνατη νά διακρίνει τόν ἔνοχο ἀπό τόν ἀθῶο, ἀλλά καί ἡ δωροδοκία, ἡ ὁποια διαφθειρει τον χαρακτῆρα. Οἱ ἄρχοντες-δικαστές καταφευγουν στήν δωροληψία, διότι ἔτσι ἔχουν τά ἀπαραίτητα μέσα (δῶρα), γιά νά ἐξασφαλίσουν ὄχι μόνον τον οἶνο, ἀλλά καί ἄλλα μεθυστικά ποτά, ὅπως ἦταν τό σικερα. Ἡ ἀνάμιξη ἀρωματικῶν μυθιστικῶν ποτῶν, γνωστή σ᾽ ἐμᾶς καί ἀπό ἄλλα χωρία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὅπως π.χ. Ἆσμ. Ἀσμ. 8,2, ἔκανε τό νέο παρασκεύασμα ἐξαιρετικά δυνατό καί συνεπῶς ἐπικίνδυνο γιά ὅλους, ἰδιαίτερα ὅμως γιά ἐκείνους πού ἀσκοῦν τό λειτούργημα τοῦ δικαστοῦ. Ἡ παραπανω ἀνόητη τακτική τῶν δικαστῶν καί ἴσως ὅλων ὅσων ἀσκοῦν κάποιον ἡγετικό ρόλο στήν ἰουδαϊκή κοινωνία ὠθεῖ στή συνέχεια μέ τόν στίχο 24 τόν προφήτη νά ἐξαγγείλει παραδειγματική τιμωρία. Οἱ λόγοι τοῦ Ἡσαΐα:

«Διά τοῦτο, ὅν τρόπον καυθήσεται καλάμη ὑπό ἄνθραπος πυρός καί συγκαθήσεται ὑπό φλογός ἀνειμένης, ἡ ρίζα αὐτῶν ὡς χνοῦς ἔσται καί τό ἄνθος αὐτῶν ὡς κονιορτός ἀναβήσεται· οὐ γάρ ἠθέλησαν τόν νόμον κυρίου σαβαώθ, ἀλλά τό λόγιον τοῦ ἁγίου Ἰσραήλ παρώξυναν» περιγράφουν κατά τόν πλέον παραστατικό τρόπο τήν μέλλουσα τιμωρια, ἡ ὁποία θά ἔρθει πάνω τους. Ἡ εἰκόνα εἶναι παρμενη ἀπό τή γεωργική ζωή. Ὅπως δηλαδή, λέει ὁ προφήτης, τά καλάμια καί τό χορτάρι πού ἀπομένουν μετά τόν θερισμό καιονται, ἡ ρίζα σαπίζει καί τό ἄνθος ἐξανεμίζεται. κατά τον ἴδιο τρόπο θά ἐξαφανισθοῦν ὅλοι ὅσοι ἀρνήθηκαν νά ὑποταχθοῦν στό θέλημα τοῦ Θεοῦ,[225] ὅπως αὐτό ἐξαγγέλεται ἀφ᾿ ἑνός μέν στίς ἐντολές τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου, ἀφ᾿ ἑτέρου δέ στό προφητικό κήρυγμα. Ὅπως ἔχει ὁ στίχος 24, ὁ ἀπειλούμενος ἀφανισμός δέν σχετίζεται ἀμέσως -ἐμμέσως βεβαίως ναί, διότι ἡ δωροδοκία ἀπαγορευοταν ρητά ἀπο τόν νόμο, Ἐξ. 23,8- πρός τίς ταλανιζόμενες ἁμαρτιες των στίχων 22 καί 23, ἀλλά αἰτιολογεῖται ἀπό τήν ἀνυπακοή στίς ἠθικές ἀπαιτήσεις τοῦ Γιαχβέ καί ἀπό τήν περιφρονηση τοῦ προφητικοῦ λόγου.

Σχολιάζοντας ὁ ἱερός Χρυσόστομος τούς στιχους 5, 22-24 ὑπογραμμίζει ὅτι εἶναι *«διπλός ὁ γκρεμός, ἡ τυραννική μέθη καί ὁ ὑπερβολικός βαθμός ἐξουσίας. Διότι σ᾿ ὅλους τούς ἀνθρώπους χρειάζεται λογική σκέψη, πρό πάντων ὅμως σ᾿ ἐκείνους πού κατέχουν τά ἀξιώματα και τίς ἐξουσίες, ὥστε νά μή συμβαίνει, παρασυρομενοι ἀπό τόν ὄγκο τῆς ἐξουσίας, σάν ἀπό κάποια ὁρμητικά καί ἄτακτα ὕδατα, νά πέφτουν στό γκρεμό».*[226] Ἐπίσης κακίζει τήν δωροδοκια ὡς διπλό ἔγκλημα-ἀθώωση τοῦ ὑπευθύνου καί καταδικη τοῦ ἀνευθύνου. *«Διπλό καί πάλι τό ἔγκλημα, τό ν᾿ ἀφήνουν δηλαδή ἐλεύθερο τόν ὑπεύθυνο καί νά καταδικαζουν τον ἀνεύθυνο. Καί τῶν δύο ἡ ρίζα τοῦ ἁμαρτήματος εἶναι ἡ*

---

225. Πρβλ. Ἰωήλ 2,5. Ὀβδ. στίχ 18.

226. Ἰω. Χρυσοστόμου, *Ἑρμηνεία εἰς τόν προφήτην Ἡσαΐαν*. ΕΠΕ 8. 400: *«Διπλοῦς ὁ κρημνός, τυραννίς μέθης, και δυναστειας ὑπερβολη. Πασι μεν γάρ ἀνθρώποις λογισμοῦ χρειά, μάλιστα δε τοῖς ἐν ἀξιώμασι και δυναστειας οὖσιν, ὥστε μή, καθάπερ ἀτάκτων ὑδάτων ρυμη τινι, τω τῆς αρχῆς ἐκφερομένους ὄγκῳ κατακρημνίζεσθαι».*

δωροδοκία».[227] Ὁ Χρυσόστομος στή συνέχεια ἐπεξεργάζεται ὁμιλητικῶς τά κεντρικά σημεῖα τοῦ ταλανισμοῦ. Παράλληλα ὅμως πλουτίζει τήν ἑρμηνεία ἀνακαλύπτοντας τό ἀλληγορικό νόημα κάποιων σημείων τοῦ προφητικοῦ λόγου.

Ὁ ἱστορικός Εὐσέβιος Καισαρείας θεωρεῖ ὅτι ἡ ρίζα εἶναι «*ἡ ὡραιότης τοῦ σώματος*»,[228] ὁ Μέγας Βασίλειος θεωρεῖ τήν φιλαργυρία,[229] *χνοῦς* εἶναι ἡ δόξα τοῦ πλούτου, *ἄνθη* εἶναι ἡ εὐπρέπεια τοῦ ἔθνους.[230] Κατά δέ τόν Θεοδώρητο Κύρου τό *ἄνθος* εἶναι τό πρόσκαιρο τῆς εὐημερίας.[231] Ὁ Μέγας Βασίλειος ὑπογραμμίζει ὅτι *τά ἄνθη τῆς φιλαργυρίας εἶναι οἱ πλεονεξίες, οἱ ἀδικίες, τό ψεῦδος καί οἱ συκοφαντίες.*[232] Νόμος δέ καί λόγιον εἶναι ὁ νόμος τῆς Κ. Διαθήκης καί ὁ ζωντανός Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ μονογενής Υἱός,[233] ὑπογραμμίζουν ὁ Εὐσέβιος, ὁ Μέγας Βασίλειος καί ὁ ἱερός Χρυσόστομος.

Ἐπεξεργαζόμενος ὁμιλητικῶς ὁ Μ. Βασίλειος τό κείμενο Ἠσ. 5,22-24, μεταφέρει τόν προφητικό ταλανισμό ἐπί τούς ἄρχοντας τῆς Ἐκκλησίας, γιά νά τούς παροτρύνει νά ἀπέχουν ἀπό τά πάθη τῆς μέθης, τοῦ φθόνου, τῆς ὑποκρίσεως καί τῆς πρός τόν πλησίον καταλαλιᾶς, «*δι᾽ ὧν μεθυσθεῖσα*

---

227. Ἰω. Χρυσοστόμου, ὅ.π.: «*Διπλοῦν τό ἔγκλημα πάλιν τό τόν ὑπεύθυνον ἀφιέναι, καί τόν ἀνεύθυνον καταδικάζειν. Ἑκατέρου ἁμαρτήματος ἡ ρίζα δωροδοκία*».

228. *ΒΕΠ* 23,29.

229. *ΒΕΠ* 56,182: «*Ῥίζαν λέγων τήν φιλαργυρίαν δηλονότι, περί ἧς καί ὁ Ἀπόστολος ἀπεφήνατο, ὅτι «Ρίζα πάντων τῶν κακῶν, ἐστιν ἡ φιλαργυρία' Τιμ. 6,10*».

230. *ΒΕΠ* 23,29: «*... καί ἡ τοῦ πλούτου δόξα καί τοῦ παντός ἔθνους ἡ εὐπρέπεια, ὅσον οὐδέπω κονιορτοῦ δίκην διασκεδασθήσεται*».

231. *PG* 81,260C: «*Καλεῖ δέ ρίζαν μέν αὐτούς, ἄνθος δέ τῆς εὐημερίας τό πρόσκαιρον*».

232. *ΒΕΠ* 56, 183: «*Οὕτω καί τά τῆς φιλαργυρίας ἄνθη, αἱ πλεονεξίαι, αἱ ἀδικίαι, τό ψεῦδος, αἱ συκοφαντίαι, τά ἄλλα ὅσα τῆς πονηρᾶς ῥίζης ἐστίν βλαστήματα, ἀναιρετικά τῆς ζωῆς ἡμῶν ἐστι, τῇ καθαρότητι τοῦ πνεύματος ἐμποδίζοντα*».

233. *ΒΕΠ* 23: «*Ἐπειδή, φησίν, οὐκ ἠβουλήθησαν τόν νόμον τῆς Καινῆς Διαθήκης· ἀλλά τόν ζῶντα τόν Θεοῦ Λόγον παρώξυναν*». ΒΕΠ 56, 183: «*Νόμον καί λόγιον διαφόρους λέγει προσηγορίας Κυρίου. Διά τοῦτο ὡς περί ἐμψύχου τοῦ λογίου ὁ προφήτης φησί· Τό λόγιον Κυρίου παρώξυναν. Νόμος γάρ ζῶν καί Λόγος Θεοῦ ὁ μονογενής υἱός, δι᾽ οὗ τά πάντα*». Καί ΕΠΕ 8, 402: «*Λόγιον τόν νόμον λέγει*».

ἡ ψυχή ἐπιλανθάνεται τῆς σοφίας».[234]

Ἐπίλογος

Ὁλόκληρο τό βιβλίο τοῦ προφήτου Ἠσαΐα ἀποτελεῖ τό προφητικό του κήρυγμα, τό ὁποῖο ἐκτείνεται σέ διάρκεια σαράντα (40) ἐτῶν. Τό κήρυγμα αὐτό εἶναι *θεολογικό, κοινωνικό, πολιτικό*, καί *ἐθνικό*. Ἀποδέκτης τοῦ κηρύγματος τοῦ προφήτου Ἠσαΐα εἶναι ὅλος ὁ κόσμος.

«Κόσμος» γιά τόν Ἠσαΐα δέν εἶναι μόνον ὁ Ἰσραήλ, ἀλλά ὅλα τά ἔθνη, καθένα ἀπό τά ὁποῖα καλεῖται νά διαδραματίσει ἀνάλογο ρόλο στήν ἐφαρμογή τοῦ θείου σχεδίου γιά τά ἀνθρώπινα πράγματα. Οἱ προστριβές μεταξύ τῶν λαῶν καθώς καί οἱ ἐσωτερικές ταραχές τῶν κρατῶν ὀφείλονται στόν Θεό καί μόνον.[235] Συνεπῶς ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος μπορεῖ νά βοηθήσει εἶναι μόνο ὁ Γιαχβέ-Θεός τῆς ἱστορίας καί ὄχι ἄλλες δυνάμεις, ἡ στρατιωτική δύναμη, ἡ διπλωματία, πολύ δέ περισσότερο οἱ συμμαχίες τῶν λαῶν. Ἐμφορούμενος ἀπ᾿ αὐτή τήν πίστη ὁ προφήτης καταφέρεται δριμύτατα κατά τῆς καθαρῶς κοσμικῆ-ὠφελιμιστικῆς πολιτικῆς τῶν συμμαχιῶν, διότι αὐτές φανερώνουν τήν ἀπομάκρυνση τοῦ Ἰούδα ἀπό τόν Θεό[236], ἀπό τόν ὁποῖον

---

234. ΒΕΠ 56,181: *«Μέθη γάρ δεινή, φιλοδοξία καί φιλαρχία. Δεινόν μέθυσμα φθόνος, δεινόν ἡ ὑπόκρισις καί ἡ τοῦ πλησίον καταλαλιά· οἷς μεθυσθεῖσα ἡ ψυχή, ἐπιλανθάνεται τῆς σοφίας».*

235. Ἠσ. 13, 7: *«Ἰδού ἐγείρω ὑμῖν τούς Μήδους, οἵ ἀργύριον οὐ λογίζονται, οὐδέ χρυσίου χρείαν ἔχουσιν»*. Καί Ἠσ. 19, 2: *«καί ἐπεργερθήσονται Αἰγύπτιοι ἐπί Αἰγυπτίους, καί πολεμήσει ἄνθρωπος τόν ἀδελφόν αὐτοῦ καί ἄνθρωπος τόν πλησίον αὐτοῦ, πόλις ἐπί πόλιν, νομός ἐπί νομόν».*

236. Ἠσ. 30, 1-7: *«Οὐαί τέκνα ἀποστάται, τάδε λέγει Κύριος. ἐποιήσατε βουλήν οὐ δι᾿ἐμοῦ καί συνθήκας οὐ διά τοῦ πνεύματός μου προσθεῖναι ἁμαρτίας ἐφ᾿ ἁμαρτίας, ² οἱ πορευόμενοι καταβῆναι εἰς Αἴγυπτον, ἐμέ δέ οὐκ ἐπηρώτησαν, τοῦ βοηθηθῆναι ὑπό Φαραώ καί σκεπασθῆναι ὑπό Αἰγυπτίων. ³ ἔσται γάρ ὑμῖν σκέπη Φαραώ εἰς αἰσχύνην καί τοῖς πεποιθόσιν ἐπ᾿ Αἴγυπτον ὄνειδος. ⁴ὅτι εἰσίν ἐν Τάνει, ἀρχηγοί ἄγγελοι πονηροί· ⁵ μάτην κοπιάσουσι πρός λαόν, ὅς οὐκ ὠφελήσει αὐτούς οὔτε εἰς βοήθειαν, οὔτε εἰς ὠφέλειαν, ἀλλά εἰς αἰσχύνην καί ὄνειδος. ⁶ Ἡ ὅρασις τῶν τετραπόδων τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ἐν τῇ θλίψει καί τῇ στενοχωρίᾳ, λέων καί σκύμνος λέοντος ἐκεῖθεν καί ἀσπίδες καί ἔκγονα ἀσπίδων πετομένων, οἵ ἔφερον ἐπί ὄνων*

ἐξαρτῶνται τά πάντα καί στόν ὁποῖον πρέπει νά καταφεύγει ὁ λαός του.[237] Νά γιατί θά πεῖ «*Αἰγύπτιον ἄνθρωπον και οὐ Θεόν*».[238] Οἱ πολεμικές ἐπιχειρήσεις τῶν λαῶν κατά τοῦ Ἰούδα ἀποβλέπουν στή νουθεσία του, διότι ὁ Γιαχβέ-Θεός εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ὁδηγεῖ τόν ἐχθρικό στρατό καί οἱ Ἀσσύριοι εἶναι τό ὄργανο μόνον στά χέρια τοῦ Θεοῦ, μέ τό ὁποῖο ὁ Θεός θά τιμωρήσει τόν Ἰούδα,[239] ἀλλά καί δέν θά ἐπιτρέψει νά ἐξαφανισθεῖ ἀπό προσώπου τῆς γῆς.[240] Ὁ Γιαχβέ τιμωρεῖ καί ὁ Γιαχβέ σώζει. Ἡ κριση τοῦ Θεοῦ εἶναι τιμωρία γιά τόν ἀγνώμονα λαό καί συγχρόνως σωτηρία γιά τό μέρος ἐκεῖνο τοῦ λαοῦ, τό ὁποῖο θά γλυτώσει ἀπό τήν κρίση και θά ἔχει ἀποκαθαρισθεῖ μέσα ἀπ᾿ αὐτή, θά ἀποτελέσει τό ἱερό «*κατάλοιπον*»,[241] τό ὁποῖο θεωρεῖ τήν πίστη στό Γιαχβέ-Θεό ὡς τήν οὐσία τῆς θρησκειας και ρυθμίζει τή ζωή του σύμφωνα πρός τό ἅγιο θέλημα τοῦ Θεοῦ. Τό διασωθέν ἀπό τήν τιμωρία κατάλοιπο θά γίνει ὁ πυρήνας ἑνός νέου και καλύτερου Ἰούδα.

Ὁ προφήτης Ἡσαΐας ὀνομάζεται *μεγαλοφωνοτατος* ἀλλά καί ὁ «*Εὐαγγελιστής προφήτης*» τῆς Π. Διαθήκης διότι προανάγγειλε τή ἐκ Παρθένου γέννηση τοῦ «*Ἐμμανουήλ*»,[242] καθώς καί τήν ἔλευση τοῦ «Μεσσίου»[243] καί τοῦ κράτους τῆς «εἰρήνης».[244] Ἄν καί ὁ Μεσσίας παριστάνεται ὡς ἐπί-

---

καί καμήλων τόν πλοῦτον αὐτῶν πρός ἔθνος, ὃ οὐκ ὠφελήσει αὐτους. ⁷ Αἰγύπτιοι μάταια καί κενά ὠφελήσουσιν ὑμᾶς· ἀπάγγειλον αὐτοῖς, ὅτι ματαία ἡ παράκλησις ὑμῶν αὕτη» καί *Ἡσ.* 31, 1-3: *«Οὐαί οἱ καταβαίνοντες εἰς Αἴγυπτον ἐπι βοήθειαν, οἱ ἐφ᾿ ἵπποις πεποιθότες και ἐφ᾿ ἅρμασιν, ἔστι γάρ πολλά, καί ἐφ᾿ ἵπποις, πλῆθος σφοδρα, και οὐκ ἦσαν πεποιθότες ἐπί τον ἅγιον τοῦ Ἰσραήλ και τόν Κυριον οὐκ ἐζήτησαν. ² καί αὐτός σοφῶς ἦγεν ἐπ᾿ αὐτούς κακά, καί ὁ λόγος αὐτοῦ οὐ μή ἀθετηθῇ, καί ἐπαναστατήσεται ἐπ᾿ οἴκους ἀνθρώπων πονηρῶν καί ἐπί τήν ἐλπίδα αὐτῶν τήν ματαιαν. ³Αἰγύπτιον ἄνθρωπον καί οὐ Θεόν, ἵππων σάρκας καί οὐκ ἔστι βοήθεια· ὁ δέ Κυριος ἐπάξει τήν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ᾿ αὐτούς, και κοπιάσουσιν οἱ βοηθοῦντες, καί ἅμα πάντες ἀπολοῦνται».*

237. *Ἡσ.* 22,11.
238. Πρβλ. *Ἡσ.* 31, 3.
239. Πρβλ. *Ἡσ.* 13, 3.
240. *Ἡσ.* 10, 20 ἑξ.
241. *Ἡσ.* 4, 2 ἑξ. 6, 13. 10, 20 ἑξ.
942. *Ἡσ.* 7,14.
243. *Ἡσ.* 9,1 ἑξ.
244. *Ἡσ.* 11, 1-16.

γειος βασιλεύς καί σωτήρας τοῦ λαοῦ του ἀπό τήν ἀσσυριακή ἐπιβολή κατά τήν ἐποχή τοῦ Ἠσαΐα, ἡ προφητεία του περί τῆς ἐλεύσεως τοῦ Μεσσία παίρνει τίς πραγματικές της διαστάσεις ἐκτός τοῦ ἱστορικοῦ χώρου τῆς Π. Διαθήκης. Κηρύχθηκε γιά τόν παλαιό Ἰσραήλ, ἀλλά ἀναδείχθηκε σέ μιά ἀπό τίς σπουδαιότερες διδασκαλίες τῆς Π. Διαθήκης, θέρμανε τήν καρδιά τοῦ περιούσιου λαοῦ γιά νά μεσουρανήσει στή λυτρωτική ἐμπειρία τοῦ Χριστοῦ ὡς τοῦ ἀναμενόμενου Μεσσία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α′ ΠΗΓΕΣ

1. ΕΛΛΗΝΙΚΑ

Ἡ Παλαιά Διαθήκη κατά τούς Ο′. Ἔκδοση «ΖΩΗΣ» Ἀθῆναι 1950.

Ἡ Παλαιά Διαθήκη κατά τούς Ο′. Ἐπιστημονική ἐπιμέλεια Prof. D. Dr. Alfred Rahlfs, ἔκδ. «Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος», Ἀθῆναι 1981.

Βασιλείου Καισαρείας τοῦ Μεγάλου, *Ἑρμηνεία εἰς τόν προφήτην Ἡσαΐαν*, PG 30, 118-668. ΒΕΠ 56, 49-294.

Εὐσεβίου Καισαρείας, *Ὑπομνήματα εἰς Ἡσαΐαν*, PG 24, 89-526. ΒΕΠ 23, 12-254.

Ἡσυχίου Ἱεροσολύμων, *Ἑρμηνεία εἰς Ἡσαΐαν*, PG 93, 1369-1386.

Θεοδωρήτου Κύρου, *Εἰς τόν Ἡσαΐαν προφήτην ἑρμηνεία κατ' ἐκλογήν*, PG 81, 215-494.

Θεοδώρου Ἡρακλείας, *Ἐκ τῆς εἰς Ἡσαΐαν ἐξηγήσεως*, PG 18, 1307-1378.

Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Ἐξήγησις ὑπομνηματική εἰς τόν προφήτην Ἡσαΐαν*, PG 70, 1-1450.

Προκοπίου Γαζαίου, *Ἐπιτομή τῶν εἰς τόν προφήτην Ἡσαΐαν καταβεβλημένων διαφόρων ἐξηγήσεων*, PG 87, 1817-2717.

Χρυσοστόμου Ἰωάννου, *Ἑρμηνεία εἰς τόν προφήτην Ἡσαΐαν*, PG 56, 45-152. ΕΠΕ 8, 190-509.

Ὠριγένους, *Ὁμιλίαι εἰςτόν Ἡσαΐαν*, PG 13, 219-254.

2. ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΑ

La Bible, Traduction Oecumιnique de la Bible, ιd. Cerf, Paris 1997.

La Bible de Jιrusalem, ιd. Cerf, Paris 1974.

La Sainte Bible, ιd. Societι Biblique de Genθve, 1985.

Esaie 1-12, par Edmond Jacob, ιd. Labor et Fides, Genθve 1987.

Nouveau Commentaire Biblique, par Guthrie, Motyer, Stibbs, Wiseman, ed. Emmaus, Saint-Legier (Suisse) 1978.

Les prophetes d Israel, par Evode Beaucamp, ιd. Cerf, Paris 1987.

Prophιties messianiques, par Roger Liebi, ιd. Bibles et traitιs Chrιtiens, Vevey 1995.

Isaie, Expliqui par les Peres, par A. G. Hamman, ed. Desclie de Brouwer, Artiques-Bordeaux 1983.
F.B. Meyer, *Bible Commentary*, Ed. Tyndale House, Illinois 1984. *The New Century Bible Commentary*, Isaiah 1-39, by R. E. Clements, London 1987, Isaiah 40-66, by R. N. Whybray, London 1990.
The Wycliffe, Bible Commentary, by Pfeiffer, Harrison, Ed. Moody, Chicago 1983.
Ungers Bible Handbook, by M. Unger, Ed. Moody, Chicago 1967.
A Guide to the Prophets, by Stephen Winward, John Knox Press, Athlanta 1983.

Β' ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

῾Αγιαννίτης, *«῾Η κλῆσις καί τό κήρυγμα τοῦ προφήτου ᾿Αμώς», Πάνταινος*, 1977, 138 ἑξ. 199 ἑξ.
᾿Αγναΐδης, ᾿Ι., *Οἱ Προφῆται εἰς τήν ἀρχαία ἑβραϊκή πολιτεία*, Θεσσαλονίκη 1966.
᾿Αντωνιάδης Βασίλειος, «᾿Εκ τῶν τοῦ ᾿Ησαΐου», *᾿Ορθοδοξία* 1927, 241 -247.
Βέλλας Βασίλειος, «Αἱ προφητεῖαι τοῦ ᾿Αμώς», *Ποιμήν* 1938, 5 ἑξ., 30 ἑξ., 81 ἑξ., 101 ἑξ.
- «Μία περί ᾿Εκκλησίας προφητεία τοῦ ᾿Ησαΐου», *᾿Ορθόδοξος Σκέψις*, 1959, 100 ἑξ.
- *Θρησκευτικαί προσωπικότητες τῆς Π.Δ.*, τόμ. 2, ᾿Ησαΐας- ᾿Αθῆναι 1963.
- ᾿Αμώς, Εἰσαγωγή- ᾿Αθῆναι 1974.
Γιαννακοπούλου ᾿Ιωήλ, ᾿Αρχ. ῾Η Παλαιά Διαθήκη. *῾Ο Προφήτης ᾿Ησαΐας*, Θεσσαλονίκη 1970.
Γρατσέας Γ., *Προχώρα λαέ μου. ᾿Από τό κοινωνικό κήρυγμα τῆς Π. Διαθήκης*, ᾿Αθήνα 1983.
Δόϊκος Δαμιανός, «῾Ο Προφήτης ᾿Ησαΐας», *Ε.Ε.Θ.Σ.Θ.*, 1974- Παράρτημα.
Καϊμάκης Δημήτριος, *Θέματα προφητικῆς ἐσχατολογίας*, Θεσσαλονίκη 1987.
Καλαντζάκης Σταῦρος, *Οἱ θεολογικες ἰδέες τοῦ Προφήτου ῾Ιερεμίου*, Θεσσαλονίκη 1996.
- «῾Ο δισταγμός τοῦ ῾Ιερεμία στήν προφητική του κλήση. Θεολογική ἐμβάθυνση στή βιβλική προφητεία», *ΕΕΘΣΘ* 27

(1985), 281 ἑξ.
Καντώνης Ἀ., «Ὁ προφήτης Ὠσηέ», *Ὀρθοδοξία,* 1945, 123 ἑξ.
Καράτζαλης Τῖτος, «Ἡ ἠθική διδασκαλία τῶν μειζόνων προφητῶν», *Ἐκκλησία* (1961), 165 ἑξ.
Κωνσταντίνου Μιλτιάδης, «Ὁ Ναός στό ὅραμα τῆς κλήσεως τοῦ Ἠσαΐου», *Δελτίον Βιβλικῶν Μελετῶν,* 1985, 88 ἑξ.
Μαραγκουδάκης, Δ., «Τό δυνατόν καί ἡ ἱστορική ἀναγκαιότης τῶν προφητειῶν», *Νέα Σιών* 6 (1907) - 9 (1909).
Marti K., *Κλείς Ἠσαΐου κατά τήν ἑρμηνείαν,* Ἀθῆναι 1939.
Μεφτίδης Α., «Οἱ μεγάλοι προφῆται Ἰσραήλ», *25ετηρίς Ἀρχιερατείας Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Διοδώρου,* Ἱερουσαλήμ, 1988, 121 ἑξ.
Μουστάκης Βασίλειος, «Ἡ προφητεία τοῦ Ναούμ», *Ἐφημέριος* 1983.
Μπρατσιώτης Παναγιώτης, *Ὁ Προφήτης Ἠσαΐας,* Εἰσαγωγή, Κείμενο Ἀθῆναι 1956.
Μωραΐτης Δημήτριος, «Ἡ διδασκαλία τῆς Π. Διαθήκης», *Ἐκκλησία* 1934, 339 ἑξ.
Παναγόπουλος Ἰω., «Ἡ ἀρχέγονη Ἰσραηλιτική προφητεία», *ΕΕΘΑ* 1986, 229 ἑξ.
Παπαϊωάννου Χ., «Ἡ προφητεία τῶν Ἰουδαίων», *Χριστιανικό Ἡμερολόγιον* 1926, 270 ἑξ.
Παρασκευαΐδης Θ., «Αἱ θεμελιώδεις σκέψεις καί ἡ εἰκών τοῦ χαρακτῆρος τοῦ προφήτου Ἀμώς χάριν τοῦ κηρύγματος», *Ἐκκλ. Φάρος* 1932, 257-280.
- «Ἡ Ἁγία Γραφή καί τό κήρυγμα», *Θεολογία* 1929.
- «Ὁ Προφήτης Ἠσαΐας ὡς κῆρυξ καί ὡς πηγή κηρύγματος», *Ἐκκλησιαστικός Φάρος.*
Στάμος Π., *Ἡ παιδαγωγική ἀξία τῆς Π. Διαθήκης,* Ἀθῆναι 1972.
Τζιρίδης Κ., «Ἡ ἀρνητική κριτική καί οἱ προφῆται», *Ποιμήν* 1933, 64 ἑξ. 116 ἑξ.
Τίτος, Μητρ. Παραμυθίας, «Αἱ περί εἰρήνης ἰδέαι τῶν προφητῶν», *Νέα Σιών* 1983, 91 ἑξ.
Τρεμπέλας Παναγιώτης, «Αἱ προφητεῖαι», *Πάνταινος* 10 (1918)-(11 (1919).
- *Ὑπόμνημα εἰς τόν προφήτην Ἠσαΐαν,* Ἀθῆναι 1968.
Turston W., «Ἡ προφητεία ὡς τεκμήριο θείας ἀποκαλύψεως», *Ἐκκλησία* 1934, 371 ἑξ.

Φούντας Ἱερεμίας, *Ὁ Προφήτης Ἱερεμίας*, Ἀθῆναι 1975.
Χαστούπης Ἀθαν. «Τό βιβλίον τοῦ Ὠσηέ», *Θεολογία* 1986, 503 ἑξ.

Θεοφάνη Μαλκίδη
Λέκτορα Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης

Les communautés grecques et religion dans l'espace du Pont Ephxine (Mare Noire). L'Hellénisme de la Roumanie.

Introduction

La présence des Grecs en Roumanie contemporaine remonte à l'antiquité. Au VIIème siècle av. J-C, près de l'embouchure de la rivière d'Ister (le Danube contemporain) les Milésiens ont fondé la première colonie, Istria, où ont été découverts des vestiges provenant des temples de Zeus, d'Apollon, de Poséidon, d'Hermès, de Dimitra et d'autres divinités grecques. Les Milésiens ont aussi fondé la cité de Tomis, la Constans contemporaine, où ont été découvertes des pièces représentant des dieux antiques.

Au VIème siècle, ce sont également les Milésiens qui ont fondé la cité de Callatis, (la Mangalia d'aujourd'hui), dont les habitants pratiquaient la religion panhellénique commune[1]. En outre, on devrait mentionner deux colonies importantes, à savoir Aegessus, la Tulcea contemporaine, et Axiopolis, appelée aujourd'hui Cernavoda. Ces deux colonies, unies avec les trois précédentes, ont formé une alliance, le *'Koinon des Hellènes',* ayant Tomis comme siège.

Dans la mesure où les navires grecs approchaient constamment les

---

1. Sergeef, V. *Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας,* (Histoire de la Grèce Ancienne), Athènes, p.158.

cités côtières, la communication avec les autres cités helléniques s'est développée rapidement et des liens ont été crées. Cela a eu comme conséquence l'installation progressive des Hellènes à ces régions. Leur nombre était d'abord limité, mais suite à la prise de Constantinople par les Ottomans- Turks, le flux vers le Nord a commencé de s'intensifier, notamment pendant les trois derniers siècles, quand la Porte a inauguré le placement des Phanariotes en Moldavie et en Valachie en tant que souverains. Il faut noter que ces deux régions bénéficiaient d'un régime de semi-indépendance envers l'Etat Ottoman[2].

Byzance

La fondation de la Métropole d'Hongrie Valachie en 1359 a joué un rôle central pour la formation de la vie religieuse et politique des souverains[3]. Le premier prélat était le Grec Yakinthe Kritopoulos, nommé par le souverain de la Valachie, Alexandre Basarab. En 1500 le souverain Radu le Grand a invité en Valachie le Métropolite Grec Nifon, pour que ce dernier réorganise l'église de la Valachie, en sacrant notamment des évêques. On constate aussi une large entrée des prêtres Grecs au temps de Neagoe Basarab à 1514. Dans la région de Moldavie-Valachie, la première école où l'enseignement se faisait en grec a été érigée par Jacob Basilikos, qui est devenu souverain de la Moldavie (1561-1564). Vers le milieu du XVIIème siècle, Païsios Ligaridis et Ignace Petridis ont fondé une école à Turgovitse. Basile Lupu, le souverain de la Moldavie a fondé vers 1640 l'Académie Grecque à Iasio et il a ordonné que les moines Grecs soient admis dans les couvents, pour enseigner aux enfants des boyards la langue et la civilisation grecque.

Au milieu des années 1670, le théologien Grec, Germain d'Aetolie (ou de Locride), Métropolite de Nysse et disciple du grand philosophe Théophile Korrydaleus (1574 – 1646), a enseigné pour la première fois le sens du Nouvel Aristotélisme à l'Académie de Bucarest, où la langue d'instruction était le grec classique. Quelques décennies plus tard, cette

---

2. Floresku, R. 'The Phanariote regime in the Danubian Principalities' *Balkan Studies* 9 (2) p. 313-314.

3. Sur les hégémonies et en particulier sur la communauté grecque en Transylvanie voire Tsourka – Papastathi, D.E. *Ἡ ἐλληνικη ἐμπορική κομπανία τοῦ Σιμπιοῦ Τρανσυλβανίας, 1636-1848, Ὀργανωση και Δικαιο* (La compagnie commerciale grecque à Sibiou de Transylvanie, Organisation et Droit), Thessalonique, 1994, p.20s.

Académie fut réorganisée par Sevastos Kymnitis, savant et écrivain grec,qui à l'époque était l'invité du souverain de la Valachie. Kymnitis a aussi entrepris la direction de l'école secondaire, laquelle formait - avecles écoles de Constantinople - les deux centres les plus importants de l'enseignement supérieur pour les peuples orthodoxes de l'Empire Ottomane. Le souverain de Valachie, Servan Cantacuzène, qui a fondé des imprimeries grecques, a chargé en 1688 le Métropolite de Nysse de la traduction de l'Ecriture Sainte vers le roumain.

La période meta-byzantine

L'héritage byzantin fut important dans les domaines de l'administration, de la législation, de la religion, de la société, de la vie intellectuelle, de la langue et de l'art. Pendant l'occupation turque, plusieurs scientifiques ont étudié l'héritage byzantin en Moldavie – Valachie. Parmi les raisons de ce choix était que ce pays était imprégné de la tradition byzantine et tourné vers l'Hellénisme, car les souverains avaient les mêmes convictions religieuses. Une autre raison était la méfiance que montrait le pays envers les occidentaux.[4]

Les Grecs contrôlaient l'église et, de cette manière, ont contribué à la consolidation de l'Orthodoxie, à l'enseignement, au commerce, à la pratique des métiers et au développement de toute autre activité qui pourrait être porteur de civilisation. Les Grecs deviennent donc les principaux porteurs de nouvelles idées, de nouveaux besoins, de nouvelles marchandises. Ils sont pour la plupart des bourgeois et ils ont constitué la classe bourgeoise roumaine.[5]

En particulier dans les villes près du Danube, c'est-à-dire Braila, Galatzi, Tulcea, Sulina et Constans, les Grecs se sont distingués des autres habitants. Ils tenaient les plus importants bureaux de navigation, les magasins commerciaux, les tavernes, les pâtisseries, les hôtels, ainsi que lesusines de poterie, de marchand de farine, de chaussures, de métallurgie, etc. En 1880 Drovoutsa avait 3.200 commerçants Grecs.[6]

---

4. Leftsenko, S. *Ἱστορία τοῦ Βυζαντίου* (Histoire de Byzance), Athènes 1976, p. 129.

5. Cicanci, O. *Companiile Grecesti din Transilvania si comertul european in anii 1636-1746.*

6. Gioriceanu, G. *La Roumanie économique,* Paris 1931, p.151.

Aux environs de Bucarest, le Grec Malaxas a construit une des deux plus grandes unités industrielles qui existaient en Roumanie avant la guerre. Cette unité produisait, entre autres, des machines à vapeur qui étaient utilisées aux chemins de fer. En plus, les Grecs contrôlaient la plupart du commerce d'importation et d'exportation : ils importaient de la Grèce surtout des agrumes, de l'huile d'olives et des olives, et ils exportaient des animaux et du bois de construction. La domination des Grecs était si apparente, qu'on utilisait la langue grecque pour les transactions commerciales.[7]

Les Grecs ont également apporté les premiers brise-glace au Danube Bas, où régnaient les sloops grecs ayant des capitaines et des marins surtout de Céphalonie. Pendant la deuxième décennie du XXème siècle, les 73 de 88 capitaines–pilotes des remorqueurs étaient Grecs.[8] Les sloops arrivaient à Vienne après avoir traversé les divers ports de la frontière roumanobulgare, de Yougoslavie et de Budapest.

Communautés

La période révolutionnaire

Les relations entre les Grecs et les indigènes étaient si étroites, qu'elles ont conduit à un grand nombre de mariages ; les fruits de ces mariages étaient des personnalités importantes de Roumanie : à titre d'exemple on pourrait citer Michel le Brave, souverain de Valachie, qui fut le premier à unifier les principats roumains en 1600 et dont la mère était une Grecque qui s'appelait Théodora. EN plus, on pourrait mentionner Nicolae Iorga, qui déclarait avec orgueil que son origine remontait à la famille byzantine d'Argyropoulos.

Par ailleurs, l'Hellénisme de Roumanie a contribué de diverses manières à la lutte pour l'indépendance. Il existe une liste contenant les noms des Grecs, qui étaient membres de l'Hétairie, en provenance de plusieurs villes : Bucarest, Iasio, Galatzi, Ismaélie etc. Ces hommes montraient un intérêt actif pour la lutte imminente et ils étaient en contact

---

7. Amados, K. *Οἱ Ἕλληνες εἰς τήν Ρουμανίαν πρό τοῦ 1821, Πρακτικά Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* (Les Grecs en Roumanie avant 1821, Actes de l'Académie d'Athènes), 19, (1944), p.413-434.

8. Fokas Spyridon, *Οἱ Ἕλληνες εἰς τήν ποταμοπλοΐαν τοῦ Κάτω Δουνάβεως* (Les Grecs et la navigation du Danube Bas), Thessalonique 1975, p.48.

constant avec les organisateurs et les protagonistes de la Révolution Grecque, comme étaient I. Farmakis et Georgakis Olympios.

Lors du séjour d'Alexandre Hypsilantis à Iasi, vers la fin de février 1821, celui-ci a rassemblé de l'argent, des chevaux, des aliments, des armes et des munitions de guerre par les Grecs d'Iasio et a recruté des volontaires. On connaît bien l'héroïsme du Bataillon Sacré, formé à Fox Ani, en Moldavie par 500 jeunes Grecs qui se sont presque tous sacrifiés lors de la bataille de Dragatsani, le 8 juin 1821. En fournissant des volontaires et en faisant des collectes, les communautés ont participé également à toutes les luttes nationales postérieures, c'est-à-dire la lutte macédonienne, les Guerres balkaniques, la Première et la Deuxième Guerre Mondiale et la campagne de l'Asie Mineure. En plus, les communautés ont offert du logement et de la nourriture aux réfugiés qui arrivaient aux colonies par les divers fronts.

Le rôle de l'Eglise

Les immigrés Grecs, qui affluent à partir du XVIIIème siècle, avaient comme souci initial de s'organiser en communautés, dès qu'ils pouvaient regrouper un grand nombre de personnes, mais aussi de fonder des églises et d'écoles, qui ont toujours joué un rôle prépondérant.[9]

C'est ainsi qu'a commencé l'organisation des communautés dans plusieurs villes, comme à Bucarest, Constans, Braila, Galatzi, Sulina, Tulcea, Ismaélie, Ploesti, Brasov, Tirgoviste, Iasio, Piatra Neams, Prahova, Pitesti, Calarasi, Craiova, Oradea, Cluz, Calafat, Mangalia, Jiourgiou, Bazarzik et ailleurs. Plusieurs de ces communautés sont reconnues comme des personnes morales, par des protocoles signés le 19 décembre 1900 et le 11 août 1931 ; ces protocoles font référence aux églises, aux écoles, ainsi qu'aux propriétés appartenant aux communautés. Toutefois, ces propriétés ont été confisquées par le régime communiste imposé après la fin de la Deuxième Guerre Mondiale et n'ont pas encore été restituées aux communautés, comme c'est le cas avec la propriété de l'Eglise Catholique. Ces églises et ces écoles ont été construites avec les donations des Grecs appartenant aux communautés. L'église de la Dormition à Vraila, édifiée environ en 1890, est la plus grande église des Balkans,

---

9. Psiroukis, N. *Τό νεοελληνικό παροικιακό φαινόμενο* Le phénomène des colonies grecques), Athènes 1983, p.140.

après l'Aghia Sofia de Constantinople. D'un style architectural gothique elle avait un grand nombre des offrandes riches, des images portables inappréciables, des vêtements sacerdotales et des livres.

L'église de la Transfiguration à Constans, une basilique à trois nefs, s'est achevée en 1868 et elle fut la première église chrétienne de cette ville. Il est à signaler que tous les chrétiens allaient à la messe de l'église grecque, car la première église roumaine n'a été inaugurée que 27 années plus tard, en 1895. C'est dans cette église qu'on a célébré la première doxologie officielle pour la libération de Dovoutsa, en 1878. Le roi Charles le Ier et le prince héritier de l'Empire de la Russie ont aussi assisté à la doxologie. Jusqu'à 1900 on célébrait toutes les doxologies officielles de la ville dans cette église. L'église de l'Annonciation à Bucarest est un vrai chef d'œuvre, et son rythme ionien nous rappelle vivement le Thisseion. On peut enfin mentionner l'église de la Transfiguration à Galatzi et l'église de saint – Nicolas à Sulina.

Ecoles

Les écoles contemporaines qui ont remplacé les plus anciennes ont été construites pendant le siècle précédent (1867 à Constans) ou avant la guerre (1928 à Bucarest). La construction d'écoles constitue un des caractéristiques principales des communautés grecques.[16] Quatre écoles d'entre eux, à Bucarest, Constans, Vraila et Galatzi offraient de grandes possibilités. Ils comprenaient une école maternelle, une école primaire, un collège, un lycée, et ils fonctionnaient conformément au programme du Ministère d'Education de la Grèce : la langue de cours était le grec, les livres étaient fournis chaque année par Grèce, et les maîtres et les professeurs étaient des Grecs. En plus, les élèves apprenaient la langue roumaine, ainsi que d'autres langues étrangères : l'anglais, le français, l'allemand, mais aussi un instrument musical, comme le piano, la mandoline, le violon. En dehors des salles d'enseignement il y avait des chambres pour les internes : c'est-à-dire, pour les enfants grecs provenant des villes plus petites, qui ne suivaient que l'école primaire. Des cuisines et des chambres pour le repas commun ont été mises à la disposition de ces enfants. En plus, les écoles disposaient d'une bibliothèque, d'une salle avec les moyens matériaux nécessaires pour l'enseignement, et

16 Chassiotis, G.L. Instruction publique chez les grecs. Paris 1881.

d'une grande salle avec les instruments de gymnastique, parce qu'en raison d'un hiver dur et long, les enfants n'avaient pas l'occasion de s'exercer en plein air.

Les écoles ont toujours été mixtes. Les frais de fonctionnement étaient couverts par les droits de scolarité, en fonction de la possibilité économique de chacun. Quant aux enfants – très peu par ailleurs – qui n'avaient pas les ressources nécessaires, ils suivaient les cours gratuitement. Les frais étaient couverts par l'argent collecté par les élèves à la veille de Noël : ce jour – là, sous la surveillance de leurs maîtres et professeurs, les enfants passaient par les maisons des Grecs et ils chantaient des chansons de Noël. Une autre source était les montants provenant des bals organisés quelques fois au cours de l'année, à diverses occasions, comme par exemple aux fêtes nationales, lors de la fin de l'année scolaire, au carnaval, etc. Ces bals étaient célébrés dans les grandes salles des cérémonies dont disposeraient les écoles ou dans des salles privées. En plus, d'importantes sommes provenaient des collectes, des donations des habitants Grecs et des locations des bâtiments privés.

Associations

Les jeunes des grandes communautés s'organisaient en associations ayant diverses activités : athlétisme, théâtre, philologie, musique. L'association la plus remarquable était 'Elpis', située à Constans et fondée en 1890. Fondée en 1898, 'Elpis' a obtenu son propre bâtiment, ayant une large salle de cérémonies avec de grands miroirs qui couvraient les murs de côté, avec un balcon, un vestiaire, un buffet et une bibliothèque. On louait cette salle pour monter des pièces de théâtre, pour organiser des bals ou des mariages, etc. Sur cette scène ont monté en 1902 la grande tragédienne d'antan Evangélie Paraskeuoloulou, Th. Pofantis, Ad. Tavoularis et Apergis en 1910, Marika Kotopouli en 1912, la compagnie d'Operette de Papaïoannou et peu avant le Deuxième Guerre Mondiale, Attic. Des équipes théâtrales roumaines utilisaient cette salle pour monter leurs pièces, car il s'agissait du seul théâtre existant. L'équipe de football de l'association a gagné une fois le championnat de Roumanie. En mars 1903, Timoleon Argyros, le Président de la Société Philologique de 'Parnasse', et les professeurs de l'Université d'Athènes Grigorios Maraslis, Spyridon Lambros, P. Carolidis et N. Kapsalis, qui était recteur à cette époque, ont tous été nommés membres d'honneur

de l' association.

A Bucarest fonctionnait l'association « Orphée » chargée de plusieurs activités. Cette association gagnait le championnat roumain de ping – pong pour une série d'années. La salle de conversation et de cérémonies de cette école de quatre étages, ainsi que la cour immense étaient utilisés pour l'exercice et pour les compétitions sportives. La salle de cérémonies était utilisée pour des mariages ou des bals, et elle a été louée pendant quelques années en tant que salle de cinéma.

D'autres associations des communautés grecques, comme 'Parnasse' et 'Acropolis' à Vraila, 'Elliniki Leschi' (avec le plus grand cinéma de Galatzi), 'Ellen' (avec son propre théâtre à Sulina), ont développé des activités semblables.

Or, à part les associations grecques, des associations mixtes greco-roumaines existaient : la plus connue était « l'Association Grecodacienne »fondé à Bucarest en 1811. Ignace, le Métropolite d'Hongrie-Valachie était l'initiateur de cette association, dont le premier président était le Banu (le gouverneur de la région administrative) Gringore Brunkoveanu, qui fut l'élève de Néophyte Doukas. Des savants Grecs et Roumains étaient membres de l'association, tandis que Adamantios Koraïs et Anthémos Gazés, entre autres, étaient membres correspondants. L'association publiait le magazine 'Hermès le Savant' pour une période de dix ans.

Presse

A partir du milieu du siècle précédent jusqu'à l'établissement du régime communiste, presque 30 journaux ont été publiés en Roumanie, comme nous informe Démosthène Grammatikopoulos, médecin mais aussi historien et poète, dans son étude sur la presse grecque de Roumanie.[11] Cela constitue un échantillon de l'activité intellectuelle vive des Grecs en Roumanie. Le premier journal était le journal 'Zéphyr d'Istre', qui a été publié à Bucarest le 30.8.1841 et a survécu pendant presque un an. Quelques années plus tard, en janvier 1849 fut publié le journal 'Ellinikos Mynitor tis Vlachias' (Le Messager Grec de la Valachie). 'Iris' fut le journal avec la plus grande durée de vie : elle a fait son début à Bucarest

11. Grammatikopoulos, D. *«Ό ἑλληνικός τύπος στή Ρουμανία» Ἠπειρωτική Ἑστία* (La presse grecque en Roumanie, Ipirotiki Estia) 1975, p. 89.

en 1865, et a cessé d'exister en 1941. D'autres journaux importants on peut citer le journal associations, publié en 1873 avec plus de vingt ans de circulation, 'la Patris' («La Patrie») entre 1891 et 1906 et ' Ethnos' («La Nation»), (1911 – 1943) ; tous ces journaux étaient publiaient à Bucarest. Dernièrement, le journal ' Nea Hellas' («La Nouvelle Grèce») a été publié dans la capitale, entre 12.11.1944 et le septembre de 1946. A Vraila, le journal ' 'Ermis' («Hermès») a circulé pour la première fois en 1872. Le journal ' Oi lai tis Anatolis' («Les Peuples de l'Orient'») a été publié en 1876 à Galatzi. A Constans deux journaux existaient en 1923 : 'Thaleia' et 'Tomis'. Dans les écoles, les élèves avec le soutien de leurs professeurs, rédigeaient des magazines mensuels, bimestriels ou trimestriels. Ces magazines comprenaient des poèmes, des narrations, d'exposés, des études, des anecdotes, etc. , principalement écrits par les élèves.

Economie et société

Les Grecs de Roumanie atteignaient le nombre de 100.000 personnes avant la guerre. Ils étaient des membres de l'élite de la société : médecins, ingénieurs, avocats, éditeurs des journaux locaux, commerçants, marins, armateurs qui dominaient le Danube, industriels et banquiers. Les compositeurs, les protagonistes du théâtre et du cinéma se sont trouvés aux premiers rangs de la formation de la vie théâtrale et musicale. On pourrait aussi trouver des fonctionnaires supérieurs, des professeurs de l'Université et des académiciens, des maires, des députés, des ministres et de premiers ministres. A titre d'exemple il faut mentionner, d'une part, Apostolos Arsakis, le premier à introduire en 1861 en Moldavie-Valachie la loi de l'expropriation de larges propriétés qui a donné l'occasion aux paysans roumains sans terre d'acquérir leur propre terre et, d'autre part, Nicolae Iorga en 1931-1932, à l'entre des deux guerres. Plusieurs de ces hommes ont fait de donations en argent mais aussi de grands établissements, comme des hôpitaux, des musées, des églises et des écoles (sauf les communautaires), des palais culturels en Grèce (Arsakeion, Zappeion) et en Roumanie. Lorsque Eleutherios Venizélos a rendu visite, en 1913 avec Take Ioneskou, au Premier ministre roumain, les villes auprès du Danube, il a été accueilli à Vraila par 200 grecs[12] : il a dit qu'il n'a jamais vu autant de drapeaux grecs dans le port du Pirée.

12. Phokas, S. voyez note 8.

Karl Marx avait souligné l'importance [13] de cette région en écrivant dans un article que le chemin du blé de l'Hongrie, de la Pologne et de la Russie du sud passe par Galatzi.[14] Les Grecs ont crée la classe bourgeoise roumaine, ont dominé le commerce [15] ont aboli l'esclavage et ont décrété la première Constitution.

Conclusion : La société grecque moderne en Roumanie

Les premiers signes d'écroulement dans les communautés grecques commencent à être visibles à partir du XXème siècle, avec l'ascension de la classe bourgeoise indigène.[16] Le cours vers la disparition d'une grande partie de la population grecque s'est achevée en 1947, avec l'établissement au pouvoir des communistes. Le résultat était la sortie rapide des Grecs vers la Grèce, car la coexistence avec le nouveau régime qui leur privait de leurs libertés s'est avérée impossible. Les propriétés des Grecs ont été enlevées par divers moyens, comme les nationalisations, les confiscations et les donations obligatoires. Les communautés ont été dissolues et leur propriété est passée aux mains de l'état sans aucune compensation soit donnée aux propriétaires. En 1945, la Roumanie comptait 100.000 personnes d'origine grecque ; aujourd'hui ils sont environ 25.000 et leur situation économique est déplorable.

La communauté grecque a été présente en Roumanie pour plusieurs siècles ; or, aujourd'hui l'Hellénisme fait face à une série de problèmes, lesquelles ont été notifiées aux autorités compétentes grecques par l'Association des Grecs de Roumanie. Leurs problèmes les plus importants sont : le règlement de la question des propriétés, l'assurance sociale et les retraites, l'éducation, l'action communautaire libre. Malgré toutes les obstacles, l'Hellénisme continue à constituer un groupe dynamique, digne du trajet historique, économique, sociale, intellectuel et culturel de la communauté grecque au fil du temps.

---

13. New York Daily Tribune 12/4/1853.

14. Concernant l'importance du port de Galatzi et le rôle des Grecs voire Strong, F. *Greece as a kindom* London 1843, p.125-126. Il mentionne qu'en 1840 on transportait du port avec des navires grecs des marchandises de valeur de 27,1 millions de drachmes, alors ce port était le deuxième port le plus important après celui de Constantinople.

15. Emerit, M. 'Les paysans roumains depuis le traité d'Andrinople jusqu'à la libération des terres (1829-1864)' *Etude d'histoire sociale Paris 1937 p.468.*

16. Tsoukalas, K. *Εξάρτηση και αναπαραγωγή* (Dépendance et reproduction) Athènes 1987, p.324.

Περίληψη

Τό ἄρθρο διερευνᾶ τήν πορεία τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων στόν Εὔξεινο Πόντο καί ἰδιαιτερα τῆς ἑλληνικῆς κοινότητας στή Ρουμανία, καθώς καί τῆς σχεσης που ἀνεπτυξε μέ τή θρησκεια καί τήν ἐκκλησια. Το κειμενο ἐπικεντρώνει τήν ἀνάλυση στήν ἐμφανιση τῶν Ἑλληνων στό χῶρο τῆς σημερινῆς Ρουμανίας ἀπο τους ἀρχαιους χρόνους, δίνει ἔμφαση στήν περιοδο τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ὅπου παρατηρεῖται μια μεγαλη ἄνθηση τῆς ἑλληνικῆς παρουσίας, ὅπως καί στή μεταβυζαντινη περιοδο ὅπου οἱ Ἕλληνες κρατοῦν πρωταγωνιστικη θεση στην πολιτική (ἡγεμόνες), κοινωνια (θεσμοι) και οἰκονομια (ἐμπόριο) τοῦ ρουμανικοῦ χώρου.

Σ' αὐτήν τήν περίοδο, ἀμέσως μετά την καταρρευση τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, παρόλη τήν πιεση που ἀσκεῖται λόγῳ τῆς ὀθωμανικῆς κατοχῆς καί παρουσιας, ἡ ἑλληνικη κοινότητα ἡ ὁποία ἐνισχύεται ἀπό τους προσφυγες που κατεφυγαν ἀπό τό βυζαντινό κέντρο, ἀναδεικνυει προσωπικοτητες πού θά κρατήσουν πρωταγωνιστικό ρολο σε διαφορους τομεῖς τῆς ζωῆς τῆς Ρουμανίας.

Στό κείμενο ἀναλύεται ἡ χρονικη φαση ὅπου ὁ Ἑλληνισμός πραγματοποίησε την ἐπανασταση τοῦ 1821, ἐπανάσταση τῆς ὁποίας ἕνα σημαντικο μερος τῆς προετοιμασίας της καί τῆς ἐμφάνισής της πραγματοποιηθηκε στη Ρουμανία. Γίνεται ἐξέταση τῶν θεσμῶν οἱ ὁποῖοι ἀναπτύχθηκαν ἀπό τούς Ἕλληνες κατά τη διαρκεια τῆς ἐπαναστατικῆς περιόδου στό χῶρο τῆς Ρουμανιας (κοινοτητες, συντεχνίες, ἑνώσεις, ἐκπαιδευση), ἐνῶ γινεται μια εὐρυτερη ἀναφορά στήν θέση τῶν Ἑλληνων στην ρουμανικη οἰκονομία καί κοινωνία τό 19ο και μεχρι τα μεσα τοῦ 20οῦ αἰώνα καί ἀναλύεται καί ὁ σημαντικος ρολος τῆς ἐκκλησίας.

Τέλος τό κείμενο ἀναφέρεται στις συγχρονες ὄψεις τῆς παρουσίας τῶν Ἑλλήνων στή Ρουμανια, παρουσια ἡ ὁποια παρά τή μεγάλη μείωση πού ὑπεστη για μια σειρα ἀπο οἰκονομικούς, κοινωνικους και πολιτικους λογους, ἀποτελεῖ μία σημαντική ψηφιδα στη συγχρονη Ρουμανια.

Γεωργίου Μεταλλίδη,
Δρ. Θεολογίας

Ἡ περί τῶν εἰκόνων Θεολογία τοῦ Στεφάνου Βόστρων στά διασωθέντα ἀποσπάσματα τοῦ Λόγου κατά Ἰουδαίων

Στό χῶρο τῆς ἐκκλησιαστικῆς γραμματολογίας εἶναι γνωστά κάποια ἀποσπάσματα τοῦ *Λόγου κατά Ἰουδαίων* τοῦ Στεφάνου Βόστρων πού διασώθηκαν στά ἔργα μεταγενέστερων εἰκονόφιλων Πατέρων. Οἱ πληροφορίες πού ἔχουμε γύρω ἀπό τό πρόσωπο καί τό βίο τοῦ συγγραφέα τους εἶναι ἐλάχιστες. Τό μόνο πού γνωρίζουμε ἀπό τά ἴδια τά ἀποσπάσματα εἶναι ὅτι ὁ Στέφανος Βόστρων ἔγραψε γιά νά ὑπερασπισθεῖ τή χριστιανική πρακτική τῆς κατασκευῆς καί προσκύνησης ἱερῶν ἀντικειμένων καί εἰκόνων ἔναντι τῶν Ἰουδαϊκῶν κατηγοριῶν γιά εἰδωλολατρία. Ὅσον ἀφορᾶ τό χρόνο δράσης του ὁ Π. Χρήστου πιθανολογεῖ ὅτι ἔζησε στά τέλη τοῦ 7ου αἰώνα στά Βόστρα ὅπου ἴσως νά ἦταν ἐπίσκοπος[1]. Ὁ G. Mercati παραπέμπει στόν Lequien κατά τόν ὁποῖο ὁ Στέφανος ἔδρασε στίς ἀρχές τοῦ 8ου αἰῶνα[2]. Ὁ A. Louth τόν τοποθετεῖ γενικά στόν 7ο αἰῶνα[3], ἐνῶ ὁ H.G. Thümmel στίς ἀρχές τοῦ 8ου αἰώνα[4]. Σέ καμία πάντως περίπτωση τά

---

1. Βλ. Π. Χρήστου, *Ἑλληνική Πατρολογία, Πρωτοβυζαντινή περίοδος Στ΄-Θ΄ αἰῶνες*, τόμ. Ε΄, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 127.

2. Βλ. «Stephani Bostreni nova de sacris imaginibus fragmenta e libro deperdito Κατά Ἰουδαίων», *Opere Minori I*, Studie Testi 5, Roma 1937, σ. 202.

3. Βλ. St. John Damascene, *Tradition and Originality in Byzantine Theology*, Oxford 2002, σ. 212.

4. Βλ. *Die Frühgeschicthe der ostkirchlichen Bilderlehre: Texte und Untersuchungen*

ἀποσπάσματα τοῦ Στεφάνου Βόστρων δέν κάνουν μνεία τῶν εἰκονομαχικῶν διενέξεων τοῦ 8ου -9ου αἰώνα οὔτε καί ὑπαινίσσονται τήν ἔναρξη διωγμῶν ἐναντίον ὅσων προσκυνοῦν τίς εἰκόνες στά πλαίσια μιᾶς δογματικῆς ἐνδοχριστιανικῆς διαμάχης. Τά ἐπιχειρήματα ὅπως διατυπώνονται εἶναι σχεδόν πανομοιότυπα μέ αὐτά ἄλλων ἀντιιουδαϊκῶν πραγματειῶν τῶν μέσων τοῦ 7ου αἰώνα[5], χωρίς αὐτό νά σημαίνει ὅτι ὁ Στέφανος δέ βάζει τήν προσωπική του σφραγίδα. Κατά τήν ἄποψή μας ὁ λόγος *Κατά Ἰουδαίων* τοῦ Στεφάνου Βόστρων πρέπει χρονικῶς νά ὁριοθετηθεῖ ἀνάμεσα σέ μία ἐποχή πρίν τήν ἔναρξη τῆς εἰκονομαχικῆς ἔριδας καί σέ μία ἐποχή ἔντονου ἀρνητισμοῦ πρός τά πρόσωπα τῶν Ἰουδαίων, κατά τήν ὁποία ὅλοι οἱ συγγραφεῖς ἀντιιουδαϊκῶν ἔργων ἀκολουθοῦν τήν ἴδια ἐπιχειρηματολογία. Αὐτό ἐνισχύεται ἀπό τό γεγονός ὅτι τά Βόστρα βρίσκονται στήν περιοχή τῆς Συρίας, πλησίον τῆς Δαμασκοῦ[6]. Συνεπῶς ὁ χῶρος δράσης του τοποθετεῖται κοντά στήν Παλαιστίνη, ὅπου οἱ Ἰουδαῖοι ἐξεγέρθηκαν κατά τῶν χριστιανῶν ἀλλά καί ὑπέστησαν διωγμούς κατά τή διάρκεια

---

zur Zeit vor dem Bilderstreit, Texte und Untersuchungen 139, Berlin 1992, σ. 364.

5. Βλ. λόγου χάρη, τά *ἀποσπάσματα* περί τοῦ Σταυροῦ τοῦ Ἱερωνύμου Ἱεροσολύμων στό *ὅ.π.*, σ. 364. Ἐδῶ θά πρέπει νά σημειώσουμε ὅτι ὁ Στέφανος Βόστρων στά διασωθέντα ἀποσπάσματά του δέν κάνει λόγο γιά τό Σταυρό, παρότι τά ἀντιιουδαϊκά κείμενα τῆς ἐποχῆς του ὅπως, λόγου χάρη, τά ἀποσπάσματα τοῦ προαναφερθέντα Ἱερωνύμου Ἱεροσολύμων καί τοῦ Λεοντιου Νεαπόλεως ἀσχολοῦνται μέ τό θέμα αὐτό ἰδιαιτέρως, διότι ἡ προσκύνηση τοῦ Σταυροῦ ἀπό τούς χριστιανούς χρησιμοποιήθηκε ἀπό τούς Ἰουδαίους γιά νά τούς κατηγορήσουν γιά εἰδωλολατρία. Αὐτό ὅμως δέ σημαίνει ὅτι στά ἀπωλεσθέντα ἀποσπάσματα τοῦ λόγου του ὁ Στέφανος Βόστρων δέ θά μποροῦσε νά ἀναφέρεται στό σημεῖο τοῦ Σταυροῦ ἐκτενῶς. Εἶναι ὅμως πολύ δύσκολο νά δεχθοῦμε ὅτι τόσο ὁ ἅγ. Ἰωάννης Δαμασκηνός ὅσο καί ἡ Ἕβδομη Οἰκουμενική Σύνοδος παραβλέπουν αὐτά τά χωρία, ὑπό τήν προϋπόθεση βέβαια ὅτι γνώριζαν ὁλόκληρο τό ἔργο, δεδομένου μάλιστα ὅτι κάνουν τόσες πολλές παραπομπές στό θέμα αὐτό ἀπό κείμενα ἄλλων συγγραφέων ἀντιουδαϊκῶν ἔργων. Ἐπίσης εἶναι πολύ πιθανό ὅτι καί οἱ δύο πηγές τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Στεφάνου Βόστρων λαμβάνουν τά χωρία αὐτά ἀπό κάποια ἤ κάποιες ἀνθολογίες Πατερικῶν κειμένων, πού ἦταν εὑρέως διαδεδομένες τήν ἐποχή ἐκείνη, καί ὄχι ὕστερα ἀπό ἐπιλεκτική μελέτη τοῦ ἴδιου τοῦ ἔργου.

6. Βλ. Παν. Νικολόπουλος, «Βόστρων. Ἐπισκοπή» *ΘΗΕ* 3, Ἀθήνα 1963, σ. 964. Ὁ ἴδιος συγγραφέας δέχεται ὅτι ὁ Στέφανος ὑπῆρξε ἐπίσκοπος τῆς ἐπισκοπῆς Βόστρων. Βλ. *ὅ.π.*

τῶν ἀρχῶν καί μέσων τοῦ 7ου αἰώνα[7], καί τή Δαμασκό, ὅπου παρήχθησαν ἀξιόλογα ἔργα τῆς ἀντιιουδαϊκῆς γραμματείας[8]. Ἄλλωστε τό περιεχόμενο τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Στεφάνου Βόστρων δίδουν τήν αἴσθηση ὅτι ἔζησε σέ μία ἐποχή κοντινή στόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο σκέπτονται οἱ συγγραφεῖς ἀντιιουδαϊκῶν ἔργων τῶν μέσων τοῦ 7ου αἰώνα καί κυρίως ὁ Λεόντιος Νεαπόλεως, ὁ ὁποῖος δίδει ἔμφαση στή γενικευμένη παρουσία τῆς ἁγιότητας στόν κόσμο[9]. Ἡ θέση αὐτή θά πρέπει νά ἐκληφθεῖ εἴτε ὡς ἀπάντηση τῶν χριστιανῶν σέ μομφή τῶν Ἰουδαίων μιᾶς συγκεκριμένης ἐποχῆς εἴτε ὡς γενική τάση τῶν συγγραφέων ἀντιιουδαϊκῶν ἔργων τοῦ ἕβδομου αἰώνα. Συνεπῶς ὁ Στέφανος θά πρέπει νά ἔδρασε στά μέσα τοῦ 7ου αἰώνα.

Ὡς πρός τή συγγραφική παραγωγή τοῦ Βοστρηνοῦ Πατέρα, ἐκτός τῶν διασωθέντων ἀποσπασμάτων τοῦ *Λόγου κατά Ἰουδαίων*, ἀγνοοῦμε ὁποιοδήποτε ἄλλο ἔργο του. Καί αὐτά ἀκόμη τά ἀποσπάσματα διεσώθησαν χάριν τῶν εἰκονόφιλων Πατέρων, οἱ ὁποῖοι τά χρησιμοποίησαν προκειμένου νά θεμελιώσουν καί νά τονίσουν τόν παραδοσιακό χαρακτήρα τῆς ὕπαρξης καί προσκύνησης ἱερῶν εἰκόνων. Τά ἴδια τά ἀποσπάσματα διασώζονται σέ δύο πηγές. Μία πηγή εἶναι ἡ τρίτη πραγματεία *Πρός τούς διαβάλλοντας τάς ἁγίας εἰκόνας*, κεφ. 72-73, τοῦ ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Δαμασκηνοῦ[10].

7. Ἀναλύουμε τά γεγονότα αὐτά στό ἄρθρο μας, «Τά θεολογικά ἐπιχειρήματα τοῦ ἁγίου Λεοντίου Νεαπόλεως ἐναντίον τῶν Ἰουδαίων περί τῆς προσκύνησης τῶν εἰκόνων», *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 793 (2002), σσ. 400-01. «Σέ ὅλα τά γεγονότα αὐτῆς τῆς περιόδου, θά πρέπει νά μνημονεύσουμε καί μία σειρά ἀπό ἄλλα, ὅπως τῆς ὕψωσης τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στά Ἱεροσόλυμα κατά τή διάρκεια τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου στίς 21 Μαρτίου τοῦ 630 καί κυρίως τό διάταγμα τοῦ ἴδιου αὐτοκράτορα τό 632 γιά τόν προσηλυτισμό τῶν Ἰουδαίων στό χριστιανισμό». Τά Βόστρα ἀνήκουν στό ἴδιο Πατριαρχεῖο καί βρίσκονται σχεδόν δίπλα μέ τήν ἐπισκοπή Τύρου ὅπου τό 610 οἱ Ἰουδαῖοι ἐπιτέθηκαν στούς χριστιανικούς πληθυσμούς τῆς Τύρου κατά τή διάρκεια τῆς Περσικῆς εἰσβολῆς.

8. Βλ. τό ἔργο μέ τόν τίτλο *Τρόπαια κατά Ἰουδαίων ἐν Δαμασκῷ*, τό ὁποῖο συνεγράφη κατά τόν Π. Χρήστου, *Ἑλληνική Πατρολογία*, τόμ. Ε', σ. 128, γύρω στό δεύτερο μισό τοῦ 7ου αἰώνα.

9. Βλ. *Κατά Ἰουδαίων* στό Hans Georg Thümmel, *Die Frühgeschichte der ostkirchlichen Bilderlehre*, σελ. 342-43: 107-15.

10. *PG* 94, 1376. Ἐπίσης ὑπάρχουν διαθέσιμα στό B .Kotter (ἐκδ.), *Die Schriften des Johannes von Damascos* III, Patristische Texte und Studien 17, Berlin

Ἡ δευτερη εἶναι οἱ πραξεις τῆς Ἕβδομης Οἰκουμενικῆς Συνοδου[11]. Ὁ G. Mercati παραπεμπει στον κωδικα Ambrosiani A 84 τοῦ 12ου αἰωνα[12]. Ὁ κωδικας αὐτος περιεχει χωρια παραπλησια με αὐτα τοῦ Mansi ἀπο τις πραξεις τῆς Ἕβδομης Οἰκουμενικῆς Συνοδου, τα ὁποῖα ὅμως φιλολογικῶς εἶναι πολυ καλυτερα ἐπεξεργασμενα. Ἡ πρωτη προσπαθεια κριτικῆς ἐκδοσης τῶν ἀποσπασματων τοῦ Στεφανου Βοστρων ἔγινε ἀπο τον προαναφερθεντα G. Mercati. Ἀρχικα ἐξεδωσε τα ἀποσπασματα το 1895 στο περιοδικο *Theologischce Quartalschrift*[13], ἐνῶ ἀκολουθησε ἐπανεκδοση τους το 1937 στη σειρα Studi e Testi[14]. Ἡ πλεον ὅμως ὁλοκληρωμένη καὶ διορθωμένη κριτικη ἐκδοση τους ἔγινε ἀπο τὸν H. G. Thümmel τὸ 1992[15].

Καὶ στις δυο πηγες τα διασωθεντα ἀποσπασματα προέρχονται ἀπο το τεταρτο κεφαλαιο τοῦ *Λογου κατά Ἰουδαίων*[16], ἑνος ἀγνωστου κατα τα ἄλλα σε ἀριθμο κεφαλαίων καὶ ἔκταση λογου. Θεολογικῶς τα ἐπιχειρηματα τῶν ἀποσπασματων, ὅπως ἤδη ἀναφεραμε, κινοῦνται στην ἴδια προοπτικὴ με αὐτα τῶν ἄλλων ἀντιιουδαϊκῶν ἔργων. Βασικὸ τους ὅμως γνωρισμα εἶναι ἡ μετριοπαθεια με την ὁποια διατυπωνονται, καθως δε χρησιμοποιοῦνται ἐκφρασεις ὑποτιμητικες γιὰ τα προσωπα τῶν Ἰουδαιων, τουλαχιστον σὲ ὅσα ἔχουν διασωθεῖ. Οἱ πηγες, στις ὁποῖες ἔχουν διασωθεῖ, παρουσιαζουν καποιες μικρες διαφορες μεταξυ τους, οἱ ὁποῖες ὅμως δεν παραλλασσουν τη μια ἀπο την ἄλλη ὡς πρὸς τὸ νοημα τους. Φιλολογικῶς καλυτερα ἐπεξεργασμένα εἶναι τά

1975, *Προς τους διαβαλλοντας τας ἁγιας εικονας*, σελ. 174.

11. *Mansi* 12, 1067-1072.

12. Ὁ Th. Schermann στο ἔργο του *Die Geschichte der dogmatischen Florilegien vom V.-VIII.* Texte und Untersuch Gesch Altchrist Lit 28, 1, Leipzig 1904, σ. 78, ἀναφερομενος στα ἀποσπασματα τοῦ *Λογου κατα Ἰουδαιων* τοῦ Στεφανου Βοστρων παραπεμπει, ἐκτος τῶν ἄλλων, και στον Παρισινο κωδικα 1115, fol. 263ᵛ.

13. Νουμερο 77, «Stephani Bostreni nova de sacris imaginibus fragmenta e libro deperdito Κατά Ἰουδαίων», σσ. 663-8.

14. Νουμερο 5, σσ. 202-6.

15. *Die Frühgeschichte der ostkirchlichen Bilderlehre: Texte und Untersuchungen zur Zeit vor dem Bilderstreit*, σσ. 364-67. Οἱ παραπομπες στο ἄρθρο μας ἀναφερονται στην ἐκδοση αὐτη.

16. Βλ. ὅ.π., σ. 364: 1-2.

ἀποσπάσματα πού παραθέτει ὁ ἅγιος Ἰωάννης Δαμασκηνός.

Ἡ θεολογική προβληματική τοῦ Στεφάνου Βόστρων περί τῶν εἰκόνων.

Τήν κεντρικότερη θέση στήν ἐπιχειρηματολογία τοῦ Στεφάνου Βόστρων ὑπέρ τῆς ὕπαρξης χριστιανικῶν εἰκόνων κατέχει ἡ σύνδεση πού ἐπικαλεῖται ἀνάμεσα στήν προσκύνηση ἱερῶν ἀντικειμένων στήν Παλαιά Διαθήκη καί στήν Καινοδιαθηκική εἰκονοφιλική πρακτική. Ὁ κατεξοχήν Παλαιοδιαθηκικός προσανατολισμός τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ Στεφάνου Βόστρων εἶναι λογικός, καθώς ἀποσκοποῦν στό νά ἀποδείξουν στούς ἴδιους τούς Ἰουδαίους ὅτι ἡ χριστιανική πρακτική τῆς ὕπαρξης καί προσκύνησης εἰκόνων εἶναι πρακτική πού ἀφορμᾶται ἀπό τήν Παλαιά Διαθήκη.

Τά ἐπιχειρήματα, πού ἐπικαλεῖται ὁ Στέφανος γιά τό θεολογικό συσχετισμό τῶν ἱερῶν ἀντικειμένων ἀνάμεσα στίς Δύο Διαθῆκες, ταξινομοῦνται σέ δύο κατηγορίες. Ἡ πρώτη σχετίζεται μέ τή θέση του γιά τή σύνδεση ἀνάμεσα στίς εἰκόνες τῶν ἁγίων καί τήν κατ᾽ εἰκόνα Θεοῦ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ δεύτερη ἀναφέρεται στήν ἑρμηνευτική προσέγγιση τῶν προσταγμάτων τοῦ Θεοῦ γιά τήν κατασκευή ἀντικειμένων, πού χρησιμοποιοῦνται στήν Παλαιοδιαθηκική λατρεία, καί στή σύνδεσή τους μέ τήν πρακτική πού ἀκολουθεῖται στήν καινοδιαθηκική ἐποχή ὅσον ἀφορᾶ τίς εἰκόνες.

Ἀναφορικά μέ τήν πρώτη κατηγορία, σέ ἀντίθεση μέ ἄλλους συγγραφεῖς ἀντιιουδαϊκῶν ἔργων πού χρησιμοποιοῦν τήν κατ᾽ εἰκόνα καί ὁμοίωση τοῦ Θεοῦ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου ἀνθρωπολογικῶς, δηλαδή τήν διά μέσου τοῦ λογικοῦ ἀνθρώπου χρήση ἀντικειμένων στή λατρεία καί δοξολογία τοῦ Θεοῦ, ὁ Στέφανος τή χρησιμοποιεῖ γιά νά τονίσει τή διαφορά πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στήν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καί τοῦ διαβόλου[17]. Σέ κάθε περίπτωση ἡ εἰκόνα παρα-

---

17. Βλ. *Κατά Ἰουδαίων* στό Hans Georg Thümmel, *Die Frühgeschichte der ostkirchlichen Bilderlehre,* σελ. 365: 15-24: «Ἐπειδή ὁ ἄνθρωπος εἰκών ἐστιν τοῦ Θεοῦ, ideo simulacrum, id est εἰδωλολατρεία ἐστίν καί ἀσέβεια; Μή γένοιτο.

μένει εἰκόνα. Ἡ ἀναφορά ὅμως στό συγκεκριμένο ἀρχέτυπο καθιστᾶ τήν εἰκόνα προσκυνητή ἤ ἀπόβλητη. «Ἐπεί καί ἄνθρωπος κατ᾽ εἰκόνα Θεοῦ γέγονε, προσκυνεῖται. Ὁ ὄφις, ἐπειδή εἰκών ἐστι διαβόλου, ἀκάθαρτός ἐστιν καί ἀπόβλητος»[18]. Στήν οὐσία γιά τό Στέφανο κάθε εἰκόνα ἐξαρτᾶται ἀπό τό ἀρχέτυπό της, προκειμένου νά γίνει ἀποδεκτή ἤ ὄχι. Ἡ θέση αὐτή εὔκολα ὁδηγεῖ στήν ἀποδοχή μιᾶς γενικευμένης ἀποδοχῆς ἤ ἀπόρριψης τῶν πραγμάτων ὡς ἁγίων ἤ ἀπόβλητων. Πράγματι ὁ Στέφανος Βόστρων ἄρχεται τῆς περί εἰκόνων σκέψης του ἀπό τή θεώρηση ὅτι «πᾶν ἔργον γινόμενον ἐν ὀνόματι Θεοῦ καλόν καί ἅγιόν ἐστιν»[19]. Ἀπό τά παραπάνω διαφαίνεται ἡ τάση τοῦ συγγραφέα νά ὑπερασπισθεῖ τήν ὀρθόδοξη πρακτική τῆς ὕπαρξης καί προσκύνησης εἰκόνων ἔναντι τῶν Ἰουδαίων μέσα ἀπό ὅρους πού σχετίζονται μέ τή «λίαν καλή» δημιουργία τοῦ κόσμου καί τήν ἄμεση ἐξάρτησή του ἀπό τό Θεό.

Στήν ἴδια προοπτική πρέπει νά ἰδωθοῦν οἱ ἑρμηνευτικές προσεγγίσεις τοῦ Στεφάνου γιά τίς ἀπαγορεύσεις τοῦ Θεοῦ στήν Παλαιά Διαθήκη πού ἀφοροῦν στήν προσκύνηση χειροποίητων πραγμάτων[20]. Τίς ἑρμηνεύει κάτω ἀπό τό πρίσμα τοῦ ἐξαρτημένου χαρακτήρα πού ἔχει κάθε σύμβολο ὡς ἀπείκασμα μιᾶς συγκεκριμένης πραγματικότητας εἴτε αὐτή εἶναι πηγή ἁγιότητας εἴτε ὄχι. Στό ἐρώτημα πού ἀναφύεται γιατί ὁ ἴδιος ὁ Θεός στήν Παλαιά Διαθήκη ἀπό τή μία ἀπαγορεύει τήν προσκύνηση χειροποιήτων ἔργων καί ἀπό τήν ἄλλη εἶναι ὁ ἴδιος πού δίδει ἐντολές γιά τήν κατασκευή ἀντικειμένων πού πρέπει νά χρησιμοποιοῦνται στή λατρεία Του, ἡ ἀπάντηση πού δίδει εἶναι πανομοιότυπη μέ τήν ἑρμηνευτική προσέγγιση γιά τήν κατ᾽ εἰκόνα Θεοῦ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου, στήν ὁποία ἀναφερθήκαμε πιό

Εἰ γάρ ὁ Ἀδάμ εἰκών δαιμόνων, ἀπόβλητος ἦν καί ἀπρόσδεκτος· ἀλλ᾽ ἐπειδή εἰκών Θεοῦ ἐστιν, τίμιός ἐστιν καί πρόσδεκτος. Πᾶσα οὖν εἰκών ἐν ὀνόματι κυρίου ἤ ἀγγέλων ἤ προφητῶν aut apostolorum ἤ μαρτύρων καί δικαίων ἁγία ἐστίν». Πρβλ. J. Pelikan, *The Christian Tradition: A History of the Development of Doctrine, vol. 2, The Spirit of Eastern Christendom (600-1700)*, Chicago 1974, σσ. 95-96.

18. *Κατά Ἰουδαίων* στό Hans Georg Thümmel, σσ. 364-5: 11-14.

19. *Ὅ.π.*, σ. 364: 3-5.

20. Βλ. *ὅ.π.*, σ. 365: 33-34.

πάνω. Διαβάζουμε: «Ἐπειδή κατά πρόσταξιν Θεοῦ εἰκόνες ἀγγέλων ἐγένοντο, ἅγιά εἰσιν, κἄν ζῴδια ὑπῆρχον. Τά εἴδωλα τῶν ἐθνῶν, ἐπειδή εἰκόνες δαιμόνων ἦσαν, ἅ ὁ Θεός ἀπηγόρευσεν καί κατηγόρευσεν»[21]. Συνεπῶς οἱ ἀπαγορεύσεις τοῦ Θεοῦ σχετίζονται μόνο μέ τήν εἰδωλολατρία καί ὄχι μέ τήν κατασκευή ἀντικειμένων, πού χρησιμοποιοῦνται στή λατρεία Του. Ὁ Στέφανος Βόστρων ἀποδέχεται ἀπερίφραστα τή διάκριση ἀνάμεσα στό καθιερωμένο ἀντικείμενο ὡς ἱερό καί τό εἴδωλο[22]. Στό ἐπιχείρημα αὐτό θεμελιώνει καί τήν ἐπιχειρηματολογία του γιά τήν κατασκευή εἰκόνων στό χριστιανισμό[23], μία ἐπιχειρηματολογία, ἡ ὁποία ὡς θεολογική προβληματική, θά βρεθεῖ στό ἐπίκεντρο τῶν καθαρά ἐνδοχριστιανικῶν εἰκονολογικῶν διενέξεων τοῦ ἑπόμενου αἰώνα. Στό σημεῖο αὐτό θά πρέπει νά σημειώσουμε ὅτι ἡ συσχέτιση εἰδωλικῶν παραστάσεων μέ τίς ἀπαγορεύσεις τοῦ Θεοῦ γιά τήν κατασκευή τους στήν Παλαιά Διαθήκη συνδέεται ἄμεσα μέ τή σωτηριολογία, παρότι ἡ διδασκαλία αὐτή εἶναι ὑποτυπώδης στά διασωθέντα ἀποσπάσματα τοῦ Στέφανου Βόστρων[24]. Ἡ ὕπαρξη τῆς εἰκόνας σχετίζεται μέ τή δοξολογία τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοῦ[25], ἐνῶ ἡ σημασία της ἐντοπίζεται κυρίως στόν ὑπομνηματικό της ρόλο, θέση τήν ὁποία θά ἀναλύσουμε ἀργότερα.

2. *Δογματική θεμελίωση τῆς ὕπαρξης καί προσκύνησης τῶν εἰκόνων.*

Ἐκτός ὅμως ἀπό τή σύνδεση ἀνάμεσα στήν προσκύνηση ἀντικειμένων στήν Παλαιά Διαθήκη καί τήν Καινή, ὁ Στέφανος Βόστρων παραθέτει καί κάποια ἄλλα δογματικά

---

21. *Ὅ.π.*, σ. 366: 50-54.

22. Βλ. G.B. Ladner, «The Concept of the Image in the Greek Fathers and the Byzantine Iconoclastic», *Dumbarton Oaks Papers* 7 (1953), σ. 15.

23. Βλ. *Κατά Ἰουδαίων* στό Hans Georg Thümmel, σ. 366P55-62 σέ συνδυασμό μέ τό χωρίο στό *ὅ.π.*, σ. 367: 91-94.

24. Βλ. *ὅ.π.*, σ. 366-67: 75-84. Ἄλλωστε κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα τῶν συγγραφέων ἀντιιουδαϊκῶν ἔργων εἶναι ἡ ἀπολογητική διάθεση πού τούς διακατέχει ἔναντι τῶν μομφῶν πού ἀποτείνουν οἱ Ἰουδαῖοι στούς χριστιανούς γιά τήν κατασκευή καί προσκύνηση εἰκόνων.

25. Βλ. *ὅ.π.*, σ. 366: 60-62.

στοιχεῖα, τά ὁποῖα συνθέτουν κάποια μορφή θεολογικῆς διδασκαλίας, ἔστω καί ἁπλοϊκή[26], τῆς εἰκονολογικῆς σκέψης του.

Εἰδικότερα, ὅπως καί ὁ Λεόντιος Νεαπόλεως, δέχεται ὅτι ἡ χριστιανική πρακτική τῆς ἐξεικόνισης σχετίζεται μέ μορφοποιημένα ὑλικά ἀντικείμενα πού ἐκφράζουν σύμβολα τά ὁποῖα εἶναι καθιερωμένα ὡς ἱερά καί ἅγια. Ἐφόσον ὁ φορέας τῆς ἁγιότητας δύναται νά περιγραφεῖ, τότε εἶναι δυνατή ἡ ἀπεικόνισή του. «Οὐ τό ξύλον προσκυνεῖται, ἀλλ' ἐν τῷ ξύλῳ (τῶν θεωρουμένων) μνημονεύεται»[27]. Στή σκέψη τοῦ Στεφάνου εἶναι πλήρως ἀποσαφηνισμένη ἡ διάκριση ἀνάμεσα σέ αὐτό πού θεωρεῖται στό ὑλικό ἀντικείμενο καί στό ἴδιο τό ἀντικείμενο, πού χρησιμοποιεῖται γιά τή θεώρηση αὐτοῦ πού εἶναι ἱερό καί ἅγιο. Γιά τό λόγο αὐτό «εἰκών ἐστι ὄνομα καί ὁμοίωσις τοῦ ἐν αὐτῇ γραφέντος»[28].

Παρόμοιες θέσεις παρατηροῦνται στό θέμα τῆς προσκύνησης τῶν εἰκόνων. Οἱ ἐλάχιστες ἀναφορές σκοπό ἔχουν νά καταδείξουν τή διαφορά πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στήν προσκύνηση τοῦ Θεοῦ καί τήν προσκύνηση τῶν εἰκόνων. Διαβάζουμε: «Καί τί γάρ ἐστιν ἡ τιμῆς προσκύνησις εἰ μή τιμή μόνον; Καθώς ἡμεῖς οἱ ἁμαρτωλοί προσκυνοῦμεν ἀλλήλους κατά τιμήν (καί) ἀγάπην. Τόν γάρ Θεόν ἡμῶν ἄλλως προσκ(υνοῦ)μεν καί δοξάζομεν καί τρέμομεν»[29]. Τό κείμενο αὐτό εἶναι ἀπό τόν κώδικα Ambrosiani A 84. Τό χωρίο

---

26. Αὐτό εἶναι λογικό, διότι στά ἀποσπάσματα πού ἔχουν διασωθεῖ αὐτό πού κυρίως διαφαίνεται εἶναι ἡ προσπάθεια πού καταβάλλει νά ἀνατρέψει τήν κατηγορία ὅτι ὁ Θεός ἀπαγορεύει τήν κατασκευή εἰκόνων στήν Παλαιά Διαθήκη παρά νά προσφέρει μία πλήρη θεολογική γνωμάτευση γιά τή δογματική κατοχύρωση τῶν εἰκόνων. Αὐτό εἶναι ἐμφανές καί ἀπό τήν ἔλλειψη ἀναφορῶν στό δόγμα τῆς Ἐνσάρκωσης τοῦ Θεοῦ Λόγου. Ὑπάρχει μόνο ἕνα χωρίο, στά ἀποσπάσματα πού παραθέτει ὁ ἅγ. Ἰωάννης Δαμασκηνός, πού κάνει λόγο γιά παθήματα τοῦ Κυρίου. Καί αὐτή ὅμως ἡ παράθεση γίνεται σέ συνδυασμό μέ τήν ἀναφορά σέ προφῆτες τῆς Παλαιᾶς καί τῆς Καινῆς Διαθήκης. Βλ. *ὅ.π.*, σ. 367: 91-94. «Διό καί γράμμασι καί χαράγμασι ἀεί μνημονεύομεν τῶν τοῦ κυρίου παθημάτων καί τῶν ἁγίων προφητῶν τῶν ἐν νόμῳ καί εὐαγγελίοις γεγραμμένων». Πρβλ. A. Louth, *St John Damascene, Tradition and Originality in Byzantine Theology*, σ. 212.

27. *Ὅ.π.*, σ. 365: 25-27.

28. *Ὅ.π.*, σ. 366: 75-76. Τό ἀπόσπασμα τοῦ κώδικα Ambrosiani A 84 διαφέρει κάπως ἀπό ἐκεῖνο πού καταγράφει ὁ ἅγιος Ἰωάννης Δαμασκηνός. Διαβάζουμε: «Εἰκών οὖν ἐστι ἀφομοίωσις τοῦ ἐν αὐτῇ γραφέντος».

29. *Ὅ.π.*, σ. 366: 67-72.

πού παραθέτει ὁ ἅγ. Ἰωάννης Δαμασκηνός εἶναι κάπως παραλλαγμένο. Τό νόημα ὅμως εἶναι τό ἴδιο. Στό κεφ. 73 τῆς τρίτης πραγματείας *Περί τῶν εἰκόνων* τοῦ ἁγ. Ἰωάννη Δαμασκηνοῦ διαβάζουμε: «ἡ προσκύνησις τιμῆς ἐστι σύμβολον». Ἀπό τά παραπάνω γίνεται σαφές ὅτι ἡ προσκύνηση τῶν εἰκόνων καί ἄλλων ἀντικειμένων ἐπέχει θέση τιμητικῆς μόνο προσκύνησης, γεγονός πού τά διακρίνει («ἄλλως») ἀπό τήν προσκύνηση τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοῦ. Ἡ προσκύνηση ἄλλωστε ὡς ἔνδειξη τιμῆς δέ σχετίζεται μόνο μέ τίς εἰκόνες ἀλλά εἶναι κοινή πρακτική ἀνάμεσα στούς ἀνθρώπους. Ὁ Στέφανος καταφεύγει στό κοινότυπο καί εὐρέως χρησιμοποιούμενο παράδειγμα τῆς ἐποχῆς του, τῆς τιμητικῆς προσκύνησης τῶν ἀρχόντων ἀπό τό λαό. Τό κριτήριο εἶναι ἡ ἀπόδοση τιμῆς στά πρόσωπα «καίτοι ἁμαρτωλοῖς», θέση τήν ὁποία χρησιμοποιεῖ γιά νά διατυπώσει τό ἀναγκαῖο τῆς κατασκευῆς εἰκόνων γιά τούς ἁγίους[30]. Σέ κάθε ὅμως περίπτωση ἡ κεντρική ἀναφορά εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Θεός, ἔστω καί ἄν ἀναφερόμαστε σέ εἰκόνα ἁγίου. «Ἡμεῖς εἰς ἀνάμνησιν τῶν ἁγίων τάς εἰκόνας ποιοῦμεν . . . ἵνα πᾶς ὁ ὁρῶν αὐτούς ἐν εἰκόνι μνημονεύῃ αὐτῶν καί δοξάζῃ τόν Θεόν τόν δοξάσαντα αὐτούς»[31].

Στό σημεῖο αὐτό θά πρέπει νά σημειώσουμε ὅτι στή σκέψη τοῦ Στέφανου Βόστρων, σέ ἀντίθεση μέ ἄλλους συγγραφεῖς ἀντιιουδαϊκῶν κειμένων, ὅπως λόγου χάρη ὁ Λεόντιος Νεαπόλεως[32], ὑφίσταται ἡ γραμματολογική καί φιλολογική διάκριση ἀνάμεσα στή λατρεία τοῦ Θεοῦ καί τήν προσκύνηση τῶν εἰκόνων, ἔστω καί μόνο στά ἀποσπάσματα πού παραθέτει ὁ ἅγιος Ἰωάννης Δαμασκηνός. Στήν οὐσία ὅμως, πέρα ἀπό τή γραμματολογική αὐτή διάκριση, καί ἐδῶ γίνεται ἁπλῶς λόγος γιά διαφορετικά εἴδη προσκύνησης, ὅπου κατοχυρώνεται ἡ συνείδηση γιά τή διάκριση ἀνάμεσα στήν προσκύνηση πού ἀπολαμβάνει ὁ Θεός «κατά τήν θεϊκήν λατρείαν» καί τήν προσκύνηση

---

30. Βλ. *ὅ.π.*, σ. 365: 27-32.

31. Βλ. *ὅ.π.*, σ. 366 : 55-62.

32. Βλ. Γεωργίου Μεταλλίδη, «Τά θεολογικά ἐπιχειρήματα τοῦ ἁγίου Λεοντίου Νεαπόλεως ἐναντίον τῶν Ἰουδαίων περί τῆς προσκύνησης τῶν εἰκόνων», σ. 405, σημ. 36.

πού ἀποδίδουμε τιμητικά στίς εἰκόνες[33].

Ἡ ὑπομνηματική σημασία τῶν εἰκόνων

Ἕνα ἄλλο κεφάλαιο τῆς εἰκονολογικῆς διδασκαλίας τοῦ Στεφάνου Βόστρων σχετίζεται μέ τή σημασία πού ἔχουν οἱ εἰκόνες στήν πνευματική ὡρίμανση τῶν χριστιανῶν, καθώς καλοῦν τόν πιστό νά μιμηθεῖ τό εἰκονιζόμενο πρόσωπο. Ἡ θέση αὐτή δέν εἶναι ἁπλῶς μία ἠθική προτροπή καί παραίνεση. Ἡ μίμηση τοῦ εἰκονιζόμενου προσώπου ἀπό τόν πιστό ἔχει ὀντολογικές συνέπειες, διότι συμβάλλει στήν πνευματική του προκοπή καί τόν ὁδηγεῖ σέ νοερή ἕνωση μέ τό Θεό μέ ἐμφανεῖς τίς σωτηριολογικές συνέπειες. Ὁ πιστός θεωρώντας τήν εἰκόνα τοῦ ἁγίου καλεῖται σέ μνήμη τοῦ εἰκονιζόμενου προσώπου, προκειμένου νά μιμηθεῖ τήν «πολιτεία» του[34]. Αὐτό λειτουργεῖ στή σκέψη τοῦ Στεφάνου Βόστρων καί ἀντίστροφα. Οἱ ἄνθρωποι πρέπει νά κατασκευάζουν εἰκόνες, «ἵνα μή ληθαργῶσιν» δηλαδή γιά νά τιμήσουν τούς ἁγίους καί παράλληλα, διά μέσου τῆς θεωρήσεως τῶν εἰκόνων, νά βρίσκονται σέ μία διαρκή πνευματική ἐγρήγορση[35]. Σέ ἄλλη συνάφεια λέγει: «Μνήμης οὖν ἕνεκεν ἐν εἰκόσιν γράφονται καί τιμῶνται καί προσκυνοῦνται οἱ ἅγιοι ὡς δοῦλοι τοῦ Θεοῦ καί ὑπέρ ἡμῶν τό Θεῖον ἐξιλεούμενοι»[36]. Στό χωρίο αὐτό ἐκτός τῆς αἰτιολόγησης πού δίδεται γιά τήν κατασκευή τῶν εἰκόνων, ὁ Στέφανος δίδει καί ἐξιλεωτικό χαρακτήρα στίς εἰκόνες. Οἱ εἰκόνες τῶν ἁγίων προσκυνοῦνται γιά νά τιμηθοῦν οἱ δοῦλοι τοῦ Θεοῦ καί δέν ἐκλαμβάνονται ὡς αὐτονομημένες πραγματικότητες. Ἡ ἄμεση ἐξάρτησή τους ἀπό τό πρωτότυπο δίδει τήν εὐχέρεια στούς πιστούς νά ζητοῦν ἀπό τούς ἁγίους, τούς ὁποίους θεωροῦν στίς εἰκόνες, νά ἀναλάβουν μεσιτικό ρόλο ἔναντι τοῦ Θεοῦ γιά ἐξιλέωσή τους. Ὁ Στέφανος συνδέει στό σημεῖο αὐτό τήν κατασκευή εἰκόνων μέ μία διδασκαλία περί ἀξιομισθίας τῶν ἁγίων, ὅπως αὐτή παρατηρεῖται στό

---

33. *Κατά Ἰουδαίων* στό Hans Georg Thümmel, σ. 366: 67-74.
34. Βλ. *ὅ.π.*, σ. 366: 62-66.
35. Βλ. *ὅ.π.*, σ. 365, 29-32.
36. *Ὅ.π.*, σ. 367: 84-88

Δυτικό Χριστιανισμό[37]. Ἡ ἐξιλέωση σχετίζεται μέ τή μεσιτική ἱκεσία τῶν ἁγίων γιά τούς ἀνθρώπους καί ὄχι μέ μία δικανικοῦ τύπου ἱκανοποίηση τῆς θείας δικαιοσύνης διά μέσου τῆς περίσσειας τῶν ἀγαθῶν ἔργων τοῦ Χριστοῦ καί τῶν ἁγίων.

Συμπερασματικά, οἱ θεολογικές προσεγγίσεις καί ἡ ἐπιχειρηματολογία τοῦ Στεφάνου Βόστρων περί τῆς ὕπαρξης καί προσκύνησης εἰκόνων ἐξαρτῶνται πρώτιστα ἀπό τό συσχετισμό πού ἐπικαλεῖται ἀνάμεσα στά ἱερά ἀντικείμενα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, πού χρησιμοποιοῦνται στή λατρεία τοῦ Γιαχβέ, καί στήν κατασκευή ἀντικειμένων καί κυρίως εἰκόνων στήν Καινοδιαθηκική ἐποχή. Αὐτό εἶναι εὔλογο, διότι οἱ ἀποδέκτες τῶν ἐπιχειρημάτων του ἦταν Ἰουδαῖοι. Ἐκτός ὅμως τῆς προαναφερθείσας σύνδεσης, ὅπου διαπιστώνεται ἡ Βιβλική κατοχύρωση τῶν εἰκόνων στή χριστιανική πρακτική, παρατηροῦνται στά διασωθέντα ἀποσπάσματα καί θεολογικές ἐπισημάνσεις, οἱ ὁποῖες σχετίζονται μέ τήν ἑρμηνευτική τοῦ τί προσκυνεῖται σέ μία εἰκόνα καί τί ὄχι. Προσκυνοῦμε τό σύμβολο πού ἀπεικονίζεται καί ὄχι τήν ὑλική φύση τοῦ ἀντικειμένου πού χρησιμοποιεῖται γιά νά ἐξεικονίσει τό σύμβολο. Στήν προοπτική αὐτή ὁτιδήποτε ὁδηγεῖ σέ μνήμη τῶν ἁγίων καί τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀποδεκτό καί μπορεῖ νά ἀποτυπωθεῖ, προκειμένου οἱ πιστοί νά μιμηθοῦν τό ἀρχέτυπο, ἐνῶ ὁτιδήποτε ἀποτελεῖ εἰκόνα δαιμόνων εἶναι εἴδωλο καί ἀπόβλητο.

---

37. Γιά τό περιεχόμενο τῆς ἀξιομισθίας τῶν ἁγίων καί κυρίως τοῦ Χριστοῦ βλ. Δ. Τσελεγγίδη, *Ἡ ἱκανοποίηση τῆς θείας δικαιοσύνης κατά τόν Ἄνσελμο Καντερβουρίας, θεολογική προσέγγιση ἀπό ὀρθόδοξη ἄποψη*, ΦΘΒ 33, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 141-51.

Ἐμμανουήλ Κ. Δουνδουλάκη
Μεταπτυχιακοῦ Θεολόγου

*Ὁ Ἅγιος Ἱερομάρτυρας Λουκιανός στήν Ὑμνογραφία**

Στήν παροῦσα μελέτη παρουσιάζουμε τίς Ἀσματικές Ἀκολουθίες πρός τιμήν τοῦ Λουκιανοῦ[1], τίς πηγές καί τό περιεχόμενό τους, καταγράφοντας παράλληλα τά Ἀπολυτίκια τοῦ ἁγίου, καθώς ἐπίσης καί ἀνέκδοτα Στιχηρά, Καθίσματα καί τροπάρια ἀπό χειρόγραφους κώδικες τοῦ Ἁγίου Ὄρους.

1. Ἀσματικές ἀκολουθίες πρός τιμήν τοῦ Ἁγίου Λουκιανοῦ

α. *Χειρόγραφες καί ἔντυπες Ἀκολουθίες*

Πρός τιμήν τοῦ ἱερόμαρτυρα Λουκιανοῦ εἶναι γνωστές τρεῖς Ἀσματικές Ἀκολουθίες: ἐκείνη τοῦ Μηναίου[2], ἐκείνη πού περιλαμβάνεται στό Παράρτημα βιβλίου γιά τόν ἱερό

---

* Ἡ παροῦσα μελέτη ἀποτελεῖ τό κεφάλαιο Β΄ τοῦ δευτέρου μέρους (σσ. 109-123) τῆς Διπλωματικῆς Ἐργασίας μας μέ τίτλο: «*Ὁ ἅγιος ἱερομάρτυρας Λουκιανός ὁ Σαμοσατέας* (± 240-312)» πού ὑποβλήθηκε στό τμῆμα τῆς Θεολογίας τοῦ ΑΠΘ, γιά τήν ἀπόκτηση τοῦ Διπλώματος Εἰδίκευσης (Μάστερ). Ἐγκρίθηκε κατά τή συνεδρία 91 τῆς Γ.Σ.Ε.Σ. τοῦ τμήματος, στίς 13 Δεκεμβρίου 2001. Κατά τήν παρουσίαση τῆς παροῦσας μελέτης κρίθηκε ἀναγκαία ἡ τροποποίηση ὁρισμένων σημείων τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου, καθώς καί ἡ προσθαφαίρεση, τροποποίηση ἀρκετῶν ὑποσημειώσεων.

1. Ὁ Λουκιανός Ἀντιοχείας γεννήθηκε στά Σαμόσατα περί τό 240 μ.Χ. Σπούδασε Θεολογία στήν Ἔδεσσα τῆς Συρίας. Χειροτονήθηκε πρεσβύτερος καί ἵδρυσε τή Θεολογική Σχολή τῆς Ἀντιοχείας. Πέθανε ἀπό ἀσιτία κατά τό διωγμό τοῦ Μαξιμίνου στίς 7 Ἰανουαρίου τοῦ 312 μ.Χ. Ἀπό τό συγ-

ναό τοῦ ἁγίου Λουκιανοῦ στή Λούκια Μονοφατσίου[3] (Κρήτης) καθώς ἐπίσης καί ἡ Ἀκολουθία[4] πού περιλαμβάνεται στό βιβλίο τοῦ πρωτοσυγκέλλου τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Κρήτης, ἀρχιμ. Κυρίλλου Κογεράκη, «*Ἀσματικαί Ἀκολουθίαι*[5]»[6].

Ἡ ἀκολουθία τοῦ Μηναίου τῆς 15ης Ὀκτωβρίου, δέν εἶναι πλήρης. Στόν Ἑσπερινό περιλαμβάνει τρία Στιχηρά προσόμοια, σέ ἦχο δ', πρός τό «*Ἔδωκας σημείωσιν*» καί Θεοτοκίον (δόξα, καί νῦν) ὅπως καί Σταυροθεοτοκίον στόν

γραφικό ἔργο του σώζονται ἐλάχιστα κείμενα. Εὐρύτερα γνωστή εἶναι ἡ «*λουκιάνεια*» ἀναθεώρηση τῆς μετάφρασης τῶν Ο'. Ἡ ἁγία Ἑλένη ἔκτισε πρός τιμήν του περικαλλῆ ναό στή γενέτειρά της, ἡ ὁποία μετονομάστηκε σέ Ἑλενόπολη.

Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία τιμᾶ τή μνήμη του στίς 15 Ὀκτωβρίου, ἐνῶ ἡ Ρωμαιοκαθολική στίς 7 Ἰανουαρίου. Ναός πρός τιμήν τοῦ ἁγίου Λουκιανοῦ ἔχει ἀναγερθεῖ στή Λούκια Μονοφατσίου, στό νομό Ἡρακλείου (Κρήτης).

Περισσότερα γιά τόν Ἅγιο μπορεῖ νά συμβουλευτεῖ ὁ ἐνδιαφερόμενος στήν ἀκόλουθη ἐνδεικτική βιβλιογραφία: Ε. Δουνδουλάκη, *Ὁ ἅγιος ἱερομάρτυρας Λουκιανός ὁ Σαμοσατέας* ((± 240-312), (ἀνέκδ. Διπλωματική Ἐργασία), Θεσσαλονίκη 2001, σσ. 220· τοῦ ἰδίου, *Ὁ ἱερός ναός τοῦ ἁγίου Λουκιανοῦ στή Λούκια Μονοφατσίου*, Θεσσαλονίκη 1999, σσ. 23-29· Δ. Μπαλάνου, «Λουκιανός ὁ μάρτυς καί Λουκιανός ὁ ἀποσυνάγωγος», *Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἀθηνῶν* 7 (1932) 306-310· G. Bardy, *Recherches sur Saint Lucien d' Antioche et son école*, Paris 1976· L. Metzger, «Lucian and the Lucianic recension of the Greek Bible», *New Testament Studies* 8 (1961-1962) 189-203·E. Buonaiti, «Luciano martire: La sua dotrinae, la sua Scuola», *Studies Theologia* 4 (1908) 820-837, 909-923/5 καί (1909) 104-118.

2. Μηναῖο Ὀκτωβρίου, ἐκδ. Φῶς, Ἀθήνα χ.χ., σσ. 151-157.

3. Ε. Δουνδουλάκη, *Ὁ ἱερός ναός τοῦ ἁγίου Λουκιανοῦ στή Λούκια Μονοφατσίου, ὅ.π.*, σσ. 39-63.

4. Ἡ ἀκολουθία τιτλοφορεῖται: «*Ὀκτωβρίου ΙΕ', Μνήμη τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Λουκιανοῦ πρεσβυτέρου τῆς Μεγάλης Ἀντιοχείας*».

5. Πλήρης τίτλος ἔργου: «*Ἀσματικαί Ἀκολουθίαι, ἤτοι βίβλος περιέχουσα τριάκοντα καί δύο Ἀκολουθίας τῶν ἐν χρήσει Μηναίων συμπληρωθείσας καί ἐπαυξηθείσας*», τόμος Α', ἐκδ. Ἱερᾶς Μονῆς Ἀγκαράθου, Ἡράκλειον 2002, (σσ. 65-74).

6. Τήν περίοδο συγγραφῆς τῆς Διπλωματικής Ἐργασίας μας, ἡ συγκεκριμένη Ἀκολουθία ἦταν ἀνέκδοτη. Ὁ ἀρχιμ. Κύριλλος Κογεράκης, ὁ συντάκτης τῆς συγκεκριμένης Ἀκολουθίας- ὅπως καί ἐκείνης στό βιβλίο μας γιά τό ναό τοῦ ἁγίου Λουκιανοῦ στή Λούκια Μονοφατσίου - εὐγενῶς μᾶς τήν εἶχε παραχωρήσει προκειμένου νά συμπεριληφθεῖ στό Παράρτημα τῆς ἐργασίας. Ἀπό τή θέση αὐτή ἐκφράζουμε τίς εὐχαριστίες μας γιά τή συγκεκριμένη παραχώρηση.

ἴδιο ἦχο. Στήν ἀκολουθία τοῦ Μηναίου δέν καταγράφονται Ἀπόστιχα οὔτε ὅμως καί Ἀπολυτίκιο τοῦ ἁγίου.

Στόν Ὄρθρο καταγράφεται ἕνας Κανόνας πρός τόν ἱερομάρτυρα σέ ἦχο δ′ καί μέ ἀκροστιχίδα «*Σοῦ Λουκιανέ παμμάκαρ μέλπω κλέος*» καί εἶναι ποίημα τοῦ Θεοφάνη Νικαίας τοῦ Γραπτοῦ[7] (+845). Μνημονεύεται πάντως ἡ ὕπαρξη καί δεύτερης ἀκολουθίας τήν ἡμέρα αὐτή πρός τιμήν τοῦ ὁσίου Εὐθυμίου τοῦ νέου, ὁ κανόνας τοῦ ὁποίου ἀκροστιχίζει: «*Χαίροις τό θεῖον τῶν μοναζόντων κλέος*» καί ψάλλεται κατά τό Ἀπόδειπνο[8].

Μετά τήν γ′ ᾠδή τοῦ Κανόνα τοῦ ἱερομάρτυρα Λουκιανοῦ παραδίδεται Κάθισμα σέ ἦχο πλ. δ′ πρός «*Τήν σοφίαν τοῦ Λόγου*», ὅπως καί Θεοτοκίον καί Σταυροθεοτοκίον στόν ἴδιο ἦχο. Τήν στ′ ᾠδή ἀκολουθεῖ, Κοντάκιο σέ ἦχο β′ «*Τήν ἐν πρεσβείαις*», Οἶκος καί Συναξάριον τῆς ἡμέρας. Ἡ Ἀκολουθία περιλαμβάνει ἐπίσης Ἐξαποστειλάριον σέ ἦχο β′, πρός τό «*Τοῖς μαθηταῖς συνέλθωμεν*» καί Θεοτοκίον ὅμοιο, μέ τό ὁποῖο καταλήγει ἡ Ἀκολουθία τοῦ Μηναίου χωρίς νά καταγράφονται τροπάρια Αἴνων. Σύνολη, σχεδόν, ἡ Ἀκολουθία τοῦ Μηναίου, ἐνσωματώνεται στή νεώτερη ἀκολουθία τοῦ ἁγίου, γιά τήν ὁποία θά γίνει λόγος στή συνέχεια.

Κατά τή διάρκεια τῆς ἔρευνάς μας ἐντοπίσαμε πέντε κώδικες πού περιέχουν τήν παραπάνω Ἀκολουθία, μέ προσθῆκες ἤ ἀφαιρέσεις τροπαρίων καί χρονολογοῦνται ἀπό τόν ΙΑ′ ἕως τόν ΙΕ′ αἰώνα. Ὅπως διαπιστώσαμε ἀπό συγκριτική μελέτη μεταξύ τῶν κωδίκων καί τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Μηναίου, τό ἔντυπο κείμενο διαφοροποιεῖται σέ περισσότερα ἀπό πενήντα σημεῖα, μή συμπεριλαμβανομένων τῶν τροπαρίων πού ἀπουσιάζουν ἤ περιέχονται στά χειρόγραφα σέ σχέση μέ τήν ἔντυπη Ἀκολουθία. Δέν πρόκειται νά παρουσιάσουμε ὅλες τίς διαφοροποιήσεις τῶν χειρογράφων στήν παροῦσα φάση. Θά περιοριστοῦμε μονάχα στήν καταγραφή τῶν τροπαρίων πού ἀπουσιάζουν ἀπό τά χειρόγραφα, κατά περίοδο, ὥστε νά ἀντιληφθοῦμε τή σταδιακή

---

7. Θ. Ξύδη, *Βυζαντινή Ὑμνογραφία*, ἐκδ. Νικόδημος, Ἀθῆναι 1978, σ. 138 κ. ἑξ.

8. Μηναῖο Ὀκτωβρίου, *ὅ.π.*, σ. 150 ὑποσ.

συμπλήρωση τῆς Ἀκολουθίας πού ἔχουμε σήμερα.

Τό Θεοτοκίον καί Σταυροθεοτοκίον τοῦ Ἑσπερινοῦ φαίνεται ὅτι συντάχθηκε μετά τόν ΙΕ′ αἰώνα, διότι ἀπουσιάζει ἀπό τούς κώδικες τῆς Λαύρας Δ55[9] (ΙΑ′ αἰ.), Δ27[10] (ΙΒ′ αἰ.), Δ14[11] (ΙΒ′ αἰ.), Θ50[12] (ΙΕ′ αἰ) καί Θ86[13] (ΙΕ′ αἰ). Ἀξίζει, πάντως, νά σημειωθεῖ ὅτι στή θέση τους, ὁ Λαύρας Θ50[14] ἔχει ὡς Θεοτοκίον τό : «*Σέ τό καθαρώτατον τοῦ βασιλέως παλάτιον* . . .» Ἀπουσιάζουν ἐπίσης ἀπό τούς παραπάνω κώδικες τό γ′ τροπάριο τῆς γ′ ᾠδῆς τό Κάθισμα, Θεοτοκίον καί Σταυροθεοτοκίον τοῦ Ὄρθρου. Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ ὁ Λαύρας Δ14[15] (ΙΒ′ αἰ.), ὁ ὁποῖος τό κάθισμα τοῦ Ὄρθρου «*Τῷ τῆς χάριτος λόγῳ* . . .» τό καταγράφει πρῶτο ἀπό τά στιχηρά τοῦ Ἑσπερινοῦ. Μόνο ὁ κώδικας τῆς Λαύρας Θ50[16] (ΙΕ′ αἰ.) περιλαμβάνει τό β′ τροπάριο τῆς ᾠδῆς στ′, «*Ἀγάπῃ τοῦ Χριστοῦ*. . .» μέ ὁρισμένες βέβαια διαφοροποιήσεις στή διατύπωση, ἐνῶ τό Κοντάκιον καί ὁ Οἶκος τοῦ Ὄρθρου, ὅπως εἶναι στό Μηναῖο, ἀπουσιάζουν ἀπό τούς κώδικες, μέ ἐξαίρεση καί πάλι τόν Λαύρας Θ50[17], στοιχεῖο πού μᾶς ὁδηγεῖ στήν ἐκτίμηση ὅτι συντάχτηκαν μετά τόν ΙΒ′ αἰώνα. Τό Θεοτοκίον τῆς ᾠδῆς ζ′ διαμορφώθηκε ἐπίσης, μετά τό ΙΒ′ αἰώνα, ἐνῶ ἡ ᾠδή η′, τό Ἐξαποστειλάριον καί τό Θεοτοκίον του δέν καταγράφονται στόν Λαύρας Δ27[18] (ΙΒ′ αἰ.). Πρίν ὁλοκληρώσουμε τή σύντομη αὐτή ἀναφορά στή χειρόγραφη παράδοση τῆς Ἀκολουθίας τοῦ ἱερομάρτυρα, μνημονεύουμε δύο μόνο σημεῖα ἀπό τίς δεκάδες διαφοροποιήσεις τῶν κειμένων τῆς Ἀκολουθίας.

---

9. Δ55, φ. 133ʳ. Περγ. 25,5 x 19,5 φφ. 221, σελ. 2 (Μηναῖα Σεπτεμβρίου, Ὀκτωβρίου καί Νοεμβρίου).

10. Δ27, φ. 47ᵛ: Περγ. 28,5 x 19,5 φφ. 102, σελ. 2 (Μηναῖο Ὀκτωβρίου.

11. Δ14, φ. 126ᵛ: Περγ. 28,5 x 20,5 φφ.190, (Μηναῖα Σεπτεμβρίου, Ὀκτωβρίου καί Νοεμβρίου).

12. Θ50, φ. 95ᵛ: Χάρτ. 27,5 x 20 φφ. 207 (Μηναῖα Σεπτεμβρίου, Ὀκτωβρίου καί Νοεμβρίου).

13. Θ86, φ. 208ᵛ: Χαρτ. 28,5 x 120,5 φφ. 277, σελ. 2 (Μηναῖα Σεπτεμβρίου, Ὀκτωβρίου καί Νοεμβρίου).

14. Θ50, φ. 95ᵛ.

15. Δ14, φ. 125ᵛ.

16. Θ50, φ. 97ᵛ.

17. Θ50, φ. 98ʳ.

18. Δ27, φφ. 49ᵛ-49ᵛ.

Στό δεύτερο Στιχηρό προσόμοιο τοῦ Ἑσπερινοῦ: «*Εἱρκτήν πολυχρόνιον . . .*», ὅπως καταγράφεται στό Μηναῖο, ἔχει ἐκπέσει ἕνας στίχος, πού μνημονεύεται σέ ὅλα τά παραπάνω χειρόγραφα καί προστίθεται στήν Ἀκολουθία[19] τοῦ ἁγίου, καθώς καί σ᾽ ἐκείνη στό «*Ἀσματικαί Ἀκολουθίαι*»[20] (῀. 66): «*Εἱρκτήν πολυχρόνιον καί βιαιότατον θάνατον, ἐκαρτέρησας Ὅσιε, ἱμάσι πεδούμενος [καί λεπτοῖς ὀστράκοις, κεντούμενος] Μάκαρ, καί ἀσιτίᾳ χαλεπῇ . . .*»[21].

Στό Θεοτοκίον τῆς ᾠδῆς α′ τοῦ Ὄρθρου ὁ ὑμνογράφος κάνει «*λογοπαίγνιο*» μέ τή λέξη «*λόγος*». Σέ δύο κώδικες τῆς Λαύρας Θ86 (ΙΕ′ αἰ.) καί Δ14(ΙΒ′ αἰ.) καί στήν ἀκολουθία τοῦ Μηναίου, ὅταν ἡ λέξη ἀπαντᾶται γιά τρίτη φορά στή φράση « . . . *ὑπέρ αἰτίαν καί Λόγον* . . .», γράφεται μέ κεφαλαῖο «Λ». Ἐπειδή, ὅμως, θεολογικά ἡ υἱοθέτηση τοῦ κεφαλαίου «Λ» στό συγκεκριμένο σημεῖο εἶναι ἐσφαλμένη, γιά τό λόγο αὐτό πρίν ἀπό τήν ἔκδοση τῆς νεότερης ἀκολουθίας τοῦ ἁγίου τό 1999, διορθώσαμε σιωπηρά τό γράμμα αὐτό[22]. Ἡ Ἀκολουθία στό ΑΑ. υἱοθετεῖ τήν ὀρθή γραφή (βλ. ΑΑ. . ., Τό Θεοτοκίον μετά τή διόρθωση ἔχει ὡς ἑξῆς: «*Λόγῳ τόν ἀΐδιον Πατρός Λόγον, ὑπέρ αἰτίαν καί λόγον, ἀσπόρως συνέλαβες, Ἁγνή καί ἀπεκύησας, ἡμῶν εἰς ἀπολύτρωσιν*»[23].

Με ἀφορμή τήν ἀνέγερση ἱεροῦ ναοῦ πρός τιμήν τοῦ ἱερομάρτυρα στή Λούκια Μονοφατσίου συντάχθηκε τό 1996 «*Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου ἐνδόξου ἱερομάρτυρος Λουκιανοῦ, πρεσβυτέρου τῆς Μεγάλης Ἀντιοχείας (οὗ μνήμη τῇ ΙΕ′ Ὀκτωβρίου)*». Συντάκτης της εἶναι ὁ ἀρχιμ. Κύριλλος Κογεράκης. Ἡ Ἀκολουθία ἐκδόθηκε τό 1999 ἀπό τό τυπογραφεῖο «*Μέλισσα*», στό Παράρτημα μελέτης μας γιά τό ναό τοῦ ἁγίου Λουκιανοῦ στή Λούκια Μονοφατσίου[24].

Ἡ ἔντυπη Ἀκολουθία τοῦ ἀρχιμ. Κυρίλλου εἶναι πλήρης. Περιλαμβάνει μικρό καί μεγάλο Ἑσπερινό, Λιτή

19. Ε. Δουνδουλάκη, *Ὁ ἱερός ναός . . ., ὅ.π.*, σ. 44.
20. Στό ἑξῆς ὅταν θά ἀναφερόμαστε στό βιβλίο «*Ἀσματικαί Ἀκολουθίαι*» θά γράφουμε Α.Α.
21. Μηναῖο Ὀκτωβρίου, *ὅ.π.*, σ. 53.
22. Ἐ. Δουνδουλάκη, *Ὁ ἱερός ναός . . ., ὅ.π.*, σ. 53.
23. Ἐ. Δουνδουλάκη, *Ὁ ἱερός ναός . . ., ὅ.π.*, σ. 53.
24. *Ὅ.π.*, σ.σ. 39-63.

Λιτή, πλήρης Ἀκολουθία Ὄρθρου καί μνημονεύεται Κοινωνικό καί Μεγαλυνάριο στή Λειτουργία.

Στό μικρό Ἑσπερινό καταγράφονται τέσσερα Στιχηρά προσόμοια σέ ἦχο α′ πρός τό «*Τῶν οὐρανίων ταγμάτων*» ἰδιόμελο Δοξαστικό σέ ἦχο β′ καί στό «*καί νῦν*» Θεοτοκίον «*Τήν πᾶσαν ἐλπίδα μου . . .*». Παραδίδονται τρία Στιχηρά προσόμοια Ἀποστίχων σέ ἦχο β′ πρός τό «*Οἶκος τοῦ Ἐφραθᾶ*», Δοξαστικό (Τριαδικό) καί νῦν (Θεοτοκίον) στόν ἴδιο ἦχο.

Στό μεγάλο Ἑσπερινό σημειώνονται ἕξι Στιχηρά προσόμοια. Τά τρία πρῶτα συντάχθηκαν ἀπό τόν ἀρχιμ. Κύριλλο σέ ἦχο δ′ πρός τό «*Ὡς γενναῖον ἐν μάρτυσιν*», ἐνῶ τά ἄλλα τρία εἶναι ἐκεῖνα τοῦ Μηναίου, στόν ἴδιο ἦχο, προσόμοια τοῦ «*Ἔδωκας σημείωσιν*». Δοξαστικό καί τό «*καί νῦν*» εἶναι ἰδιόμελα ἤχου πλ. δ′.

Μετά τήν Εἴσοδο καί τό Προκείμενο τῆς ἡμέρας ἀκολουθοῦν τά γνωστά ἀναγνώσματα ἀπό ἑορτές ἁγίων: Ἠσ. 43,9-14, Σολ. 3,1-9 καί Σολ. 5,15· 6,1-3. Καί τά τρία Στιχηρά τῶν Ἀποστίχων εἶναι προσόμοια πρός τό «*Ὁ ἐξ ὑψίστου κληθείς*» (ἦχ. δ′). Δοξαστικό ἰδιόμελο σέ ἦχο β′ ἐνῶ τό «*καί νῦν*» εἶναι τό ἴδιο Θεοτοκίον μέ τό μικρό Ἑσπερινό. Γιά Ἀπολυτίκιο[25] ὁ ὑμνογράφος προτείνει τό «*Μυστικῶς διαθρέψας . . .*» σέ ἦχο α′ πρός τό «*Τῆς ἐρήμου πολίτης*», ἐνῶ γιά Θεοτοκίον τό «*Τοῦ Γαβριήλ φθεγξαμένου. . .*».

Στή Λιτή περιλαμβάνονται τέσσερα ἰδιόμελα τροπάρια, τά δύο πρῶτα σέ ἦχο α′ , τό τρίτο σέ ἦχο γ′ καί τό τέταρτο σέ ἦχο δ′ . Τό Δοξαστικό εἶναι ἰδιόμελο ἤχου πλ. β′ καί γιά Θεοτοκίον καταγράφεται τό «*Θεοτόκε, σύ εἶ ἡ ἄμπελος*».

Στόν Ὄρθρο ὑπάρχουν τέσσερα διπλά Καθίσματα· δύο μετά τήν α′ καί β′ στιχολογία τοῦ Ψαλτηρίου, ἕνα μετά τόν Πολυέλεο καί ἕνα μεσώδιο μετά τήν γ′ ᾠδή τοῦ Κανόνα. Τό πρῶτο (διπλό) Κάθισμα εἶναι σέ ἦχο α′ πρός τό «*Τόν τάφον σου Σωτήρ*». Τό τρίτο σέ ἦχο γ′ πρός τό «*Τήν ὡραιότητα*». Τό τέταρτο, τέλος, μεσώδιο Κάθισμα εἶναι τό πρῶτο Στιχηρό τοῦ Ἑσπερινοῦ τοῦ κώδικα Μ. Λαύρας Δ14, φ. 125v (ΙΒ′ αἰ.): «*Τῷ τῆς χάριτος λόγῳ . . .*» ἦχος πλ. δ′ πρός τό

25. Γιά τά ἀπολυτίκια τοῦ ἁγίου Λουκιανοῦ θά γίνει λόγος παρακάτω.

«Τήν Σοφίαν . . .».

Μετά τούς Ἀναβαθμούς καί τό Εὐαγγέλιο τοῦ Ὄρθρου ἀκολουθεῖ ἰδιόμελο τροπάριο σέ ἦχο β′ *«Τόν ἀεροπετήν τῆς ἀθλήσεως»*. Ὁ Κανόνας στήν ἔκδοση τοῦ 1999 εἶναι ἴδιος μέ ἐκεῖνον τοῦ Μηναίου, κατ᾽ ἐπέκταση καί τῶν κωδίκων τῆς Λαύρας. Τό Κοντάκιο, ὁ Οἶκος, τό Μηνολόγιο καί τό Συναξάριο τοῦ ἱερομάρτυρα δέν παρουσιάζουν διαφοροποιήσεις. Τό Ἐξαποστειλάριον εἶναι ἐπίσης τό ἴδιο μέ τήν Ἀκολουθία τοῦ Μηναίου.

Ὁ ἀρχιμ. Κύριλλος συνέταξε τέσσερα Στιχηρά προσόμοια στούς Αἴνους σέ ἦχο πλ. β′ πρός τό *«Ὅλην ἀποθέμενοι»* καί Δοξαστικό ἰδιόμελο σέ ἦχο πλ. α′. Στή Θ. Λειτουργία, τέλος, προτείνεται[26] ἀπό τόν ὑμνογράφο τό *«Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον . . .»* ὡς Κοινωνικό, καταγράφεται Μεγαλυνάριο τοῦ ἁγίου καί καταλήγει ἡ Ἀκολουθία μέ τό δίστιχο: *«Λουκιανέ Κύριλλον ὑμνήσαντά σε τῶν ἐν βίῳ λύτρωσαι πειρατηρίων»*.

Τό 1999 ὁ ἀρχιμ. Κύριλλος πρόσθεσε στήν ἤδη πλήρη Ἀκολουθία του γιά τόν Ἅγιο Λουκιανό καί δεύτερο Κανόνα στόν Ὄρθρο, πού συνέταξε σέ ἦχο πλ. δ′ καί μέ ἀκροστιχίδα *«Λουκιανῷ Κύριλλος ἐπαίνους πόθῳ πλέκω»*. Ἡ ἀκολουθία αὐτή πού παρουσιάζει διαφοροποιήσεις σέ ὁρισμένα τροπάρια, καταλήγει μέ τό ἀκόλουθο δίστιχο: *«Κυρίλλῳ χάριν Λουκιανέ χορήγει τόνδε τόν ὕμνον εὐλαβῶς πλέξαντί σοι»*.

β. Πηγές καί περιεχόμενο τῆς ἔντυπης Ἀκολουθίας

Ἡ ἔντυπη Ἀκολουθία[27] τοῦ ἀρχιμ. Κυρίλλου ἔχει κατά

---

26. Ὁ ἀρχιμ. Κύριλλος προτείνει νά ἀναζητηθεῖ ὁ Ἀπόστολος καί τό Εὐαγγέλιο τῆς ἡμέρας τή 10η Φεβρουαρίου, ἑορτή Χαραλάμπους ἱερομάρτυρος (Β′ Τιμ. 2, 1-110. Ἰω. 15, 17-16, 2). Τά Εὐαγγελιάρια ἀπό τόν Θ′ αἰ. καί ἑξῆς προτρέπουν νά ἀναζητηθεῖ ὁ Ἀπόστολος καί τό Εὐαγγέλιο τῆς ἡμέρας τήν 3ην Ὀκτωβρίου, ἑορτή τοῦ ἱερομάρτυρος Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου (Πρ. 17, 16-34, Μθ 13, 44-54).

27. Γιά τήν καταγραφή τῶν πηγῶν καί τοῦ περιεχομένου τῆς Ἀκολουθίας ἐπιλέγουμε τό ἔντυπο κείμενο τοῦ ὑμνογράφου πού περιέχεται στό βιβλίο του «*Ἀσματικαί Ἀκολουθίαι*», διότι εἶναι τό τελευταῖο σέ ἔκδοση καί πλῆρες.

κύριο λόγο ἐγκωμιαστικό χαρακτήρα καί σέ μερικές περιπτώσεις παρακλητικό. Ὁ ὑμνογράφος προκειμένου νά ἐξυμνήσει τό μάρτυρα καί νά προτρέψει τούς πιστούς σέ μίμηση τοῦ παραδείγματός του καί δοξολογία, ἀξιοποιεῖ δημιουργικά τίς πληροφορίες πού τοῦ προσφέρουν τρία κυρίως κείμενα (πηγές): Ὁ βίος τοῦ ἁγίου ἀπό τόν Συμεών Μεταφραστή, ὁ βίος τοῦ ἁγίου ἀπό τό Βατοπεδινό κώδικα 431, φφ. 127r-144v [28], καθώς καί ὁ ἐγκωμιαστικός λόγος τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου πρός τό Λουκιανό.

Ὁ ὑμνογράφος παραλληλίζει τό μαρτύριο τοῦ Λουκιανοῦ μέ τό πάθος τοῦ Κυρίου, Τοῦ ὁποίου ὁ ἱερομάρτυρας ἀναδεικνύεται γνήσιος μιμητής. Σημειώνεται χαρακτηριστικά στό Δοξαστικό τῆς Λιτῆς: «*Δεῦτε . . . εὐφημήσωμεν, Λουκιανόν . . . τόν μιμητήν. . . τῶν παθημάτων Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ. . . ὁ ὀστράκοις τό σῶμα κεντηθείς, τῇ ἀγάπῃ τοῦ δι᾽ ἡμᾶς, κεντηθέντος τήν πλευράν. .*»[29]. Τρεῖς εἶναι κυρίως οἱ θεματικές ἑνότητες τῶν τροπαρίων τῆς Ἀκολουθίας τοῦ ἱερομάρτυρα: τό πρόσωπο, τά ἔργα τῶν χειρῶν του (δραστηριότητα) καί τό μαρτύριο τοῦ ἱερομάρτυρα. Εἰδικότερα, ἐξαίρεται ἡ ἀκεραιότητα τοῦ χαρακτήρα τοῦ ἁγίου, ἡ ἀσκητική βιοτή του καί ἡ συνεπής ἱερατική του διακονία[30]. Ὑπογραμμίζεται ἡ συμβολή του στόν ἀντιαιρετικό ἀγώνα[31], ἡ ἀλειπτική[32] του δράση καί ἡ ἐπιμέλεια τῶν Ἱερῶν Γραφῶν[33] ἀπό μέρους του. Ἐκτενής ἀναφορά γίνεται, τέλος, στά βασανιστήρια[34] πού ὑπέμεινε (ὡς πρός τό ζήτημα αὐτό ἔχουμε ἄμεση ἐξάρτηση ἀπό τό λόγο τοῦ Χρυσοστόμου πρός τό μάρτυρα), στή διά λιμοκτο-

---

28. Τό *Βατοπεδινό κώδικα 431, φφ. 127r-144v* παρουσιάσαμε ὑπό μορφή κριτικοῦ ὑπομνήματος στήν ἀνέκδοτη Διπλωματική Ἐργασία μας γιά τόν ἅγιο Λουκιανό (σσ. 145-185). Φαίνεται ὅτι ἀντίγραφο τοῦ Βατοπεδινοῦ κώδικα βρίσκεται καί στή Μονή τῆς Λαύρας β΄. : Νικοδήμου Ἁγιορείτου, *Συναξαριστής Ὀκτωβρίου*, τ.Α΄, ἐκδ. Ὀρθόδοξη Κυψέλη, Θεσσαλονίκη 1981, σελ. 356 ὑποσ. 74.
29. Κ. Κογεράκη (ἀρχιμ.), *Ἀσματικαί Ἀκολουθίαι*, *ὅ.π.*, σ. 67, 66, 65.
30. *Ὅ.π.*, σ. 67, 68.
31. *Ὅ.π.*, σ. 70, 72, 73.
32. *Ὅ.π.*, σ. 65, 70.
33. *Ὅ.π.*, σ. 67, 68, 73.
34. Κ. Κογεράκη (ἀρχιμ.), *ὅ.π.*, σ. 65, 66, 67, 68, 72.

νίας ἀπόληξη, στή ρίψη τοῦ σώματός του στή θάλασσα[35] καί στή θαυμαστή μεταφορά τοῦ σκηνώματός του μέ δελφίνι[36], ἀπό τό ὑγρό στοιχεῖο στήν ξηρά.

2. Ὑμνογραφία τοῦ Ἱερομάρτυρα Λουκιανοῦ

α. Τά Ἀπολυτίκια

Τό Ἀπολυτίκιο, ὁ συντομότερος τύπος τῆς ρυθμικῆς ἐκκλησιαστικῆς ποίησης[37], παρουσιάζει συνοπτικά πτυχές τοῦ βίου τοῦ ἁγίου καί ἐξυμνεῖ τόν ἅγιο προτρέποντας τούς πιστούς νά ἀκολουθήσουν τό παράδειγμά του καί νά τόν δοξολογήσουν. Τέσσερα Ἀπολυτίκια τοῦ ἱερομάρτυρα καταγράφονται στά λειτουργικά βιβλία, ἐνῶ δέν γνωρίζουμε ἐάν ἐπεῖχε θέση Ἀπολυτικίου τό πρῶτο τροπάριο τοῦ κώδικα τῆς Λαύρας Δ14, φ. 125ᵛ (ΙΒ′ αἰ): «*Τῷ τῆς χάριτος λόγῳ*» πού σήμερα εἶναι μεσώδιο κάθισμα τοῦ Ὄρθρου. Τά τρία ἀπό τά Ἀπολυτίκια αὐτά ἔχουν συνταχθεῖ εἰδικά γιά τόν ἱερομάρτυρα Λουκιανό, ἐνῶ τό γνωστό «*Ὁ μάρτυς σου Κύριε . . .*» (ἦχος δ′), πού χρησιμοποιεῖται καί σέ ἄλλους ἁγίους, ἀξιοποιεῖται καί στόν πρεσβύτερο.

Ὁ μοναχός Γεράσιμος Μικραγιαννανίτης φαίνεται νά εἶναι ὁ συντάκτης τοῦ εὐρύτερα διαδεδομένου Ἀπολυτικίου τοῦ ἁγίου πού ἀποτελεῖ προσόμοιο τοῦ «*Θείας πίστεως*» (ἦχος γ′) καί ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Θείῳ Πνεύματι, λελαμπρυσμένος, γνῶσιν ἔνθεον, ἐταμιεύσω καί τῆς πίστεως τόν λόγον ἐτράνωσας· ὅθεν Μαρτύρων ἀλείπτης γενόμενος, Λουκιανέ ἐν ἀθλήσει ἠρίστευσας. Μάρτυς ἔνδοξε, Χριστόν τόν Θεόν ἱκέτευε, δωρήσασθαι ἡμῖν τό μέγα ἔλεος»[38].

Ὁ ἀρχιμ. Κύριλλος προτείνει ὡς Ἀπολυτίκιο τοῦ ἁγίου

---

35. *Ὅ.π.*, σ. 66, 68,71, 72.

36. *Ὅ.π.*, σ. 68.

37. Θ. Ξύδη, «Ὁ στέφανος τῶν ἀπολυτικίων τοῦ Ἐνιαυτοῦ», *Ὀρθοδοξία* 25 (1950) 158.

38. Γ. Μικραγιαννανίτου (μον.), *Ὁ ἐνιαύσιος στέφανος τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, Ἀθῆναι ²1986, σ. 55. *Ὡρολόγιον τό Μέγα*, ἐκδ. Α.Δ.Ε.Ε., Ἀθήνα ¹¹1993, σ. 228· Μ. Βίκτωρος, *Ὁ μέγας Συναξαριστής τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, τ. 1, Ἀθῆναι 1950, σ. 237.

τό ἀκόλουθο προσόμοιο πρός τό «*Τῆς ἐρήμου πολίτης*» (ἦχος α΄):

«Μυστικῶς διαθρέψας, ἄρτῳ θείῳ τῶν λόγων σου, τούς λιμοκτονοῦντας ἀθλίως, τῇ ἀπάτῃ τοῦ χείρονος, μετέστης λιμοθνής πρός οὐρανούς, καί ὤφθης λαμπροφόρος δαιτυμών, ἀληθῶς ἱερομάρτυς Λουκιανέ, τραπέζης τῆς αἰωνίου. Δόξα τῷ ἐνεργοῦντι διά σοῦ, πᾶσιν ἰάματα»[39].

Ἕνα τρίτο ἀπολυτίκιο καταγράφεται[40] πρός τιμήν τοῦ ἱερομάρτυρα Λουκιανοῦ, συνδέοντας μάλιστα τή μνήμη του μέ τόν ὁμώνυμο ναό στή Λούκια Μονοφατσίου (Κρήτη). Εἶναι ἤχου πρός τό «*Θείας πίστεως*» καί ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Βίου θάλασσαν, πλεύσας αἰσίως, ἔργῳ ἐκήρυξας τόν Θεόν Λόγον καί ἀμάραντον στέφος προσείληφας, ὅθεν ἡ Λούκια θεόφρον γεραίρει σε, Λουκιανέ ἐν τῷ ναῷ τῆς μνήμης σου. Τοῖς ἐν βίῳ πλέουσι, Χριστόν τόν Θεόν ἱκέτευε, δωρήσασθαι τό μέγα ἔλεος»[41].

β. Κοντάκιο, Μεγαλυνάρια καί ἐπιγράμματα

Δύο εἶναι τά Κοντάκια (προοίμια) πού ἔχουν ἐκδοθεῖ πρός τιμήν τοῦ Λουκιανοῦ. Τό πρῶτο πού περιλαμβάνεται καί στήν Ἀκολουθία[42] τοῦ ἱερομάρτυρα καί σύμφωνα μέ τή χειρόγραφη παράδοση θά πρέπει νά συντάχθηκε μετά τό ΙΒ΄ αἰώνα, εἶναι σέ ἦχο β΄ πρός τό «*Τήν ἐν πρεσβείαις*» καί τό ἐφύμνιό του εἶναι: «*Πρεσβεύων μή παύσῃ ὑπέρ πάντων ἡμῶν*».

Τό δεύτερο εἶναι μεταγενέστερο καί ἐμπνευσμένο ἀπό τήν ἱερατική διακονία καί τήν ἐπιμέλεια τῶν Ἱερῶν Γραφῶν ἀπό τό Λουκιανό. Συντάκτης του εἶναι ὁ μοναχός Γεράσιμος Μικραγιαννανίτης. Εἶναι προσόμοιο τοῦ «*Ὁ ὑψωθείς ἐν τῷ Σταυρῷ*» (ἦχος δ΄) καί ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Ὡς ἑρμηνεύς τῶν ζωηφόρων ρημάτων, καί ἱερεύς, τῶν τοῦ Θεοῦ μυστηρίων, Λουκιανέ θεόληπτε ἐνήθλησας στεῤῥῶς· ὅθεν τό ἐσώτερον, καταπέτασμα Μάρτυς, χαίρων διελήλυθας, καί τοῦ Χριστοῦ τῷ προσώπῳ, ἐνεφανίσθης πάντοτε ἡμῖν, τοῖς σέ

---

39. Ἐ. Δουνδουλάκη, *Ὁ ἱερός ναός . . . ὅ.π.*, σ. 50, πρβλ. Κ. Κογεράκη (ἀρχιμ.), *ὅ.π.*, σ. 68.

40. Καταγράφονται τά ἀρχικά τοῦ συντάκτη του Ε(*μμανουήλ*) Κ. Δ(ουνδουλάκης).

41. Ε. Δουνδουλάκη, *ὅ.π.*, σ. 24.

42. *Ὅ.π.*, σ. 57.

τιμῶσιν, αὐτός ἱλεούμενος»[43].

Πρός τιμήν τοῦ ἱερομάρτυρα Λουκιανοῦ ἔχουν συνταχθεῖ τά ἀκόλουθα Μεγαλυνάρια:

Δέησιν προσάγαγε τῷ Θεῷ, Λουκιανέ θεόφρον, παρασχεῖν τοῖς ἁμαρτωλοῖς, ἄφεσιν πταισμάτων, δεινῶν τε σωτηρίαν, τοῖς πίστει θερμοτάτῃ, σοι καταφεύγουσι.

Τόν Χριστόν, ποθήσας ὡς ἀληθῶς, ἔσπευσας κενῶσα, τά νοήματα τῶν γραφῶν, πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις, Λουκιανέ θεόφρον· τοῦτον οὖν ἐκδυσώπει, ὑπέρ τῶν δούλων σου[44].

Ἄρτῳ διαθρέψας πνευματικῷ πιστῶν τάς καρδίας, ὡς τοῦ λόγου διανομεύς, λιμῷ καταισχύνεις, τον λιχνοβόρον ὄφιν, Λουκιανέ ἀθλήσας, καθάπερ ἄσαρκος[45].

Χαίροις εὐσεβείας ὑφηγητής καί Γραφῶν τῶν θείων, θεηγόρος διερμηνεύς· χαίροις τῶν μαρτύρων, οὐράνιος ἀλείπτης, Λουκιανέ καί μάρτυς, Χριστοῦ ἀγάφθεγκτος[46].

Δύο εἶναι τά ἐπιγράμματα πού σώζονται γιά τό Λουκιανό. Τό πρῶτο μνημονεύεται στό βίο πού συνέταξε ὁ Μεταφραστής γιά τόν ἅγιο, μέ τήν ἐπισήμανση ὅτι τό ἄκουσε ὁ ἴδιος νά τό διατυπώνει ἕνα παιδί. Σίγουρα πάντως πρέπει νά θεωρήσουμε ὅτι ἡ πατρότητα ἀνήκει στόν ἴδιο, γιά τό λόγο ὅτι ἐκεῖνος ἔχει παρουσιάσει καί ὑμνογραφικό ἔργο[47]. Τό ἐπίγραμμα τοῦ Μεταφραστῆ εἶναι τό ἀκόλουθο: «*Δελφίς δ᾽ ἐπί νῶτα κομίζων *Ἐξέπνευσε φέρων ἐπί γαίην*»[48].

Τό ἐπίγραμμα ὅμως πού καθιερώθηκε στήν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας γιά τή μνήμη τοῦ Λουκιανοῦ, ἀποτελεῖ αὐτόγραφο τοῦ λογίου Χριστοφόρου Πατρίκιου Μυτιληναίου[49] (ΙΑʹ αἰ.). Οἱ στίχοι αὐτοί τοῦ Πατρίκιου,

---

43. Γ. Μικραγιαννανίτου (μον.), *ὅ.π.*, σ. 55· *Ὡρολόγιον τό Μέγα*, *ὅ.π.*, σ. 220· Μ. Βίκτωρος, *ὅ.π.*, σ. 237.

44. Μ. Βίκτωρος, *ὅ.π.*, σ. 241.

45. *Ὅ.π.*, σ. 237· Γ. Μικραγιαννανίτου, *ὅ.π.*, σ. 55.

46. Ἐ. Δουνδουλάκη, *Ὁ ἱερός ναός ...*, *ὅ.π.*, σ. 63.

47. Δ. Τσάμη, *Ἁγιολογία τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας*, ἐκδ. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 49.

48. Συμεών Μεταφραστῆ, *Βίος καί μαρτύριον τοῦ ἁγίου Λουκιανοῦ*, PG 114, 413C.

49. Βιογραφικά, βλ.: Θ. Ξύδη, *Βυζαντινή ὑμνογραφία*, *ὅ.π.*, σ. 162 κ. ἑξ.

ἐμπνευσμένοι ἀπό τή λιμοκτονία τοῦ ἱερομάρτυρα, διασώθηκαν μέσα ἀπό Συναξαριστές καί ἔντυπες ἐκδόσεις Μηναίων μέχρι σήμερα. Τό ἐπίγραμμα τοῦ Λουκιανοῦ ἔχει ὡς ἑξῆς: «*Ἄρτου στερήσει Λουκιανός ἀντέχει *τοῦ ζῶντος ἄρτου μή στερηθῆναι θέλων* Λιμῷ Λουκιανός δεκάτῃ θάνεν ἠδέ τε πέμπτῃ*»[50].

γ. Ἀνέκδοτα καί μερικῶς ἐκδεδομένα Τροπάρια

Ὁ μητροπολίτης (πρ. Λεοντοπόλεως) Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης στό περισπούδαστο δημοσίευμά του μέ τόν τίτλο: «*Ταμεῖον Ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως*», τό ὁποῖο δημοσιεύτηκε σέ συνέχειες στόν Ἐκκλησιαστικό Φάρο, μᾶς κάνει γνωστά ἀνέκδοτα τροπάρια ἀπό κώδικες γιά ἑορτές τοῦ χρόνου. Στόν Ἑσπερινό τῆς μνήμης τοῦ ἁγίου Λουκιανοῦ καταγράφει τήν ἀρχή ἑπτά ἀνέκδοτων τροπαρίων[51] ἀπό κώδικες τῆς Μ. Λαύρας καί τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Παρισιοῦ[52]. Τά δύο πρῶτα Στιχηρά εἶναι προσόμοια ἤχου πλ. β′ πρός τό «*Ὅλην ἀποθέμενοι*». Τά ἀκόλουθα τρία βρίσκονται σέ ἦχο πλ. δ′ πρός «*Ὢ τοῦ παραδόξου*» καί ἡ ἀρχή τους εἶναι:

- «*Μάρτυς Χριστοῦ ὁσιώτατε, Λουκιανέ σήν ψυχήν . ..*»
- «*Λουκιανέ ἱερώτατε κατά τῆς πλάνης δειχθείς . . .*»
- «*Λουκιανέ γενναιότατε σοῦ ἐναθλοῦντος καλῶς . . .*»

καθώς καί τά ἰδιόμελα[53].

- «*Ἀσκητικοῖς πόνοις ὡραϊσθείς . . .*» (ἦχος α′).
- «*Τάς δεινάς μηχανουργίας τοῦ νοητοῦ . . .*» (ἦχος πλ. β′)

Στόν Ὄρθρο ὁ Σ. Εὐστρατιάδης μνημονεύει δύο ἀνέκδοτα Καθίσματα σέ ἦχο δ′ πρός «*Ταχύ προκατάλαβε*» τό πρῶτο[54] καί σέ ἦχο πλ. δ′ πρός «*Τήν σοφίαν τοῦ Λόγου*» τό

---

50. E. Follier, *I calendari in metro innographico di Christoforo Mitileneo*, τ. 2, Bruxelles 1980, σ. 53· 54· Νικοδήμου Ἁγιορείτου, *Συναξαριστής*, τ. Γ′, *ὅ.π.*, σ. 150· Μ. Βίκτωρος, *ὅ.π.*, σ. 236· Σ. Εὐστρατιάδου (μητρ.), *Ἁγιολόγιον τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας*, Ἀθήνα 1935, σ. 280· *Μηναῖο Ὀκτωβρίου*, *ὅ.π.*, σ. 154· Ἐ. Δουνδουλάκη, *ὅ.π.*, σ. 57.

51. Σ. Εὐστρατιάδου (μητρ.), «Ταμεῖον Ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως», *Ἐκκλησιαστικός Φάρος* 37 (1938) 258.

52. Ἐθνική Βιβλιοθήκη Παρισίων, κώδ. 1580, φ. 121 β.

53. Σ. Εὐστρατιάδου (μητρ.), *ὅ.π.*, *Ἐκκλησιαστικός Φάρος* 37 (1938) 258.

54. Ἐθνική Βιβλιοθήκη Παρισίων, κώδ. 1619,

δεύτερο[55]. Καταγράφει ἐπίσης δύο Κοντάκια μέ τούς Οἴκους τους. Τό πρῶτο, πού ἀποτελεῖ ποίημα τοῦ Ρωμανοῦ Μελωδοῦ, εἶναι σέ ἦχο β' πρός «*Τά ἄνω ζητῶν*» καί ἡ ἀρχή του εἶναι ἡ ἑξῆς:

- *Κοντ.: «Θαυμάτων πολλῶν δεξάμενος ἐνέργειαν . . »*
- *Οἶκος: «Πόθεν ἄρξομαι τούς ἐπαίνους ἐξυφάναι ὁ τάλας . . »*[56].

Τό δεύτερο εἶναι προσόμοιο πρός τό «*Ἐπεφάνης σήμερον*» (ἦχος δ'), ἐνῶ ὑπάρχει καί τρίτο ἀνέκδοτο Κοντάκιο καί ὁ Οἶκος τοῦ Ρωμανοῦ Μελωδοῦ στό Σιναϊτικό κώδικα 957[57], φφ. 46r-47v, προσόμοιο πρός «*Τά ἄνω ζητῶν*» (ἦχος β'), μέ τήν ἀκόλουθη ἀρχή:

- *Κοντ.: «Τά θεῖα, σοφέ, ἀμέμπτως ἐμυσταγώγησας . . .»*
- *Οἶκος: «Τίς τῶν πιστῶν δυνήσηται ὅλως . . .»*[58].

Καταγράφεται, ἐπίσης, Ἐξαποστειλάριο πρός τιμήν τοῦ ἱερομάρτυρα πρός τό «*Τοῖς μαθηταῖς συνέλθωμεν*» με ἀρχή: «*Λουκιανοῦ τοῦ μάρτυρος τίς ἐξειποῖ τούς ἄθλους . . »*.

Ἀπό τή μελέτη τῶν λειτουργικῶν κωδίκων τῆς Μεγίστης Λαύρας πού μνημονεύσαμε στήν ἀρχή τοῦ κεφαλαίου, ἐντοπίσαμε ἀρκετά ἀπό τά παραπάνω τροπάρια πού μνημονεύει ὁ Σ. Εὐστρατιάδης, τά ὁποῖα παρουσιάζουμε ἀκολούθως γιά πρώτη φορά στήν πλήρη μορφή τους, με τήν ἔνδειξη «*μερικῶς ἐκδεδομένα*» (καταγράφεται μόνο ἡ ἀρχή τους ἀπό τόν Εὐστρατιάδη). Θά προηγηθοῦν κάποια ἄλλα πού ἐντοπίσαμε στούς ἴδιους κώδικες καί εἶναι ἀνέκδοτα. Διευκρινιστικά, τέλος, σημειώνουμε ὅτι τά ὀρθογραφικά σφάλματα τῶν κωδίκων διορθώθηκαν σιωπηρά.

---

55. Ἐθνική Βιβλιοθήκη Παρισίων, κωδ. 1619, φ. 101, κωδ. 1580, φ. 122 κ.ἀ.

56. Ἐθνική Βιβλιοθήκη Παρισίων, κωδ. 267, φ. 263· Σ. Εὐστρατιάδη, ὅ.π., *Ἐκκλησιαστικός Φάρος* 37 (1938) 259· Τοῦ ἰδίου, «Ρωμανός ὁ Μελωδός», *ΕΕΒΣ* 15 (1939) 217.

57. Σιναϊτικός κωδ. 927: Χαρτ. 21.2 x14.0 [15.2x9.1], φφ. 335, 1285 (κοντακάριο).

58. Ν. Τωμαδάκη, *Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ ὕμνοι*, τ. 3, Ἀθῆναι 1957, σ. σγ'. Τό κοντάκιο αὐτό χρησιμοποιεῖται καί στη μνήμη τοῦ ἁγίου μάρτυρος Καλλίστρατου (27 Σεπτεμβρίου)· βλ. *Ὅπ.*, σ. ρἰστ'.

i) *Ἀνέκδοτα τροπάρια*

Μεσώδιο Κάθισμα Ὄρθρου: Μ. Λαύρας Θ50, φ.96ᵛ. 15ος αἰ.
Ἦχος πλ. δ' *Τό προσταχθέν*

Τόν ἀπερίληπτον Θεόν, Υἱόν καί Λόγον, ἀνερμηνεύτως ὑπέρ νοῦν ἐκ σοῦ τεχθέντα Θεοτόκε ἱκέτευε σύν τοῖς Ἀποστόλοις· εἰρήνην τῇ οἰκουμένῃ εἰλικρινῆ, βραβεῦσαι καί τῶν πταισμάτων δοῦναι ἡμῖν, πρό τοῦ τελους συγχώρησιν· καί βασιλείας οὐρανῶν, δι᾽ ἄκραν ἀγαθότητα, ἀξιῶσαι τούς δουλους σου.

Θεοτοκίον Ὠδῆς η' : Μ. Λαύρας Δ27, φ. 49 ʳ.12ος αἰ.

Χρυσοῦν θυμιατήριον καί λυχνίαν καί στάμνον καί τόμον ἀπόγραφον· ῥάβδον ἐκ παραδόξου ἀνθήσασαν οἱ προφῆται, ἄλλος ἄλλοτε γράφει κινούμενοι τῷ Πνεύματι, τῷ προφήτας ποιοῦντι. Ὦ ἀγαθή, ταῦτα γάρ ἀπέδειξας ἐν ὑστέροις ἔργῳ φανέντα, πάναγνε τῇ κυήσει τῇ ξένῃ.

Θεοτοκίον Ὠδῆς η' :Μ. Λαύρας Δ14, φ. 126ᵛ-127ʳ. 12ος αἰ.

Κεχαριτωμένη Θεοτόκε, ὑμνοῦμέν σε ὡς τεκοῦσαν τόν Θεόν Λόγον· ὅθεν Θεοτόκον σέ πάντες ὀνομάζομεν, τήν θεοδόχον τράπεζαν, τήν καλλονήν Ἰακώβ, τόν Κύριον ὑμνεῖτε τά ἔργα καί ὑπερυψοῦτε.

Θεοτοκίον Ὠδῆς η' : Μ. Λαύρας Δ 14 φ. 127ʳ. 12ος αἰ.

Στηρεύουσαν θείαν ἀρετῶν, Πανάχραντε Θεοτόκε, τήν καρδίαν μου δεῖξον Παρθένε καρποφόρον· ἐκ στεῖρας ἡ τεχθεῖσα βουλήματι, τοῦ πάντα μεταποιοῦντος τῷ νεύματι, ἵνα ὑμνῶν σε τήν πανύμνητον.

ii) Μερικῶς ἐκδεδομένα
Στιχηρόν Ἑσπερινοῦ: Μ. Λαύρας Δ14, φ125ᵛ. 12ος αἰ.
Ἦχος πλ. β' : *Ὅλην ἀποθέμενοι*

Λόγῳ σου τήν ἄλογον, ἀναστομῶν τυραννίδα, λαούς ἐκ τοῦ φάρυγγος τῆς κακίας ἥρπασας καί προσήγαγες, τῷ Θεῷ ὅσιε, ἀθλητῶν στίγμασιν, κοσμηθέντας ἀληθέστατα, μεθ᾽ ὧν ἐπάξιον τούτων παρ᾽ αὐτοῦ κομισάμενος, ὡς μάρτυς ἀπαράτρεπτος,

τοῦ τελειωθῆναι δι᾽ αἵματος. Ὅθεν σου τὴν θείαν καὶ ὄντως, φωτοφόρον ἑορτήν, ἐπιτελοῦντες τιμῶμέν σε, ἀξιομακάριστε.

Στιχηρόν Ἑσπερινοῦ : Μ. Λαύρας Δ14, φ125ᵛ. 12ος αἰ.
Ἦχος πλ. β′ : *Ὅλην ἀποθέμενοι*

Βυθός κολπωσάμενος σοῦ τὸ ἁγνότατον σῶμα, τῇ χερσῷ διέσωσεν, λίθῳ βαρυνόμενον νευσει κρειττονι, εἰς πολλῶν κάθαρσιν, εἰς ψυχῶν ἴασιν, ἀθλοφόρε παμμακάριστε και γάρ ὑπεμεινας κάθειρξιν χρονιαν ἀοιδιμε. Δεινῶς κατατηκομενος, δίψει καί λιμῷ πιεζόμενος. Ὅπως ἀπολαβης, τρυφην την ἀδιάρρευστον ἀεί, ἐν παρρησιᾳ δεομενος, ὑπέρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Μεσώδιον Κάθισμα Ὄρθρου: Μ. Λαύρας Δ27,φ125ᵛ. 12ος αἰ.
Ἦχος πλ. δ′ : *Ταχύ προκατάλαβε*

Ἀσκήσας τό πρότερον, δι᾽ ἐγκρατείας πολλῆς, τὴν σαρκαν ὑπέταξας, Λουκιανε τῷ νοΐ, δυναμεις τοῦ πνευματος· γνωμῃ δε στερροτάτῃ[59]*, ἐναθλήσας νομιμως· πᾶσαν την δυναστειαν, τοῦ ἐχθροῦ ἐτροπώσω· διό σε μακαρίζομεν, μάρτυς πολύαθλε.*

Μεσώδιον Κάθισμα Ὄρθρου: Μ. Λαύρας Θ86, φ. 208ᵛ. 15ος αἰ.
Ἦχος πλ. δ′ : *Τήν σοφίαν καί λόγον*

Ὡς φωστῆρα σε πάντες, μάρτυς Χριστοῦ, εὐφημοῦμεν ἀξίως οἱ ἐπί γῆς, αὐτός γάρ τα οὐρανια ἐκληρώσω πανεύφημε· διά πνεύματος θειου φοιτῶν τοῖς αἰτοῦσι σε, χορηγῶν ἰασεις τοῖς πόθῳ τιμῶσι σε· ὅθεν και δαιμονων ἀπελαύνης τα στιφη, ὡς ὅπλον ὀξυτατον, Λουκιανε, τοῦ Χριστοῦ σου, ἀθλοφορε πανεύφημε.

Κοντάκιο (Ὄρθρου): Μ. Λαύρας Δ27, φ. 48ᵛ. 12ος αἰ.
Ἦχος γ′ *Ἡ Παρθένος*[60]

Τῶν μαρτύρων ἔλαμψεν, ἡ ἀξιέπαινος μνήμη, ὥσπερ ἄστρον ἔκλαμπρον, φωταγωγοῦν τους ἐν σκοτει, φέροντες τῆς εὐδοκιας

---

59. Ὁ Μ. Λαύρας Δ55, φ. 133ᵛ (11ου αἰ.) γραφει: «. . . *γνωσει τῇ ἀνωτατω*».
60. Ὁ Σωφρονιος Εὐστρατιαδης καταγραφει τό Κοντακιο ὡς προσομοιο πρός τό «*Ἐπεφάνης σημερον*» (ἦχος δ′ : Βλ. Σ. Εὐστρατιάδης, *ὅ.π.*, *Ἐκκλη-*

ἄθλων τά ἄνθη, τρέφοντες τῆς σωφροσύνης πιστούς τόν λόγον· διά τοῦτο καί ὑμνοῦμεν, τήν θείαν μνήμην, Χριστέ, τοῦ μάρτυρος.

Οἶκος (Ὄρθρου): Μ. Λαύρας Δ27, φ. 48ᵛ. 12ος αἰ.

Τόν φωστῆρα πιστοί, τόν μέγαν καί περίβλεπτον, ἐν ᾠδαῖς μυστικαῖς συνελθόντες ὑμνήσωμεν, τό τῶν ἀθλοφόρων κλέος τε καί σθένος, Λουκιανόν τόν ἀξιάγαστον καί ὄντως θεάρεστον, αἰτοῦντες λύσιν καί θείαν ἄφεσιν· τούτου ἱκεσίαις καί δεήσεσι, τῶν ὀφλημάτων καί τῶν σκανδάλων, ὧνπερ ἀφθόνως οἱ δεινοί ἐν βίῳ εἰργασόμεθα· ἔχει γάρ παρρησίαν πρός Θεόν ὑπέρ τῶν ὑμνούντων, τήν θείαν μνήμην, Χριστέ, τοῦ μάρτυρος.

Πρίν ὁλοκληρώσουμε τήν παροῦσα μελέτη εἶναι ἀνάγκη νά σημειώσουμε ὅτι δέν γνωρίζουμε τούς λόγους γιά τούς ὁποίους τά παραπάνω τροπάρια περιέπεσαν σέ ἀχρησία κατά τούς αἰῶνες πού μεσολάβησαν. Ἐνδεχομένως κάποια ἀπό αὐτά νά μήν ἀνταποκρίνονται ἀπόλυτα στό μέτρο τῶν ἤχων τους· ἴσως πάλι μεταγενέστεροι ὑμνογράφοι κατόρθωσαν μέ τά ποιήματά τους νά ἐκφράσουν μέ ἀμεσότερο τρόπο τά συναισθήματα τῶν πιστῶν, ὁπότε τά κείμενά τους ἔγιναν ἀποδεκτά καί καθιερώθηκαν. Ἄς μή λησμονοῦμε, ὅτι ἡ Παράδοση δέν εἶναι στατική, ἀλλά δυναμική καί τό πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἐκεῖνο πού διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στή «*διάπλαση*» καί ἀξιοποίηση τῆς ὑμνογραφικῆς παραγωγῆς.

σιαστικός Φάρος 37 (1938) 259.

Κωνσταντίνου Π. Χαραλαμπίδη,
Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ ΑΠΘ

ΙΒ' Διεθνές Οἰκουμενικό Συνέδριο «Ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος καί ὁ μοναχισμός στό Ἅγιον Ὄρος»
Bose Β. Ἰταλίας, Σεπτέμβριος 12-14, 2004

Στή γνωστή μονή Bose, κοντά στό Τορίνο, συνῆλθε κατά τήν παραπάνω χρονική περίοδο ὁ ἐπιστημονικός κόσμος, ρωμαιοκαθολικός καί ὀρθόδοξος γιά νά συζητήσει τό λίαν ἐνδιαφέρον θέμα γιά τόν ἅγιο Ἀθανάσιο τόν Ἀθωνίτη καί τόν μοναχισμό στήν ἁγιώνυμη πολιτεία.

Μετά τή μεστή εἰσαγωγή τοῦ π. Enzo Bianchi, ἡγουμένου τῆς μοναστικῆς ἀδελφότητας Bose ἔλαβε τό λόγο, ὁ Κρίτων Χρυσοχοΐδης μέ τίτλο «ἀπό τόν ἐρημητισμό στό κοινόβιο· Ἱστορία καί παραδόσεις τῶν ἀπαρχῶν τοῦ ἀθωνικοῦ μοναχισμοῦ». Ἀκολούθησαν οἱ ἀνακοινώσεις τοῦ π. Νικοδήμου τῆς Μ. Λαύρας τοῦ Ἁγίου Ὄρους μέ θέμα «ἡ καθημερινή ζωή τῶν πατέρων τῆς Μεγίστης Λαύρας στά κελλιά καί στό μοναστήρι», τοῦ Jacques Novet ἀπό τή Λουβαίν τοῦ Βελγίου «ὁ Ἀθανάσιος· ἕνας ἐρημίτης ἱδρυτής κοινοβίου» καί τοῦ John Thomas ἀπό τό San Francisco τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς «χαρακτηριστικά τοῦ μοναστικοῦ τυπικοῦ τοῦ Ἀθανασίου».

Τή δεύτερη ἡμέρα ἀκούστηκαν οἱ ὁμιλίες τῆς Bernadette Martin-Hisard ἀπό τό Παρίσι μέ τίτλο «Γεωργιανοί μοναχοί στό Ἅγιον Ὄρος κατά τόν 11° αἰώνα», τῆς Vera von Falkenhaksen ἀπό τή Ρώμη «ἡ μονή τῶν Ἀμαλφιτανῶν στό Ἅγιον Ὄρος», τοῦ Nicholas Fennell ἀπό τό Winchester τῆς Ἀγγλίας

«τό Ἅγιον Ὄρος καί ἡ ρωσική παρουσία», τῆς Mirjana Zivojinovic ἀπό τό Βελιγράδι «ὁ Σάββας καί οἱ σχέσεις μεταξύ τῆς δυναστείας τῶν Nemanjic καί τοῦ Ἁγίου Ὄρους», τοῦ Cyril P. Pavlikianou ἀπό τή Σόφια «ὁ Κοσμᾶς Ζωγραφίτης καί οἱ Βούλγαροι μοναχοί στό Ἅγιον Ὄρος μεταξύ τοῦ 14ου καί 15ου αἰώνα» καί τῆς Licha Cotovanu, ρουμανικῆς καταγωγῆς ἀπό τό Παρίσι «ὁ Χαρίτων τοῦ Κουτλουμουσίου καί ἡ παρουσία τῶν Ρουμάνων στό Ἅγιον Ὄρος κατά τόν 14ο αἰώνα».

Τήν τρίτη καί τελευταία ἡμέρα ἐκφωνήθηκαν οἱ ἀνακοινώσεις τοῦ Antonio Rigo ἀπό τή Βενετία «ὁ Μάξιμος Καυσοκαλυβίτης καί ἡ ἀνανέωση τοῦ 14ου αἰώνα», τοῦ π. Νικολάου Λουδοβίκου ἀπό τή Θεσσαλονίκη «ὁ Βούλγαρης καί ἡ Ἀκαδημία, ὁ Νικόδημος καί ἡ ἀνακάλυψη ἐκ νέου τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας· ἡ ἀνανέωση τοῦ 18ου αἰώνα», τοῦ π. Μακαρίου τῆς Σιμωνόπετρας τοῦ Ἁγίου Ὄρους «ὁ Ἰωσήφ ὁ Ἡσυχαστής καί ἡ σύγχρονη ἀνανέωση τοῦ ἀθωνικοῦ μοναχισμοῦ», τοῦ Ἀντωνίου Αἰμιλίου, Ταχιάου ἀπό τή Θεσσαλονίκη «ὁ Ἄθως, τόπος συνάντησης διαφόρων ὀρθοδόξων παραδόσεων», καί τοῦ Andre Louf ἀπό τό Mont-des-Cats τῆς Γαλλίας «οἱ δυτικοί μοναχοί καί ὁ Ἄθως τοῦ 20οῦ αἰώνα· μία νέα συνάντηση».

Στό τέλος καί πάλι ὁ π.Enzo Bianchi ἐπραγματοποίησε τήν καταληκτήρια μέ συμπεράσματα ὁμιλία του καί εὐχαρίστησε ὁμιλητές καί παρατηρητές ἀπό τόν ρωμαιοκαθολικό καί ὀρθόδοξο κόσμο.

Νά σημειώσουμε, ὅ,τι ἐκτός τῶν ἀνακοινώσεων, συνοδευομένων καί ἀπό ἱκανό ἀριθμό παρατηρήσεων καί ἐρωτήσεων γιά συζήτηση τελέσθηκαν καί θεῖες λειτουργίες τοῦ λατινικοῦ καί τοῦ ὀρθοδόξου τυπικοῦ (κυριακάτικη λειτουργία καί λειτουργία γιά τήν ὕψωση τοῦ Τιμίου Σταυροῦ).

Στήν ἐπιστημονική αὐτή συνάντηση ἦταν πυκνή ἡ ὀρθόδοξη παρουσία μέ πανεπιστημιακούς καθηγητές ἀπό τή Θεσσαλονίκη, τήν Ἀθήνα καί τήν Κομοτηνή, μέ ἐπισκόπους τῶν Καλαβρύτων-Αἰγιαλείας καί τῶν Φαναριοφερσάλων, μέ πρεσβυτέρους, διακόνους καί μοναχούς καί μοναχές ἀπό τήν Ἑλλάδα καί ἀλλοῦ.

Ἡ ἐπακολουθήσασα ἡμερήσια ἐκδρομή στό Τορίνο καί

στήν πέριξ περιοχή γιά τήν ἐπίσκεψη τῆς ἱερᾶς σινδόνας τῆς ταφῆς τοῦ Χριστοῦ, πού φυλάσσεται στόν καθεδρικό ναό τῆς πόλης αὐτῆς, ὥς καί τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Μιχαήλ, τοῦ 10ου αἰώνα, ἀπό τά μεγαλύτερα ἀρχιτεκτονικά σύνολα ρωμανικῆς ἐποχῆς στήν Εὐρώπη, μέ συνεχή ἐξέλιξη στή χιλιετία ἐμόρφωσε, ἐψυχαγώγησε καί ἀνανέωσε πνευματικά καί σωματικά τούς συνέδρους. Ἰδιαίτερα ἡ ἐπίσκεψη στό Θεομητορικό προσκύνημα τῆς Consolata (Παρηγορήτισσα), στό Τορίνο, μέ ὑπάρχουσα θαυματουργική εἰκόνα τῆς βρεφοκρατούσας Θεοτόκου, ἀπέβη ἐντυπωσιακή καί πολύ ἀνθρώπινη, χάρη στό κλίμα ἀμοιβαιότητας, ἁβρότητας καί ἀλληλογνωριμίας πού ἐπικράτησε κατά τήν παράθεση γεύματος ἀγάπης. Ἡ συμβολή τοῦ π. Marino, προϊσταμένου τοῦ ἱδρύματος ἦταν πραγματικά ἀδελφική καί εἰλικρινής.

Περαίνοντας τήν παρουσίαση αὐτή ὀφείλουμε νά εὐχαριστήσουμε τόν π. Enzo Bianchi, ὥς καί τούς ἀδελφούς καί τίς ἀδελφές τῆς μοναστικῆς κοινότητας Bose γιά τίς κάθε εἴδους ἑτοιμασίες καί διευκολύνσεις πού προσέφεραν στό πολυπληθές ἀκροατήριο καί γιά τήν τέλεια ὀργάνωση τοῦ οἰκουμενικοῦ αὐτοῦ συμποσίου σ᾽ ἕνα περιβάλλον πνευματικῆς ἀγαλλίασης καί οἰκολογικῆς ἰσορροπίας.

Orhan Türker, Nihori'den Yeniköy'e. Bir Boğazici Koyünün Hikayesi ('Από τό Νιχώρι στό Γενίκιοϊ. Ἡ ἱστορία ἑνός χωριοῦ τοῦ Βοσπόρου), Istanbul 2004, σσ. 88.

Τόν Ἀπρίλιο τοῦ 2004 κυκλοφόρησε ἡ νέα μελέτη τοῦ κ. Orhan Türker, ἀπό τόν ἐκδοτικό οἶκο Sel Yayincilik, πού παρουσιάζει τήν ἱστορία ἑνός ἀριστοκρατικοῦ προαστίου τοῦ Βοσπόρου τό Νεοχώρι ἤ Νιχώρι. Ὁ κ. Orhan Türker μελετᾶ κυρίως τή νεότερη ἱστορία τῶν Ρωμιῶν τῆς Πόλης καί ἔχει συγγράψει μελέτες γιά τά Ταταύλα (1998), τό Μέγα Ρεῦμα (1999), τό Γαλατᾶ (2000), τό Φανάρι (2001), τή Χάλκη (2003), ἐνῶ δημοσίευσε σέ ἐπιστημονικά τουρκικά περιοδικά ἄρθρα μέ ἑλληνικό ἐνδιαφέρον. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι τά βιβλία καί τά ἄρθρα του διαβάζονται μέ πολύ ἐνδιαφέρον ἀπό Τούρκους καί Ἕλληνες ἀναγνῶστες.

Τό πόνημα αὐτό ἀφιερώνει στούς κ. Παντελῆ Βίγκα, στόν διακεκριμένο ἱστορικό καθηγητή τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης κ. Βασίλειο Σταυρίδη, πού ἐξακολουθεῖ ἀπό τήν Πόλη νά ἀσκεῖ τό συγγραφικό καί διδασκαλικό ἔργο του καί εἶναι πηγή γνώσεων. Ὁ κ. Β. Σταυρίδης θεωρεῖται ὁ τελευταῖος ἐν ζωῇ ἀπό τούς λαϊκούς καθηγητές τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης στήν Πόλη. Ὁ συγγραφέας ἀφιερώνει ἀκόμη τό πόνημα στόν Ἄρχοντα Πριμικήριο τῆς Ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας κ. Ἀθανάσιο Ἀγγελίδη καί ἐκφράζει τίς εὐχαριστίες του στίς βιβλιοθῆκες τῆς Ἁγίας Τριάδος Χάλκης, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί τοῦ Ἱδρύματος Gelik Gülersoy.

Στή συνέχεια στή σ. 5 δημοσιεύει ποίημα τοῦ Κωνσταντίνου Καβάφη, πού συνέταξε γιά τό Νιχώρι μεταξύ τῶν ἐτῶν 1882-1885. Ἀκολούθως δημοσιεύει φωτογραφία τῶν Ρωμαΐκων οἰκιῶν (2003)· στή σ. 6 τά περιεχόμενα, στή σ. 8 φωτογραφία τῆς Ζωγράφειου Ἀστικῆς Σχολῆς Νεοχωρίου (1950) καί στίς σσ. 9-10 τόν πρόλογο.

Ἀμέσως παρακάτω ἀναφέρεται στή γεωγραφική τοποθεσία

τοῦ Νεοχωρίου (σ. 11), στή συγκοινωνία, πού τά πρῶτα χρόνια γινόταν μέσω θαλάσσης, στήν ἵδρυσή του, τήν ὁποία χρονολογεῖ στά μέσα τοῦ ΙΣΤ′ αἰῶνα (σσ. 12-13), στήν ἐπιδρομή, πού πραγματοποίησαν οἱ Κοζάκοι-Ρῶσοι πειρατές στίς 19 Ἰουλίου 1624 καί στίς λεηλασίες τους. Στή συνέχεια στίς σσ. 14-16 παραθέτει ὀνομαστικούς καταλόγους τῶν κατοίκων Νεοχωρίου (περιοχή Σωσθενίου ἕως Καλεντέρ) μέ βάση τά μητρῶα (κώδικες) τοῦ Μποσταντζίμπαση τῶν ἐτῶν 1814-1815. Στίς σσ. 17-18 ἀναφέρεται στόν πληθυσμό τοῦ προαστίου ἀπό τόν ΙΖ′ αἰῶνα ἕως σήμερα καί τονίζει τή ραγδαία μείωση τῶν Ρωμιῶν λόγω τοῦ Κυπριακοῦ, πού ἀναγκάστηκαν νά μεταναστεύσουν στήν Ἑλλάδα μετά τό 1963. Στή συνέχεια ἕως τή σ. 18 κάνει λόγο γιά τά ἐπαγγέλματα, πού ἀσκοῦσαν οἱ Νεοχωρῖτες ἐνῶ στίς σσ. 19-10 ἀναφέρεται στούς συγγραφεῖς πού ἔγραψαν γιά τό Νεοχώρι, ὅπως στήν κ. Σούλα Μπόζη, τόν περιηγητή καί συγγραφέα Ἐβλιγιά Τσελεμπῆ, τόν Ἐρεμγιά Τσελεμπῆ Κιομουρτζουγιάν, τόν Robert Walsh, τό Σκαρλάτο Βυζάντιο, τόν Κωνσταντῖνο Καβάφη κ.ἄ. Στίς σσ. 30-31 κάνει λόγο γιά τόν Α′ Παγκόσμιο Πόλεμο (1914-1918), καθώς καί γιά τούς Ρωμιούς Νεοχωρῖτες στρατιῶτες πού ἔχασαν τή ζωή τους.

Ὁ κ. Orhan Türker, στίς σσ. 32-35 μᾶς παρουσιάζει ἕνα πολύ ἐνδιαφέρον θέμα γιά τήν περιουσία τῶν Ρωμιῶν Νεοχωριτῶν, πού ἦσαν ἄκληρη καί ἡ περιουσία τους περιῆλθε στό Τουρκικό Δημόσιο μετά τίς 31 Μαρτίου 1934. Ἐδῶ ὁ συγγραφέας δημοσιεύει τά ὀνόματά τους, τό εἶδος ἀκινήτου καί τήν διεύθυνσή τους. Τίς σσ. 36-51 ἀφιερώνει στά ἑλληνικά σχολεῖα, στούς συλλόγους καί στή δράση τους, στούς ναούς τῆς Παναγίας, τοῦ ἁγίου Νικολάου, τοῦ ἁγίου Γεωργίου καί καταγράφει τούς τάφους στούς περιβόλους τους. Στή συνέχεια ἀναφέρεται στίς βαπτίσεις, στούς γάμους, στίς κηδεῖες καί δημοσιεύει τό προικοσύμφωνο τῆς Κορνηλίας Μουμτζῆ, πού συντάχθηκε μεταξύ τοῦ Νικολάου Μουμτζῆ καί Ἀθανασίου Ἀγγελίδη στίς 28 Μαΐου 1897. Στίς σσ. 55-58 κάνει λόγο γιά τά ἁγιάσματα, ἐνῶ στίς σσ. 58-65 γιά τό κοινοτικό νεκροταφεῖο· δημοσιεύει τά ὀνόματα καί τίς χρονολογίες γεννήσεως καί θανάτων τῶν κεκοιμημένων πού σώζονται στούς τάφους.

Ὁ κ. Orhan Türker ἀμέσως παρακάτω στίς σσ. 65-67 ἀσχο-

λεῖται μέ τήν Ἀρμενική κοινότητα τοῦ Νεοχωρίου, τούς ναούς της καί τήν Ἑβραϊκή συναγωγή. Στίς σσ. 67-70 ἀναφέρεται στόν ποιητή Κωνσταντῖνο Καβάφη, ἐνῶ στίς σσ. 70-75 σέ προσωπικότητες, ὅπως στόν ἰατρό τῆς σουλτανικῆς αὐλῆς Στέφανο Καραθεοδωρῆ Πασᾶ (1789-1867), στό Γρηγόριο Βεγλερῆ (1862-1948), στόν ἀρχιτέκτονα Βασίλειο Βίγκα (1912-1981) καί στόν ἰατρό Ἀλέξανδρο Ζιμπηρικάκη (1918-2001). Ἀκολούθως στίς σσ. 75-79 κάνει λόγο γιά τά ἀρχοντικά, τά ἐξοχικά τῶν πρεσβειῶν καί τά ξενοδοχεῖα. Στίς σσ. 79-83 δημοσιεύει ἀποσπάσματα ἀπό ἑλληνικές ἐφημερίδες, πού ἀναφέρονται σέ γεγονότα τοῦ Νεοχωρίου. Στή συνέχεια στίς σσ. 83-86 γράφει γιά τά γεγονότα τῆς 6-7 Σεπτεμβρίου 1955, γιά τίς κατεδαφίσεις οἰκιῶν, καταστημάτων καί σχολιάζει τίς ἀπαλλοτριώσεις, πού ἔγιναν ἐπί κυβερνήσεως Μεντερές κατά τά ἔτη 1956-1958.

Τό βιβλίο κλείνει μέ τή βιβλιογραφία. Ὁ συγγραφέας ἐκτός ἀπό τήν τουρκική, ἀγγλική, γαλλική βιβλιογραφία κάνει χρήση καί τῆς ἑλληνικῆς, τήν ὁποία γνωρίζει πολύ καλά.

Καλό θά ἦταν, γιά τήν καλύτερη χρήση τοῦ ἀναγνώστη νά ὑπῆρχε εὑρετήριο κυρίων ὀνομάτων καί πραγμάτων, τό ὁποῖο ὅμως σέ καμμία περίπτωση δέ μειώνει τήν ἀξία τοῦ ἔργου.

Ἀναμβισβήτητα ὁ κ. Orhan Türker συγκέντρωσε τό ὑλικό μέ πολύ κόπο καί μόχθο καί ἔφερε στό φῶς τῆς δημοσιότητος μία ὁλοκληρωμένη μονογραφία γιά τό Νεοχώρι. Τό ἔργο αὐτό ἀποτελεῖ ἀξιόλογη συμβολή στήν τοπική ἱστορία τῆς Πόλης καί εἰδικότερα στό Νεοχώρι, πού ἀνέθρεψε καί φιλοξένησε κληρικούς, ἄρχοντες, λογίους, Φαναριῶτες, ὅπως τόν ἰσόβιο γερουσιαστή τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καί Μέγα Λογοθέτη τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Σταυράκη Ἀριστάρχη, τούς Καραθεοδωρῆδες, τόν ποιητή Κωνσταντῖνο Καβάφη κ.ἄ. Ὁ συγγραφέας διασώζει ἱστορικά γεγονότα, μνῆμες, ἐνῶ καταγράφει μνημεῖα, ὅπως τό κοινοτικό νεκροταφεῖο, τούς τάφους τῶν εὐεργετῶν κ.ἄ., τά ὁποῖα μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου καί τῆς ἐν γένει καταστάσεως κινδυνεύουν νά καταστραφοῦν.

Οἱ ἱστορικές πληροφορίες πού παραθέτει ὁ συγγραφέας καθιστοῦν τό πόνημα σημαντικό ἀπόκτημα γιά τούς ἐρευνητές

οἱ ὁποῖοι θά βροῦν σέ αὐτό πολλά χρήσιμα στοιχεῖα γιά τίς δικές τους μελέτες, ἐνῶ ὁ εὐχάριστος ἀφηγηματικός τρόπος τό καθιστᾶ γιά τούς μή ἐρευνητές, οἱ ὁποῖοι διαβάζοντάς το θά ζήσουν τίς παλαιές ἡμέρες, ὅταν τό Νεοχώρι ἦταν στίς δόξες του.

Τέλος, ὀφείλουμε θερμές εὐχαριστίες στόν κ. Orhan Türker, γιά τήν πρωτοβουλία πού ἀνέλαβε καί τόν κόπο πού κατέβαλε νά παρουσιάσει ἕνα ἀκόμη τμῆμα τῆς ἱστορίας τῆς ἐθνικῆς μας πολιτιστικῆς παράδοσης καί τῆς πατρίδας μας. Εὐχόμαστε νά συνεχίσει μέ τόν ἴδιο ζῆλο νά μελετήσει καί νά καταγράψει τήν ἱστορία καί ἄλλων προαστίων τῆς Πόλης.

Πασχάλης Βαλσαμίδης, Δρ. Θ.
Ἐπιστ. Συνεργάτης τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν

Γέφυρα: Λεύκωμα, ἐκδ. Πολιτιστική Γέφυρα, Γέφυρα 2004, σσ. 298.

Τό ὡραῖο αὐτό λεύκωμα παρουσιάζει φωτογραφικό ὑλικό ἀπό τούς πρόσφυγες πού ἦλθαν ἀπό τίς Μέτρες τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης τό 1924 καί τή Σωζόπολη τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας τό 1925, πού ἐγκαταστάθηκαν στή Γέφυρα, καθώς καί τούς κατοίκους τῆς Κάτω Γέφυρας. Γιά πρώτη φορά δημοσιεύεται λεύκωμα μέ πρωτοβουλία τῆς ἑταιρείας «Πολιτιστική Γέφυρα», πού περιέχει πλούσιο φωτογραφικό ὑλικό ἀπό τίς πατρίδες τῶν προσφύγων, τά πρῶτα χρόνια τῆς ἐγκατάστασής τους στή Γέφυρα, τήν καθημερινή καί κοινωνική ζωή τους.

Στήν καλαίσθητη αὐτή ἔκδοση διέθεσαν φωτογραφικό ὑλικό ἀπό τά προσωπικά τους ἀρχεῖα οἱ κ.κ. Κωνσταντῖνος Πολυζάκης, Δημήτρης Οἰκονομίδης, Κωνσταντῖνος Σταλίδης, Βασίλειος Νικόπουλος, Νικόλαος Ταπούρης, Μανώλης Τσαλκιτζίδης, Μιχάλης Ἀνέστη, Φίλιππος Βέλλιου, Ἀνέστης Μιχαηλίδης, Παναγιώτης Μπουντουράκη, Βασίλειος Γλώσσας, Δημήτριος Τζέμος, Ἀπόστολος Στεργιάδης, Παναγιώτης Εὐσταθιάδης, Ἐμμανουήλ Παπαθεοδώρου, Γεώργιος

Κόμνιος, Παντελῆς Ξοῦρος, Γεώργιος Ἀσημακόπουλος, Γεωργιος Καρκαμάνης, Τριανταφυλλος Στεργιάδης, Μανώλης Τσαλκιτζίδης, Ἰωάννης Χριστοδουλου, Βασιλική Ἀγγελιδου, Ἀσπασία Γκαρου, Περζούλα Σταλίδου-Μποροβηλα, Χρυσοπηγή Κόμνιου, Κατερινα Κοντογιάννη, Μαρία Καλλιδοπούλου καί Ἑλενη Μιχαηλίδου. Δημοσιεύεται ἐπισης φωτογραφικο ὑλικό ἀπο τα παρακατω ἀρχεῖα Μουσειου Βαλκανικῶν Πολέμων, Πολιτιστική Γέφυρα, Γ.Σ. «Μακεδονικος» Γέφυρας και Π.Ο.Γ. «Ἡρακλῆς».

Το λεύκωμα χωρίζεται σέ ἕξι μερη, καθε ἕνα ἀπό τά ὁποῖα ἐξετάζει μεσα ἀπο φωτογραφικο ὑλικο τους πρόσφυγες καί τους κατοίκους τῆς Κοινοτητας Κάτω Γέφυρας. Στή σ. 6 ἀναφέρονται οἱ χορηγοί τῆς ἐκδοσης, τά ὀνοματα αὐτῶν πού διέθεσαν φωτογραφικο ὑλικο καί τῶν ἐθελοντῶν τοῦ EVS προγράμματος «Cultural Heritage -Base for the future». Ἀκολουθεῖ στή σ. 7, ἀντί προλόγου, τό κειμενο τῆς προέδρου τῆς ἑταιρειας «Πολιτιστικη Γεφυρα» κ. Εὐνίκης Σαατσακη. Στή συνεχεια στις σσ. 8-20 ὁ φιλολογος κ. Κωνσταντῖνος Σταλίδης παρουσιάζει με θεμα «Γεφυρα» ἱστορικά στοιχεῖα γιά τή Γεφυρα (Τοψίν), τις Μετρες (Τσαταλτζα) και τή Σωζοπολη. Τη σ. 21 καταλαμβανουν πινακες τοῦ πληθυσμοῦ τῶν κατοικων τῆς Γεφυρας (1920-2001) καί τῶν προέδρων της (1924-2003).

Το πρῶτο μερος με τιτλο «Ἀλησμόνητες Πατρίδες» σσ. 23-35 περιεχει φωτογραφικό ὑλικο και ἔγγραφα ἀπο τις Μετρες, ὁπου παρουσιαζονται εἰκονες ἀπο την κοινωνική και ἐκπαιδευτικη ζωή τῶν Μετρινῶν. Στη συνέχεια στίς σσ. 37-49 ὑπαρχουν τα ἀρχαιολογικά εὑρηματα πού ἀνακαλυφθηκαν στη Σωζοπολη και ἔγγραφα που προερχονται κυριως ἀπο το ἀρχεῖο τοῦ κ. Κωνσταντινου Σταλιδη, ἐνῶ στις σσ. 51-71 με τιτλο «Τοποθεσιες τῆς Σωζοπολης» δημοσιευονται φωτογραφιες και βουλγαρικες καρτποσταλ ἀπό τη Σωζοπολη. Ἀκολουθοῦν οἱ σσ. 73-84 με φωτογραφικό ὑλικο στήν καθημερινη και κοινωνικη ζωη τῶν Σωζοπολιτῶν, στη Σωζοπολη και στή Γεφυρα.

Στό δευτερο μερος, στίς σ.σ. 85-89, δημοσιεύονται χαρτης τῆς Μακεδονιας και ἀεροφωτογραφιες τῆς Γεφυρας ἀπό τό ἀρχεῖο τῆς κ. Κατερινας Κοντογιαννη.

Το τριτο μερος τιτλοφορεῖται «Ἀρχαιοτητες (Τουμπα-

᾽Αβγό)». Καταλαμβάνει τίς σσ. 91094 καί παρουσιάζει εἰκόνες ἀπό τό Μουσεῖο Βαλκανικῶν Πολέμων, καθώς καί ἀπό τόν προϊστορικό οἰκισμό τίς τοποθεσίες «᾽Αβγό» καί «Τούμπα».

Τό τέταρτο μέρος στίς σσ. 95-105 περιέχει φωτογραφικό ὑλικό ἀπό τήν καθημερινή ζωή τῶν κατοίκων τῆς Κάτω Γέφυρας καί προέρχεται ἀπό τά ἀρχεῖα τῶν κ.κ. Παναγιώτη Εὐσταθιάδη καί Δημητρίου Τζέμου.

Στό πέμπτο μέρος στίς σσ. 107-118 δημοσιεύονται ἔγγραφα τῶν προσφύγων ἀπό τίς Μέτρες, τή Σωζόπολη, ἀπόσπασμα μαθητολογίου τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου Κάτω Γέφυρας, ἐνδεικτικά καί βιβλιάρια.

Τό ἕκτο μέρος μέ τίτλο «Γέφυρα» διαιρεῖται σέ ἕνδεκα τμήματα: α) Οἱ σσ. 119-164 περιλαμβάνουν φωτογραφίες προσφύγων ἀπό τίς Μέτρες καί τή Σωζόπολη πού ἐγκαταστάθηκαν στή Γέφυρα μέ περιεχόμενο, τίς κοινωνικές ἐκδηλώσεις, γιορτές, πανηγύρια, γάμους, βαφτίσια, οἰκίες καί καταστήματα, β) Οἱ σσ. 165-180 περιέχουν εἰκόνες ἀπό τήν ἀγροτική ζωή τῶν κατοίκων. γ) Οἱ σσ. 181-183 παρουσιάζουν φωτογραφίες ἀπό τίς πρῶτες συγκοινωνίες, δηλαδή τά πρῶτα λεωφορεῖα. Στίς σσ. 185-202 δημοσιεύονται ὁ πρῶτος ναός τῆς Παναγίας Ρευματοκρατούσας, κειμήλια Μετρινῶν καί Σωζοπολιτῶν, εἰκόνες ἀπό τίς Μέτρες, τό τέμπλο τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Γεωργίου Μετρῶν, πού μεταφέρθηκε ἀπό τίς Μέτρες, ἡ περιφορά τῆς θαυματουργοῦ εἰκόνος Παναγίας Ρευματοκρατούσας, ὁ ναός του ἁγίου Γεωργίου Κάτω Γέφυρας, καί τό παρεκκλήσι τοῦ ἁγίου Γεωργίου στά «Ζοπολίτικα». ε) Οἱ σσ. 203-218 καταλαμβάνουν εἰκόνες ἀπό τή μαθητική ζωή τῶν κατοίκων, παρελάσεις, χορούς καί ἐκδρομές μαθητῶν. στ) Οἱ σσ. 219-223 περιέχουν φωτογραφίες ἀπό ἐργασίες προσφύγων ἐργατῶν στόν ᾽Αξιό ποταμό. ζ) Στίς σσ. 225-235 δημοσιεύονται εἰκόνες ἀπό τό Μουσεῖο Βαλκανικῶν Πολέμων καί τά ἐγκαίνιά του πού πραγματοποιήθηκαν ἀπό τόν πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας κ. Κωνσταντῖνο Στεφανόπουλο στίς 27 ᾽Οκτωβρίου 1999, η) Οἱ σσ. 237-259 εἶναι ἀφιερωμένες στόν ἀθλητισμό. θ) Οἱ σσ. 261-272 περιέχουν εἰκόνες ἀπό τίς ἐκδηλώσεις τῆς ἑταιρείας «Πολιτιστική Γέφυρα» καί τῶν Πολιτιστικῶν Συλλόγων Κάτω Γέφυρας. Οἱ σσ. 273-280 κατέχουν φωτογραφίες ἀπό ἐκδηλώσεις

κρασιοῦ «Γιοματάρι» τοῦ ἁγίου Τρύφωνα, ια) Οἱ σσ. 281-296 εἶναι ἀφιερωμένες στή σύγχρονη Γέφυρα, ὅπου δημοσιεύονται τά κτίρια τῆς ἀστυνομίας, τό δημοτικό σχολεῖο Γέφυρας, τό γυμνάσιο, τό δημοτικό σχολεῖο Κάτω Γέφυρας, τό οἴκημα τῆς κοινότητας Γέφυρας, ὁ ναός τῆς Παναγίας Ρευματοκρατούσας κ.ἄ. Στό λεύκωμα, στή σ. 297, δημοσιεύεται ἡ βιογραφία τοῦ ζωγράφου Σωζοπολίτη Γεωργίου Γουναρόπουλου καί κλείνει (σ. 298) μέ δύο ἔργα του.

Στή συνέχεια θεωροῦμε σκόπιμο νά κάνουμε ὁρισμένες παρατηρήσεις. Στή σ. 32 δημοσιεύεται φύλλο ἀπό τήν ἐφημερίδα «Ἡ Κλειώ». Στή λεζάντα γράφει: «Ἔκδοση τῆς Δημογεροντίας τῆς Ἑλληνορθόδοξης Κοινότητος τῶν Μετρῶν». Ἡ ἐφημερίδα «Ἡ Κλειώ» ἐκδιδόταν ἀπό τούς Διονύσιο Θερειανό καί Θεαγένη Λιβαδᾶ στήν Τεργέστη καί ὄχι ἀπό τή Δημογεροντία τῶν Μετρῶν. Ἡ Δημογεροντία γιά νά ἐμπλουτίσει τή βιβλιοθήκη τῆς μητροπόλεως Μετρῶν καί Ἀθύρων φρόντισε νά βιβλιοδετήσει τήν ἐφημερίδα. Τά φύλλα τῆς ἐφημερίδας φυλάσσονται στό Ἱστορικό Ἀρχεῖο Μακεδονίας σέ δύο τόμους (1862-1869). Βλ. ἀρχεῖο Ἱ. Μητροπόλεως Μετρῶν καί Ἀθύρων ὑπ᾿ ἀριθμόν 12 καί 13. Στή σ. 33 δημοσιεύονται δύο πιστοποιητικά. Τό δεύτερο πιστοποιητικό βαπτίσεως στή λεζάντα φέρει τόν τίτλο «Πιστοποιητικό βαπτίσεως ἀπό τήν περιοχή τῶν Μετρῶν». Ἡ βάπτιση τελέστηκε στόν Ἱ. Ν. Ἁγίων Κωνσταντίνου καί Ἑλένης Ὑψωμαθείων τήν 4η Μαΐου 1894. Τά Ὑψωμαθειά ἀνήκουν στήν Κωνσταντινούπολη, καί ὄχι στήν περιοχή τῶν Μετρῶν, διότι τελοῦν ὑπό τήν ἐκκλησιαστική δικαιοδοσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου. Ὑπάρχουν καί ἄλλα ὁρισμένα ἀβλεπτήματα, ὅπως στήν ὀνομασία τῆς Σωζόπολης, πού γράφεται ἄλλοτε ὡς Σωζόπολη καί ἄλλοτε ὡς Σωζούπολη π.χ. στίς σσ. 39, 42,43,49,75 κ.ἄ. Στόν πίνακα περιεχομένων ὁρισμένοι ὑπότιτλοι διαφέρουν μέ αὐτούς τοῦ κειμένου π.χ. στόν πίνακα περιεχομένων σ. 5 γράφονται: «4) Συνοικισμός Κάτω Γέφυρα», ἐνῶ στή σ. 95: «Κάτω Γέφυρα (ἐντόπια)23, ἐπίσης: «6) Γέφυρα α) Καθημερινή ζωή», στή σ. 119 γράφεται: «Γέφυρα α) Πρόσφυγες. Ἡ ζωή τους: Ἐκδηλώσεις, γιορτές, πανηγύρια, γιοματάρι, γάμοι, βαφτίσια, καφενεῖα) καί γ) Συγκοινωνίες, στή σ. 181 ἀναφέρεται: Γ) Συγκοινωνίες (Πρῶτα λεωφορεῖα, Σιδ. Σταθμός).

Οἱ ἐλάχιστες αὐτές παρατηρήσεις δέν μειώνουν τήν ἀξία τοῦ λευκώματος, ἀλλά συμβάλλουν στήν ἀρτιότερη ἐμφάνιση μιᾶς νεώτερης ἔκδοσής του. Ἡ κοινότητα τῆς Γέφυρας εἶναι ἄξια συγχαρητηρίων, πού ἔφερε στό φῶς τῆς δημοσιότητας μία ἔκδοση πού ἀποτελεῖ ἀναμφισβήτητα ἀξιόλογη συμβολή στήν νεότερη τοπική ἑλληνική ἱστορία. Πολύ περισσότερο οἱ νέοι θά μποροῦν νά ἀνατρέχουν σ᾽ αὐτή, γιατί θά τούς δώσει τή δυνατότητα νά διδαχθοῦν τήν ἱστορία τους, νά γνωρίσουν καλύτερα τίς ρίζες τους καί τούς ἀγῶνες τῶν προγόνων τους.

Τέλος, εὐχόμαστε τό λεύκωμα τῆς κοινότητας Γέφυρας, πού συντάχθηκε μέ πολύ κόπο, νά ἀποτελέσει θεμέλιο λίθο πάνω στό ὁποῖο θά βασιστεῖ ἡ νεότερη ἱστορία τῆς κοινότητας Γέφυρας.

Πασχάλης Βαλσαμίδης, Δρ. Θ.

ΧΡΟΝΙΚΑ
ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Κατά τό δίμηνον Σεπτεμβρίου- Ὀκτωβρίου 2004 ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης κ. Ἄνθιμος ἐτέλεσε τήν Ἀρχιερατική Θεία Λειτουργία καί ὡμίλησε στούς ἑξῆς ἱερούς Ναούς τῆς Μητροπόλεως μας: ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ, ἁγίου Δημητρίου, ἁγίας Σοφίας, ἁγίων Κυρίλλου-Μεθοδίου, ἁγίας Κυριακῆς, ἁγίας Μαρίνας, ἁγίου Παύλου, Προφήτου Ἠλία Πυλαίας, Προφήτου Ἠλία Ἄνω Πόλεως, ἁγίων Ἀναργύρων, ἁγίου Θεράποντος, ἁγίου Φανουρίου, Ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου, Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος, Νέας Παναγίας, Παναγούδας, Παναγίας Ἀχειροποιήτου, Κοιμήσεως Θεοτόκου 40 Ἐκκλησιῶν, Παναγίας Δεξιᾶς, Παναγίας Φανερωμένης καί στό παρεκκλήσιο ἁγίου Λουκᾶ Ἀχέπα.

- Τόν Παναγιώτατο Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης κ. Ἄνθιμο ἐπεσκέφθησαν στό Ἐπισκοπεῖο ὁ ὑπουργός Μακεδονίας-Θράκης κ. Νικόλαος Τσιαρτσιώνης, ὁ Περιφερειάρχης κ. Γεώργιος Τσιότρας, ὁ Νομάρχης κ. Παναγιώτης Ψωμιάδης, ὁ Δήμαρχος κ. Βασίλειος Παπαγεωργόπουλος, ὁ Διοικητής τοῦ Γ′ Σώματος Στρατοῦ ἀντιστράτηγος κ. Χρῆστος Βαφειάδης, ὁ ἀπελθών Γενικός Διευθυντής τῆς Ἀστυνομίας ὑποστράτηγος κ. Τσέκης καί ὁ νέος ὑποστράτηγος κ. Ἀνδραβίζος, καί οἱ ἐκπρόσωποι τοῦ Λιμενικοῦ καί τῆς Πυροσβεστικῆς. Ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης μας κ. Ἄνθιμος ἀνταπέδωσε τίς ἐπισκέψεις.

- Ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν κ. Χριστόδουλος παρέστη στά ἐγκαίνια τῆς 69ης Διεθνοῦς Ἐκθέσεως Θεσσαλονίκης καί ἐτέλεσε μετά τοῦ Μητροπολίτου μας τόν Ἁγιασμό, ἐπί παρουσίᾳ τοῦ πρωθυπουργοῦ κ. Κώστα Καραμανλῆ, μελῶν τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, βουλευτῶν, ἐκπροσώπων τῶν κομμάτων, ἐκπροσώπων ὅλων

τῶν τοπικῶν Ἀρχῶν, τῶν φορέων τῆς Θεσσαλονίκης καί πλήθους λαοῦ. Τούς παρισταμένους καί τούς παράγοντες τῆς Ἐκθέσεως προσεφώνησε ὁ Μακαριώτατος κ. Χριστόδουλος, ἐνῶ ὁ Παναγιώτατος κ. Ἄνθιμος ἀνέγνωσε τό Μήνυμα τοῦ Παναγιωτάτου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. Βαρθολομαίου, καί ὡμίλησε μέ προτροπή νά προσεχθῆ πλέον ὁλόκληρη ἡ ἐπαρχιακή Περιφέρεια τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους.

- Τόν Παναγιώτατο Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης ἐπεσκέφθησαν ἀδελφικῶς στό Ἐπισκοπεῖο, ὁ Σεβ. Ἀρχιεπίσκοπος Ἀμερικῆς κ. Δημήτριος, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Δράμας κ. Διονύσιος, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Βεροίας καί Ναούσης κ. Παντελεήμων, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ἱερισσοῦ κ. Νικόδημος, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ἐλασσῶνος κ. Βασίλειος, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Κεντρώας Ἀφρικῆς κ. Ἰγνάτιος, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Λαρίσης κ. Ἰγνάτιος, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Θήρας κ. Ἐπιφάνιος, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Χαλεπίου (Συρίας) κ. Παῦλος, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ναζαρέτ κ. Κυριακός, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ἡλιουπόλεως κ. Ἀθανάσιος (Οἰκ. Πατρ.), ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Φιλαδελφείας κ. Μελίτων (Οἰκ. Πατρ.), ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Γαλλίας κ. Ἐμμανουήλ ὁ Σεβ. Ἀρχιεπίσκοπος Σιναίου κ. Δαμιανός, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Παναμᾶ κ. Ἀθηναγόρας, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ὕδρας κ. Ἐφραίμ, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Καμερούν κ. Δημήτριος, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Νευροκοπίου (Βουλγαρίας) κ. Ναθαναήλ, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Βελεσσῶν κ. Ἰωάννης, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ἀρκαλοχωρίου κ. Ἀνδρέας, ὁ Σεβ. Ἀρχιεπίσκοπος Τιργοβιστίου (Ρουμ.) κ. Νήφων, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Γκάνας Παντελεήμων.

Τά ὀνομαστήρια τοῦ Ποιμενάρχου μας

Μέ τήν εὐκαιρία τῆς ἱερᾶς μνήμης τοῦ ἁγίου ἐνδόξου ἱερομάρτυρος Ἀνθίμου, ἐπισκόπου Νικομηδείας, τήν 3η Σεπτεμβρίου, ἑορτάσθηκαν τά Ὀνομαστήρια τοῦ Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κ. Ἀνθίμου. Τό ἑσπέρας τῆς παραμονῆς ἐτελέσθη πανηγυρικός Ἑσπερινός στό Μητροπολιτικό Ναό τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, χοροστατοῦντος τοῦ Παναγιωτάτου μέ τήν συμμετοχή πολλῶν ἱερέων, ἱεροψαλτῶν καί πιστῶν. Τήν κυριώνυμη ἡμέρα, στόν ἴδιο Ναό, ἐτελέσθη Ἀρχιερατικό Συλλείτουργο στό ὁποῖο

ἔλαβαν μέρος ὁ ἑορτάζων Παναγιώτατος κ. Ἄνθιμος καί οἱ Σεβ. Μητροπολῖται Λαγκαδᾶ κ. Σπυρίδων, Φθιώτιδος κ. Νικόλαος, Σερρῶν κ. Θεολόγος, Σιδηροκάστρου κ. Μακάριος, Ἐδέσσης κ. Ἰωήλ, καί οἱ Θεοφιλέστατοι ἐπίσκοποι Θεουπόλεως κ. Παντελεήμων καί Θερμῶν κ. Δημήτριος. Μετά τήν Θεία Λειτουργία καί τήν ὁμιλία τοῦ Σεβ. Σιδηροκάστρου, ὅλον τό ἐκκλησίασμα, καί ὅσοι συνεχῶς προσετίθεντο εἰσῆλθον στήν αἴθουσα ὑποδοχῆς τοῦ Ἐπισκοπείου, ὅπου ἐξεφράσθησαν οἱ Εὐχές ὑπό πάντων πρός τόν Παναγιώτατο γιά ὑγιεία, μακροημέρευση καί ἐπιτυχία στό ἔργο του. Οἱ ἐπισκέψεις τῶν Ἀρχῶν, τοῦ Κλήρου καί τοῦ Λαοῦ συνεχίσθησαν ὅλη τήν ἡμέρα μέχρι τῆς 10.30 βραδυνῆς ὥρας.

Οἱ ἑορτές τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τῶν ἐλευθερίων τῆς Θεσσαλονίκης καί τοῦ ἔπους τοῦ 1940

- Μεγαλοπρεπεῖς, αὐθόρμητες καί παλλαϊκές ὑπῆρξαν οἱ ἑορταστικές ἐκδηλώσεις γιά τόν πολιοῦχο μας ἅγιο Δημήτριο, γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς Θεσσαλονίκης τήν 26-10-1912 καί τό ἔπος τοῦ 1940. Οἱ ἐκκλησιαστικές ἐκδηλώσεις διήρκεσαν ἐπί ἕνα δεκαήμερο, περιλαμβανομένης καί τῆς «Μεγάλης Ἑβδομάδος» τοῦ Ἁγίου μας. Κέντρο τῶν ἐκδηλώσεων ὁ ἱστορικός καί μεγαλοπρεπής ἱερός Ναός τοῦ ἁγίου Δημητρίου, μέ τά ἱερά Λείψανα, τίς ἱερές Εἰκόνες, τήν κρύπτη, τήν φυλακή καί τό ἁγίασμα.

Τό πρόγραμμα εἶχε ὡς ἑξῆς:

ΕΟΡΤΑΣΤΙΚΑΙ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ
ΕΠΙ Τῌ ΛΙΤΑΝΕΙᾼ
ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΚΑΙ
ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΟΥ ΕΙΚΟΝΟΣ
ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΤΗΣ ΠΑΡΗΓΟΡΟΥΣΗΣ
ΚΑΙ ΕΠΙ Τῌ ΕΟΡΤῌ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΕΝΔΟΞΟΥ
ΜΕΓΑΛΟΜΑΡΤΥΡΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
ΤΟΥ ΜΥΡΟΒΛΥΤΟΥ ΠΟΛΙΟΥΧΟΥ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Θεσσαλονίκης, λαμπρῶς πανηγυρίζουσα, καλεῖ εἰς πάνδημον ἑορτασμόν τόν εὐσεβῆ λαόν της ἐπί τῇ μνήμῃ τοῦ Πολιούχου Ἁγίου Ἐνδόξου Μεγαλο-

μάρτυρος Δημητρίου τοῦ Μυροβλύτου.

Αἱ ἱεραὶ ἀκολουθίαι ἐν τῷ Ἱερῷ Ναῷ τοῦ Πολιούχου θὰ τελεσθοῦν κατὰ τὸ ἀκόλουθον πρόγραμμα:

Κυριακή 17 Ὀκτωβρίου:

7.00-10.30 π.μ.: Ὄρθρος καὶ Ἀρχιερατικὴ Θεία Λειτουργία, προεξάρχοντος τοῦ Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κ.κ. Ἀνθίμου.

Δευτέρα 18 Ὀκτωβρίου

4.00 μ.μ.: Παρακλητικὸς Κανὼν εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτοκον ἐν τῷ Ἱερῷ Μητροπολιτικῷ Ναῷ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ.

4.30 μ.μ.: Μεταφορὰ διὰ λιτανευτικῆς πομπῆς τῆς Ἱερᾶς καὶ θαυματουργοῦ Εἰκόνος Παναγίας τῆς Παρηγορούσης ἐκ τοῦ Ἱεροῦ Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, μὲ προορισμὸν τον Ἱερὸν Ναὸν τοῦ Πολιούχου Ἁγίου Δημητριου, διὰ τῶν ὁδῶν: «Ἁγία Σοφίας» καὶ «Ἁγίου Δημητρίου».

5.00 μ.μ.: Ἄφιξις τῆς Ἱερᾶς Εἰκόνος ἐν τῷ Ναῷ τοῦ Πολιουχου. Πανηγυρικὴ Δοξολογια.

6.00 μ.μ.: Ἀκολουθια Μ. Ἑβδομάδος Ἁγίου Δημητρίου, χοροστατοῦντος τοῦ Παναγιωτατου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κ.κ. Ἀνθίμου.

8.00 μ.μ.: Ἱερος Παρακλητικὸς Κανών.

9.00 μ.μ.: Ἱερὰ Ἀγρυπνία.

Τρίτη 19 Ὀκτωβρίου

7.30-9.30 π.μ.: Ὄρθρος καὶ Θεία Λειτουργία.

6.00 μ.μ.: Ἀκολουθια Μ. Ἑβδομάδος Ἁγίου Δημητρίου, χοροστατοῦντος τοῦ Παναγιωτατου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κ.κ. Ἀνθίμου.

8.00 μ.μ.: Ἱερος Παρακλητικὸς Κανών.

9.00 μ.μ.: Ἱερὰ Ἀγρυπνία.

Τετάρτη 20 Ὀκτωβρίου

7.30-9.30 π.μ.: Ὄρθρος καί Θεία Λειτουργία.
6.00 μ.μ.: Ἀκολουθία Μ. Ἑβδομάδος Ἁγίου Δημητρίου, χοροστατοῦντος τοῦ Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κ.κ. Ἀνθίμου.
8.00 μ.μ: Ἱερός Παρακλητικός Κανών.
9.00 μ.μ.: Ἱερά Ἀγρυπνία.

Πέμπτη 21 Ὀκτωβρίου

7.30 μμ.-9.30 π.μ: Ὄρθρος καί Θεία Λειτουργία.
6.00 μ.μ.: Ἀκολουθία Μ. Ἑβδομάδος Ἁγίου Δημητρίου, χοροστατοῦντος τοῦ Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κ.κ. Ἀνθίμου.
8.00 μ.μ.: Ἱερός Παρακλητικός Κανών.
9.00 μ.μ.: Ἱερά Ἀγρυπνία.

Παρασκευή 22 Ὀκτωβρίου

7.30-9.30 π.μ.: Ὄρθρος καί Θεία Λειτουργία.
6.00 μ.μ.: Ἀκολουθία Ἐπιταφίου τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, χοροστατοῦντος τοῦ Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κ.κ. Ἀνθίμου.
8.00 μ.μ.: Ἱερός Παρακλητικός Κανών
9.00 μ.μ.: Ἱερά Ἀγρυπνία

Σάββατον 23 Ὀκτωβρίου

7.30-9.30 π.μ.: Ὄρθρος καί Θεία Λειτουργία τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου.
6.00 μ.μ.: Μέγας Ἑσπερινός.

Κυριακή 24 Ὀκτωβρίου

7.00-10.30 π.μ.: Ὄρθρος καί Ἀρχιερατική Θεία Λειτουργία, προεξάρχοντος τοῦ Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κ.κ. Ἀνθίμου.
8.00 μ.μ.: Ἱερός Παρακλητικός Κανών.

9.00 μ.μ.: Ἱερά Ἀγρυπνία.

Δευτέρα 25 Ὀκτωβρίου

7.00-10.00 π.μ.: Ὄρθρος και Θεία Λειτουργία.
11.00 π.μ.: Λιτάνευσις τῶν Σεπτῶν καί Χαριτοβρύτων Λειψάνων τοῦ Ἁγίου Δημητριου τοῦ Μυροβλύτου καί τῆς Ἱερᾶς Εἰκόνος αὐτοῦ μετά τῆς Θαυματουργοῦ Ἱερᾶς Εἰκόνος Παναγίας τῆς Παρηγορούσης.
6.00 μ.μ.: Μέγας Πανηγυρικός Ἀρχιερατικός Ἑσπερινός, χοροστατοῦντος τοῦ Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονικης κ.κ. Ἀνθίμου, ὅστις θά κηρύξῃ τόν Θεῖον Λόγον.

Τρίτη 26 Ὀκτωβρίου

7.00-11.00 π.μ : Ὄρθρος καί Πανηγυρικόν Ἀρχιερατικόν Συλλείτουργον, προεξάρχοντος τοῦ Παναγιωτάτου Μητροπολιτου Θεσσαλονίκης κ.κ. Ἀνθίμου.
6.00 μ.μ.: Δοξολογια ἐπί τῇ ἐπετείῳ ἀπελευθερώσεως τῆς πόλεως. Πανηγυρικός Ἀρχιερατικός Ἑσπερινός, ἐπί τῇ συνάξει τῶν Ἁγίων Δημητρίου, Νέστορος καί Λούππου.
8.00 μ.μ.: Ἱερός Παρακλητικός Κανών.
9.00 μ.μ.: Ἱερά Ἀγρυπνία.

Τετάρτη 27 Ὀκτωβρίου

7.30-10.00 π.μ : Ὄρθρος καί Θεία Λειτουργία.
6.00 μ.μ.: Μέγας Ἑσπερινός.
9.00 μ.μ.: Ἱερά Ἀγρυπνία.

Πέμπτη 28 Ὀκτωβρίου

7.30-10.30 π.μ.: Ὄρθρος καί Θεία Λειτουργία
6.00 μ.μ. : Μέγας Ἑσπερινός
8.00 μ.μ.: Ἱερός Παρακλητικός Κανών
9.00 μ.μ.: Ἱερά Ἀγρυπνία.

Ἀπό τῆς Πέμπτης 28ης Ὀκτωβρίου μέχρι καί τῆς Τετάρτης

3ης Νοεμβρίου θα τελῶνται καθημερινῶς Θεῖαι Λειτουργίαι, Παρακλήσεις καί Ἀγρυπνίαι ὡς ἀνωτέρω.

Τετάρτη 3 Νοεμβρίου

4.00 μ.μ.: Ἱερός Παρακλητικός Κανών
4.30 μ.μ.: Μεταφορά διά λιτανευτικῆς πομπῆς τῆς Ἱερᾶς καί θαυματουργοῦ Εἰκόνος Παναγίας τῆς Παρηγορούσης ἐκ τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίου Δημητρίου τοῦ Πολιούχου μέ προορισμόν τόν Ἱερόν Μητροπολιτικόν Ναόν Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, διά τῶν ὁδῶν: «Ἁγίου Δημητρίου» καί «Ἁγίας Σοφίας».

ΕΚ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2004.

- Ἡ περιφορά τῶν εἰκόνων καί ἡ λιτάνευση τῶν Ἱερῶν Λειψάνων τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἔγινε τήν 11.00 π.μ. τῆς 25ης Ὀκτωβρίου, μετά τήν τελεσθεῖσα Ἀρχιερατική Θεία Λειτουργία. Τό ἀπόγευμα ἐτελέσθη ὁ μέγας πανηγυρικός Ἑσπερινός χοροστατοῦντος τοῦ Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κ. Ἀνθίμου, ὁ ὁποῖος ἐκήρυξε τόν Θεῖο Λόγο.

- Τήν κυριώνυμη ἡμέρα τῆς ἑορτῆς ἐτελέσθη ἡ μεγάλη ἀρχιερατική Θεία Λειτουργία καί ἐπηκολούθησε ἡ ἐπίσημη Δοξολογία γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς Θεσσαλονίκης τήν26-10-1912. Παρέστη ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας κ. Κωστῆς Στεφανόπουλος, ὁ πρωθυπουργός κ. Κώστας Καραμανλῆς, ὁ ἀρχηγός τῆς ἀξιωματικῆς ἀντιπολίτευσης κ. Γεώργιος Παπανδρέου, ὑπουργοί, βουλευταί, νομάρχαι, δήμαρχοι, περιφερειάρχαι, στρατηγοί καί πλῆθος ἄλλων ἐπισήμων καί εὐσεβοῦς λαοῦ. Ὁ Παναγιώτατος Θεσσαλονίκης ἀνέγνωσε δικό του ἑορταστικό μήνυμα καίἀπένειμε τό ἀνώτατο παράσημο τοῦ χρυστοῦ Σταυροῦ τοῦ ἁγίου Δημητρίου, εἰς τόν ἐξοχώτατο Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας. Ἡ εὐλαβική, ἐνθουσιώδης καί συγκινητική ἀτμόσφαιρα πού ἐπικρατοῦσε ἔκλεισε μέ τόν Ἐθνικό Ὕμνο,

τόν ὁποῖο ἔψαλε ὁλόκληρο τό Ἐκκλησίασμα.

- Στίς τελετές τῆς Θεσσαλονίκης συμμετέσχον εἴκοσι ἐννέα συνολικά Ἀρχιερεῖς, οἱ ὁποῖοι ἦσαν Μητροπολῖται τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Θεοφιλέστατοι Ἐπίσκοποι καί Ἐπίσκοποι ἀπό Ρωσία, Ρουμανία καί Βουλγαρία.

- Ὁ Παναγιώτατος Ποιμενάρχης μας κ. Ἄνθιμος παρηκολούθησε πλῆθος ἐκδηλώσεων πού διοργανώθηκαν ἀπό κρατικούς φορεῖς, ἀπό τόν Δῆμο Θεσσαλονίκη καί ἀπό ἄλλα σωματεῖα καί συλλόγους γιά κοινωνικά, ἐθνικά καί πολιτιστικά θέματα, ὁμιλήσας ἀναλόγως.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Η ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ
ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΙΩΑΝΝΟΥ ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ 14 (11521)

Σεπτέμβριος 2004

Πρός
Τόν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην
Θεσσαλονίκης κ. Ἄνθιμον,
Εἰς Θεσσαλονίκην

Σεβασμιώτατε ἐν Χριστῷ, ἀδελφέ,

Ἀξιούμενοι ὑπό τῆς χάριτος τοῦ Κυρίου ἑορτᾶσαι καί πανηγυρῖσαι, ἐν προσευχῇ καί κατανύξει, τήν μνήμην τοῦ προστάτου τῆς ὑμετέρας πολυφιλήτου Σεβασμιότητος, Ἁγίου Ἐνδόξου Ἱερομάρτυρος Ἀνθίμου, Ἐπισκόπου Νικομηδείας, ἐν αἰσθήμασι ἀδελφικῆς ἀγάπης καί εἰλικρινοῦς διαθεσεως ἑορτίους ἀπευθύνομεν αὐτῇ εὐχάς καί ἐνθέρμους προσρήσεις, εἰς συνέχισιν, τῇ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίᾳ καί χάριτι, τῆς τετιμημένης διακονίας ὑμῶν καί δή καί κατά τούς ἀποκαλυπτικούς τούτους καιρούς, καθ' οὕς ὑπό πάντων ἀναζητεῖται ὁ σωτήριος λόγος τῆς ἀληθείας, τοῦ φωτός καί τῆς ὄντως Ζωῆς, τοῦ Κυρίου ἡμῶν.

Ἐπιλαμβανόμενοι οὖν τῆς παρά τοῦ Θεοῦ εὐλογημένης ταύτης εὐκαιρίας ἐκτενῶς ἐντείνομεν τάς πρός τόν Οἰκτίρμονα Κύριον ἐντεύξεις ἡμῶν ὑπέρ τῆς ὑμετέρας Σεβασμιότητος, ἵνα χαρίζηται αὐτῇ ὑγιείαν κατ' ἄμφω καί μακρότητα ἡμερῶν εὐλογημένων καί ἀλύπων, πρός συνέχισιν ἐπί ὅ,τι ἤκιστον τῆς τιμίας ποιμαντορίας ὑμῶν, ἐπ' εὐσταθείᾳ καί καυχήσει τῆς Ἁγίας ἡμῶν Ἐκκλησίας.

Ἐπί πᾶσι δέ τούτοις παρακαλοῦντες ὁμοῦ μετά τῆς ὑμετέρας Σεβασμιότητος, ἐχομένης στερρῶς τῆς πίστεως καί τῶν παραδόσεων τῶν πατέρων ἡμῶν καί ταύτας ἀλωβήτους παραδιδούσης τῷ εὐλαβεῖ χριστεπωνύμῳ πληρώματι καί τῇ

νέᾳ σπουδᾶσαι ἐπιτελεῖν τό θέλημα τοῦ Θεοῦ καί πληροφορεῖν τήν διακονίαν ἡμῶν, ὑπομένειν τε τάς θλίψεις καί τά παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ, πρός δόξαν τῆς Ἁγίας τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, εὐχόμεθα αἴσιον καί στεφανηφόρον τόν προκείμενον ὑμῖν ἀγῶνα καί κατασπαζόμενοι ὑμᾶς φιλήματι ἑορτίῳ διατελοῦμεν μετ᾽ ἀδελφικῆς ἀγάπης.

† Ὁ Ἀθηνῶν ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ, Πρόεδρος